

Liikkuvuus elämän pysyvänä elementtinä

Sirkuslaisten liikkuva elämäntyyli

Riikka Juutinen

Pro gradu-tutkielma

Sosiaaliantropologia

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Tampereen yliopisto

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

JUUTINEN, RIIKKA: LIKKUVUUS ELÄMÄN PYSYVÄNÄ ELEMENTTINÄ. Sirkuslaisten liikkuva elämäntyö.

Pro gradu-tutkielma, 92 sivua, 2 kuvallisesivua

Sosiaaliantropologia

Ohjaaja: Laura Huttunen

Tammikuu 2018

Tarkastelen pro gradu-tutkielmassani liikkuvuutta ja liikkuvaa elämäntyötä perinteisen sirkuksen kontekstissa. Etnografisen tutkielmani aineiston keräsin kenttätyössä Sirkus Finlandiassa, Suomen suurimmassa perinteisen sirkuksen toimijassa keväällä 2016. Haastattelin tutkielmaa varten yhteensä kolmeatoista henkilöä; kahta Finlandian talvipaikassa Bollstassa, kymmentä kenttätyöni aikana ja yhtä puhelimitse. Haastateltavieni joukossa oli niin eurooppalaisia, pohjoisamerikkalaisia kuin Oseaniastakin lähtöisin olevia henkilöitä ja haastattelut tein joko suomeksi tai englanniksi. Tärkeän osan aineistoani muodostavat myös muut keskusteluni ja havaintoni kentältä, samoin ajatteluani on ohjannut kirjoittamani kenttäpäiväkirja.

Tutkielman tavoitteena on vastata kysymykseen siitä, millaista sirkuslaisten liikkuvuus on. Liikkuvuutta lähestyn transnationaalien antropologian kentälle sijoittuvassa tutkielmassani liikkuvan elämäntyön kautta, pitäen lähtökohtana sitä, ettei liikkuvuus ole yksisuuntaista paikasta toiseen tapahtuvaa liikettä, vaan monimuotoista ja -paikkaista elämäntapaa. Aihetta käsittelen käyttäen transnationalismia viitekehystenä liikkuvuuden ja liikkuvan elämäntyön teorioiden kautta sekä etnografisen aineistoni avulla, pyrkien luomaan kokonaisvaltaista käsitystä siitä, millä tavoin liikkuvuus sirkuslaisten elämässä rakentuu.

Aineisto on tässä tutkielmassa jaettu neljään osaan, joiden kautta vastaan siihen, millaisista osista sirkuslaisten liikkuvuus rakentuu. *Liikkuvuutta konkreettisena asiana ja abstraktina ideana* käsittelevä kappale tuo esiin liikkuvuuden merkityksen sirkuslaisille ja siihen liittyvät konkreettiset käytännöt, *byrokratia*-kappaleessa käsittelen liikkuvuuden hallintaa sirkuslaisten kohdalla, *yhteisöä, perhettä ja lapsia* käsittelevässä osiossa tarkastelen liikkuvan elämäntyön vaikutusta sosiaalisen elämän muotoutumiseen ja viimeisessä, *kotia* pohtivassa kappaleessa käsittelen sitä, millaisia vaikutuksia liikkuvuudella on kodin käsittämiseen ja sen tekemiseen.

Sirkuslaisten liikkuvuus on tutkielmani perusteella kokonaisvaltainen, elämää kauttaaltaan värittävä elämäntapa, joka koetaan merkitykselliseksi. Liikkuvuus muodostuu monissa tapauksissa sirkuslaisille normaaliksi olotilaksi ja paikallaan pysyvä elämä kaukaiseksi ajatukseksi. Sirkuslaisten liikkuvuus on byrokraattisesti säädeltyä, mutta monilla tavoin etuoikeutettua globaalissa mittakaavassa.

Asiasanat: transnationalismi, liikkuvuus, liikkuva elämäntyö, sirkuslaisuus, Sirkus Finlandia

LIKKUVUUS ELÄMÄN PYSYVÄNÄ ELEMENTTINÄ.....	1
SIRKUSLAISTEN LIKKUVA ELÄMÄNTYYLI	1
1. JOHDANTO	1
2. SIRKUS INSTITUUTIONA	7
2.1 <i>Perinteisen sirkuksen monet kasvot</i>	8
2.2 <i>Perinteinen sirkus ja nykysirkus</i>	12
2.3 <i>Suomalaisen sirkuksen historia ja Sirkus Finlandia</i>	13
3. SIRKUSLAISTEN LIKKUVAN ELÄMÄNTYYLIN RAKENTEET	15
3.1 <i>Taiteilijoiden liikkuvuus</i>	16
3.2 <i>Sirkuslaisten liikkuvuuden erityispiirteet</i>	19
3.3 <i>Sirkus ja tila</i>	21
4. MENETELMÄT JA AINEISTO	25
4.1 <i>Etnografinen tutkimusote</i>	25
4.2 <i>Aineisto</i>	28
4.3 <i>Haastattelut</i>	29
4.4 <i>Kentän muodostuminen</i>	33
4.5 <i>Kentälle!</i>	34
5. TEOREETTINEN VIITEKEHYS	41
5.1 <i>Liikkeen monet muodot</i>	41
5.2 <i>Liikkuvuus sosiaalitieteellisessä tarkastelussa</i>	46
5.3 <i>Neonomadismi</i>	49
5.4 <i>Kodin tekeminen liikkeessä</i>	52
5.5 <i>Yhteisö liikkeessä</i>	53
6. SIRKUSLAISET LIKKUVAN ELÄMÄNTYYLIN SANOITTAJINA	59
6.1 <i>Sirkuslaisten liikkuvuus konkretiana ja ideana</i>	60
6.2 <i>Artistit eivät rakasta byrokratiaa</i>	68
6.3 <i>Yhteisö, perhe ja lapset</i>	73
6.4 <i>Sirkus kotina vai koti sirkuksessa?</i>	82
7. TULOKSET.....	87
7.1 <i>Lopuksi</i>	90
LÄHTEET.....	93

1. Johdanto

Pro gradu-tutkielmassani tutkin liikkuvuutta Sirkus Finlandian kontekstissa; sitä, millaista sirkuslaisten liikkuva elämä on, mistä ja millä ehdoin se rakentuu ja minkälaisia vaikutuksia sillä on heidän elämäänsä. Liikkuvuus, ylijärjestyminen ja kiertävät yhteisöt ovat ajankohtaisia tutkimusaiheita, sillä kuten Urry ja Elliott (2010, 1) toteavat, ihmiset liikkuvat nykyään enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Ihmisten liikkuvuus ei ole uusi ilmiö, mutta kuten Cohen, Duncan ja Thulemark (2013) esittävät, on liikkuvuuden uusi käänne herättänyt uudenlaista kiinnostusta sosiaalitieteissä. Niin sanottu paikallaanpysymisoletus, jonka mukaan ihmisten kuulumista johonkin maantieteelliseen paikkaan pidetään luonnollisena, on saanut kritiikkiä (esim. Glick Schiller & Salazar 2013) ja on todettu, että itse asiassa liikkuminen paikasta toiseen on historian saatossa usein ollut jopa yleisempää, kuin paikallaan pysyminen (Maryanski & Turner 1992). Pyrkimyksenä ei kuitenkaan ole normalisoida liikkuvuutta sen enempää kuin paikallaan pysymistäkään, vaan keskittää huomio liikkuvan elämäntyylin moniin ulottuvuuksiin. Globaali maailma ja moderni teknologia liikuttavat ihmisiä, aatteita ja asioita ympäri maailmaa, ja globalisaatiolla on monenlaisia vaikutuksia ihmisten elämään (Elliott & Urry 2010, 1). Liike ei kuitenkaan tapahdu tyhjiössä, mistä johtuen liikkuvuutta tarkasteltaessa on aina otettava huomioon myös ympäröivä konteksti; niin hallinnolliset, byrokraattiset kuin sosiaalisetkin ulottuvuudet, jotka ohjaavat liikkuvuutta ja muotoilevat sitä. Liikkuvuus voidaan nähdä, ei paikasta toiseen suuntautuvana yksisuuntaisena muuttoliikkeenä, vaan ihmisten liikkuvana elämäntyylinä, johon sisältyy monen suuntaista liikettä ja monia puolia (Olwig & Sørensen 2002). Tässä tutkielmassa tarkastelen liikettä nimenomaan elämäntyylinä ja monipaikkaisen elämän rakenteiden kautta.

Tutkielman lähtökohtana ovat toimineet kysymykset siitä, miten sirkus toimii liikkuvan elämän kontekstina, mikä liikkuvuutta ohjaa ja säätelee ja kuinka se näyttäytyy yksittäisten sirkuslaisten elämässä ja tavassa jäsentää maailmaa. Hypoteesina on alusta alkaen ollut se, että liikkuvuus on läsnä sirkuslaisten arjessa monella tasolla. Tutkielma on

monipaikkainen etnografinen tutkimus, jossa tutkijalla on pyrkimyksenä päästä osallistumaan tutkimansa kohteen arkeen; oman osallistumisensa kautta tutkija voi oppia ymmärtämään tuntematonta kulttuuria (Sluka & Robben 2012, 1). Tässä työssä on siis alusta asti ollut pyrkimyksenä päästä kentälle, sillä kuten Sluka ja Robben (2012, 1) huomauttavat Howellin sanoin: kenttätyö on antropologisen toiminnan ytimessä. Etnografian¹ ytimessä olevan osallistuvan havainnoinnin kautta on mahdollista havaita ja tuoda näkyväksi rakenteita ja tekijöitä, jotka muuten herkästi jäisivät näkymättömiin. Pyrkimyksenä tässä tutkielmassa on ollut ymmärtää käytännön kautta sitä, kuinka monin eri tavoin ja millä kaikilla tasoilla liikkuvuus kietoutuu yhteen sirkuksen todellisuuden kanssa ja läpäisee sitä.

Tutkimuskysymyksenä tässä pro gradu-tutkielmassa toimii *millaista sirkuslaisten liikkuvuus on?* Tutkimuskysymys on muokkautunut ja tarkentunut tutkielman teon myötä, kun käytännön tieto on yhdistynyt teoreettisen tiedon kanssa. Tämä on Huttusen (2010, 36) mukaan tyyppillistä etnografiselle tutkimukselle; kentällä olo avaa teoriaan perustaen uusia kysymyksiä ja kiinnostavia ulottuvuuksia tutkittavasta aiheesta. Tutkielman tarkoituksena on selvittää, millä ehdoilla sirkustaiteilijat elävät liikkuvaa elämää, miten liikkuvuus määrittyy ja miten se rytmittää heidän elämänsä. Pyrkimyksenä on selvittää liikkuvuuden eri ulottuvuuksia käyttäen sirkusta esimerkkinä yhteisöstä, joka on kiinnostavassa risteyskohdassa perinteisen ja globaalien nomadismien sekä työperäisen liikkuvuuden ja elämäntapaliikkuvuuden rajapinnoilla. Lisäkysymyksinä ovat: Mitä liikkuvuuden teorit voivat kertoa sirkuslaisten liikkuvuuden erityispiirteistä? Kuinka liikkuva elämäntyyli näyttäytyy sirkustaiteilijoiden elämässä ja miten sitä sanoitetaan? Tämä pro gradu-tutkielma sijoittuu transnationaalien antropologian ja muuttoliiketutkimuksen kentälle ja pyrkimyksenä tutkimuksessa on pureutua sirkukseen liikkuvan elämäntyylin kontekstina, ottaen huomioon myös transnationaalit suhteet ja sirkusyhteisön kansainvälisyyden. Keskeisinä käsitteinä tutkimuksessa ovat *transnationalismi*, *liikkuvuus*, *liikkuva elämäntyyli* ja *neonomadismi*, ja näitä tukemassa *koti* sekä *yhteisö*.

---

¹ ks. luku 4.1.

On tärkeää sijoittaa tutkielma kontekstiinsa ja kysyä, mitä on transnationaali antropologia ja miten olen päätenyt sijoittamaan pro graduni nimenomaan tälle kentälle? Kun moderni antropologia syntyi 1800- ja 1900-lukujen taitteessa, tieteenalalle ominaista oli nimenomaan ”primitiivisten”, kaukaisten yhteiskuntien tutkiminen. Nämä yhteiskunnat nähtiin alun perin varhaisemmassa kehitysvaiheessa olevina ja kun tästä ajatuksesta vähitellen luovuttiin, pyrittiin kuitenkin edelleen pitämään kiinni siitä käsityksestä, että toiset yhteiskunnat ovat kompleksisia ja toiset yksinkertaisia. Tämäkään hypoteesi ei kuitenkaan osoittautunut kovin kantavaksi; siinä missä antropologien omat (länsimaiset) kulttuurit olivat todellakin monikerroksisia, eivät myöskään niin sanotut primitiiviset kulttuurit osoittautuneet kovinkaan yksinkertaisiksi. (Todorov 1988.) Niin sanotulle perinteiselle antropologialle on tämän kaukaisten kulttuurien tutkimuksen kautta ollut tyypillistä etäännyttää tutkimusta ja sen tekijää tutkimuskohteesta. Tällaisen mallin myötä antropologia on voitu nähdä eräänlaisen ”sociology from outside”-ajattelun kautta; tieteenalana, jossa tutkijat tutkivat yhteiskuntia, jonka jäseniä he eivät ole. Toisaalta antropologien pyrkimyksenä on ollut Malinowskin Trobriand-saarilla tekemästä tutkimuksesta² saakka pyrkimyksenä uppoutua tutkimaansa yhteiskuntaan varsin kokonaisvaltaisesti pitkäkestoisen kenttätöön ja teoriakirjallisuuden kautta, toisin sanottuna tutkijan pyrkimyksenä on ollut sulautua tai identifioitua osaksi tutkimuksensa kenttää. (Todorov 1988.) Niin sanotuille antropologian perustajaisille³ ja heidän jalanjäljissään perinteitä jatkaneiden tutkijoiden keskuudessa varsin tyypillinen tutkimusote on vuosikymmenten saatossa kuitenkin hiljalleen muuttunut, sillä tutkimuksenteon etiikka ei enää salli tutkittavien puolesta puhumista.

Niin sanotun ”kaukaisen toisen” tutkiminen ei ole antropologiassa tänä päivänä enää ainoa vaihtoehto, vaan yhä enemmän ovat antropologit heittäytyneet niin sanotun kotiantropologian, tai lähempää löytyvien tutkimuskohteiden pariin (Eriksen & Nielsen 2013, luvut 8-9). Sosiaalitieteellistä ja antropologista tutkimusta ovat viime vuosi(kymmeninä) muokanneet erityisesti lisääntynyt liikkuvuus ja globalisaation mukanaan tuomat muutokset; tämän kehityskulun myötä on jopa oltu huolissaan antropologian tulevaisuudesta (ks. Ginrich 2010). Liikkuvuus onkin tekijä, joka muokkaa

---

² Malinowski, Bronislaw 1922. *Argonauts of the Western Pacific*. Lontoo: G. Routledge & Sons.

³ Kuten esimerkiksi Bronislaw Malinowski 7. huhtikuuta 1884 - 16. toukokuuta 1942 ja Alfred Reginald Radcliffe-Brown 17. tammikuuta 1881 - 24. lokakuuta 1955.

nykyistä maailmaa kenties kaikkein eniten (Mendolicchio & Huleileh 2015, 1), joten myös antropologian on tieteenalana kyettävä vastaamaan sen mukanaan tuomiin haasteisiin. Toisaalta antropologia on nykyään monimuotoisempaa ja tutkijajoukko suurilukuisempi kuin koskaan – itse asiassa voisi sanoa, että antropologialla on erittäin hyvät mahdollisuudet mukautua uuteen tutkimusotteeseen, jossa keskiössä ovat kansallisen sijaan transnationaalit kysymykset. (Ginrich 2010, 554-556). Transnationaalien antropologian nousun myötä myös tutkimuksen kenttä on muuttunut; kuten Hannerz (2003) esittää, niin sanotun monipaikkaisen etnografian myötä on kenttä tullut sisältämään myös abstraktimpia, lyhytkestoisempia kokonaisuuksia, eikä kentällä oloa voi enää määritellä ajallisen keston ja maantieteellisen lokaation kautta. Maailman jatkuva globaali verkottuminen on vaikuttanut antropologiaan pysyvästi – ja tämä on syynä myös sille, että halusin tässä pro gradu-tutkielmassani lähteä tutkimaan nimenomaan liikkuvuuden ja liikkuvan elämäntyylin kysymyksiä. Tutkielmani yhdistää sekä perinteisiä elementtejä perinteisen sirkuksen maailmasta uuden globalisaatiokehityksen mukanaan tuomiin liikkuvuuden ulottuvuuksiin. Perinteisen sirkuksen maailmassa vanha kohtaa uuden, ja tätä rajapintaa olen tässä tutkielmassa halunnut tarkastella teoriakäsitteistön, aikaisemman tutkimuksen ja oman aineistoni valossa.

Sirkus, kuten Guy (2001, 17) huomauttaa, ei kuitenkaan ole juuri ollut akateemisen mielenkiinnon kohteena tai ainakin usein siitä tehty tutkimus on muistuttanut enemmän sadun kaltaista kronikkaa kuin varsinaista tutkimusta. Tämä tutkielma sijoittuu kuitenkin sirkuksen kannalta hyvin merkittävään vuoteen, sillä ensimmäisen perinteisen sirkusesityksen katsotaan olleen 9.1.1768, mikä tarkoittaa tämän vuoden olevan sirkuksen 250-vuotisjuhlavuosi!⁴ Näin ollen lienee paikallaan juhlistaa sirkusta myös tuomalla sitä osaltaan akateemisen tutkimuksen kohteeksi. Sirkusta tutkimuskohteena pitäviä tutkimuksia on tehty melko paljon sirkuksen oman tradition sisällä, mutta liikkuvan elämäntyylin edustajana sirkus on vielä melko marginaalisessa roolissa. Sirkustutkimuksen tilannetta on kuitenkin pyritty muuttamaan, mistä hyvänä esimerkkinä toimii Zirkus-Wissenschaft-projekti, jossa tein itse harjoitteluni kesken gradunteon. Projekti toimii Westfälische Wilhelms-Universitätissa Münsterissä ja sen pyrkimyksenä on ankkuroida sirkustutkimusta entistä vankemmin akateemisen tutkimusmaailman kentälle. Projektin

---

⁴ ks. esim. <http://circus250.com/>, Circus250 Facebookissa sekä Twitterissä.

tavoitteena on luoda Münsteristä kansainvälisen sirkustutkimuksen solmukohta ja järjestää konferensseja, joissa hyvin transnationaali tutkijaverkosto voi kokoontua konkreettisesti samaan paikkaan esittelemään ajankohtaista tutkimustaan sekä jakamaan ajatuksia. Projektissa on tällä hetkellä järjestetty kaksi konferenssia.⁵ Sirkusta siis tutkitaan maailmalla, mutta varsin vähäisessä määrin. Tutkijaverkosto on suhteellisen pieni, ja vaikuttaa siltä, että runsaasti julkaisseet ja pitkään sirkustutkimuksen parissa työskennelleet tutkijat muodostavat parin käden sormilla laskettavan joukon. Nuoria tutkijoita on kuitenkin jonkin verran, joten toivoa on siitä, että sirkustutkimus todella juurruttaa asemaansa akateemisen mielenkiinnon kohteena entistäkin syvemmillä. Tässä tutkielmassa olen kiinnostunut ensisijaisesti liikkuvuudesta ja liikkuvasta elämäntyylistä, sirkuksen toimiessa tutkimuksen kontekstina. Näin ollen tutkielma on ensisijaisesti liikkuvuustutkimusta, eikä suoranaista sirkustutkimusta, vaikka sen voikin ajatella tutkielman sijoittuvan kiinnostavaan risteyskohtaan liikkuvuustutkimuksen ja sirkustutkimuksen välimaastoon.

Kuten liikkuvuudenkin, myös sirkuksen juuret ulottuvat pitkälle historiaan, eikä sirkusta näin ollen ole mahdollista tutkia pelkästään uuden, globaalissa maailmassa esiintyvän liikkuvuuden ilmentymänä. Tutkimukseen saa uuden ja kiinnostavan näkökulman peilaamalla perinteisen kiertävän sirkuksen maailmaa nykyaikaiseen, globaaliin liikkuvuuteen, jonka edustajia myös sirkuslaiset perinteistään huolimatta ovat. Kaiken kaikkiaan sirkusta ja sen taiteilijoita on kiinnostavaa lähestyä neomadismi-ajattelun kautta, sillä sirkus on kiinnostava antropologisen tutkimuksen kannalta nimenomaan kiertävänä instituutiona, joka koostuu ihmisistä ympäri maailmaa. Tutkielma ei ole ensisijaisesti yhteisötutkimusta, mutta koska tutkimuksen kohteena ovat nimenomaan sirkustaiteilijat kiertävässä sirkuksessa, ei yhteisön merkitystä ole mahdollista sivuuttaa. Kyseessä ovat ihmiset, jotka kiertävät kaupungista toiseen yhteisön osina, eivät välttämättä yksin tai kokonaan omilla ehdoillaan. Perinteisessä sirkuksessa, jota tämäkin tutkielma käsittelee, artistit palkataan kiertueelle, jonka kesto on yleensä useita kuukausia, minkä jälkeen he vaihtavat sirkusta ja näin ollen myös työyhteisöä. Tästä

---

⁵ Semiotics at the Circus 2015 ja UpSideDown – Circus and Space 2017.

johtuen ei ole hedelmällistä tutkia sirkusta suoranaisesti yhteisönä, vaan pikemminkin tilapäisesti jonkin yhteisön jäsenenä olevien yksilöiden kautta.

Sirkustutkimus on kiinnostava ala tieteentekemisessä myös teoreettisesta, hyvin antropologisesta näkökulmasta käsin tarkasteltuna. Sirkuksen ja sen tutkimuksen maailma muodostavat mielenkiintoisen sekoituksen kulttuuria, yhteisöä ja nomadismia; toisaalta sirkuksen ja sen tutkimuksen maailmassa yhdistyy hyvin perinteistä show-kulttuuria, joka sisältää elementtejä jotka ovat olleet sirkuksessa läsnä jo vuosisatoja, toisaalta artistit ja tutkijat luovat jatkuvasti uusia kulttuurin muotoja liikkueessaan ympäri maailmaa hyvin transnationaalissa kontekstissa. Graduprosessini aikana minulle heräsi kuitenkin lukuisia kysymyksiä, joihin olisin mielelläni halunnut tarttua antropologian näkökulmasta. Tämän tutkimuksen keskiössä on liikkuvuus ja liikkuva elämäntyyli, ja osittain tästä johtuen koen tutkimuskysymykseni olevan sekä ajankohtainen että antropologisen tutkimuksen kannalta relevantti; perinteen mukaan kiertävä, hyvin traditionaalisia elementtejä hyödyntävä mutta samaan aikaan modernin globaalin maailman edustajana tai sen osana toimiva instituutio herättää kysymyksiä siitä, kuinka vanha ja uusi, neomadismi ja työperäinen liikkuvuus sulautuvat yhteen kokonaisuudeksi, joka kiehtoo ihmisiä yhä edelleen. Sirkus tarjoaisi kontekstina mahdollisuuden monenlaisiin tutkimusasetelmiin, esimerkiksi sirkuslaisen tai artistin identiteetin, lasten koulunkäynnin, asumisjärjestelyiden tai sirkuksen kulttuurisen ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kautta. Näistä aiheista joitakin käsittelen tässä tutkielmassa, mutta koska fokukseni on nimenomaan liikkuvuudessa, en ole pureutunut aiheisiin niin syvälle kuin se niiden kiinnostavuuden kannalta olisi mahdollista.

Tutkielman alussa kontekstoin tutkimuksen kuvaamalla sirkusta instituutiona; perinteistä ja nykysirkusta, byrokraattisia rakenteita ja taiteilijoiden liikkuvuutta sekä sirkuksen suhdetta tilaan ja yhteisöön. Tämän jälkeen esittelen aineistoni ja käyttämäni menetelmän, jonka jälkeen siirryn kuvaamaan kentälle pääsyäni ja sen muodostumista. Näiden jälkeen käsittelen teoreettista viitekehystäni; transnationalismia, liikkuvuutta ja liikkuvaa elämäntyyliä, joiden osana nomadismia ja kodin tekemistä liikkeessä. Aineistoani käsittelen liikkuvan elämäntyylin, byrokratian, yhteisön, perheen sekä kodin kautta, jonka jälkeen siirryn johtopäätelmiin.

2. Sirkus instituutiona

Tutkielman taustan ymmärtämiseksi sirkusta on syytä tarkastella laajalla, institutionaalisella tasolla. Sirkuksessa kuuluvat sen nykyisessäkin muodossa kaiut antiikin juhlakulkueista ja roomalaisten kilpa-ajoista, jotka kokosivat kansaa yhteen seuraamaan hurjapäisiä kisoja. Kuten Purovaara esittää, sirkuksen henki perustuu myös keskiajan karnevaaleille ja markkinatoreille ja uskaliaalle riskienotolle. Sirkus onkin sisarus muille esittäville taiteille – tanssille, laululle ja musiikille. Kuten kaikki esittävät taiteet, myös sirkus on ollut kautta historiansa osa yhteiskunnallisia lainalaisuuksia. Toisaalta sirkus on eriytynyt jo varsin varhain omaksi taiteenlajikseen muista esittäivistä taiteista, mitä Purovaara selittää osaltaan nykyaikaisen sirkuksen synnyllä, joka sijoittui ajallisesti samoihin aikoihin niin sanottujen showbisneksen esiasteiden synnyn kanssa, mikä pakotti sirkuksen omaan muottiinsa. Myöhemmin sirkuksen historiassa sen on ollut vaikea kamppailla ”todellisen” kulttuurin asemasta muiden esittävien taiteiden kanssa; epämääräiset maata kiertävät sirkuseurueet ja sirkuksen assosioituminen alempien kansanluokkien kanssa eivät varsinaisesti nostaneet sirkuksen mainetta vakavasti otettavana kulttuurin ja taiteen muotona. (Purovaara 2005, 16-17.) Toisaalta sirkusta on hedelmällistä tarkastella ja pohtia myös sen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kannalta. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii Venäjä ja sen sirkusmaailma; yhteiskunta, joka koostuu mosaiikin tavoin useista erilaisista palasista, on historiansa aikana kokoontunut sirkuksen äärelle nauttimaan jaetusta kokemuksesta. Kuten Miriam Neirick (2012, 4) kirjoittaa, Venäjällä sirkuksen voima on ollut sen yhdistävän rakkaudenkohteen muodostamisessa; Neirickin sanoin sirkus on ”luultavasti Venäjän suurin yhteinen kokemus” [”propably Russia’s foremost communal experience”]. Esimerkkinä tästä Neirick kirjoittaa suuren venäläisen sirkustaiteilijan Nikulinin kuolemasta. Kun tämä jo kunnioitettavassa iässä menehtyi, uutisointi oli laajaa ympäri Venäjää ja ihmisiä kokoontui Moskovaan runsain määrin sanomaan viimeiset jäähyväiset rakastetulle taiteilijalle. (Neirick 2012, 4.)

Erottamaton osa sirkusta on kuitenkin myös liikkuvuus. Kuten Parker huomauttaa, sirkus on organisaatio tai instituutio, joka on liikkuva hyvin monessa suhteessa. Sirkus on kokonaisuus, jonka kaikki osat ovat liikkeessä; konkreettisemmin esitettynä, sirkus ei tarvitse esiintymispaikallaan muuta kuin luvan esiintyä, paikan teltoille ja yleisön. Kaikki muu on liikkuvaa ja kiertää sirkuksen mukana. Tämä näkyy myös sirkuksen jatkaessa

matkaansa, mitään ei jää jälkeen. Sirkus on kiehtova yhdistelmä toisaalta liikkuvaa, kulttuurista poikkeuksellisuutta ja toisaalta keino tehdä rahaa liikuttamalla ihmisiä, asioita ja eläimiä ympäriinsä. (Parker 2011, 555-556.) Sirkukseen oleellisesti liittyvä puoli on myös kysymys ajasta. Parkerin (563) mukaan sirkuksen liikkuvuudesta huolimatta sitä ei voida pitää tilapäisenä tai ohimenevänä projektina, sillä perinteinen sirkus tyypillisesti kokoaa yhteen ja palkkaa taiteilijoita sekä artisteja yhden vuoden kestäväksi kiertueeksi ajaksi sirkuksen ydinryhmän pysyessä samana vuodesta toiseen.

2.1 Perinteisen sirkuksen monet kasvot

Sirkus on (instituutiona) monimuotoinen kokonaisuus, joka sisältää erilaisia elementtejä. Sirkuksen muodoista tämän tutkimuksen keskiössä on perinteinen sirkus. Perinteinen sirkus on viihdemuoto, jonka juuret ulottuvat 1700-luvulle ja Philip Astleyn järjestämiin hevostaitotemppeihin saakka (Stoddart 2000, 13). Englantilainen Philip Astley oli ensimmäinen joka käytti esityksessään sirkukselle sittemmin tyypillistä kehää, joka oli juuri ja juuri niin suuri, että hevonen mahtui laukkaamaan siinä. Sirkuksen kehä oli sekä konkreettinen että symbolinen; siitä muodostui taianomainen rinki, jonka sisällä tapahtumat olivat merkittävämpiä kuin sen ulkopuolella. Sirkus näyttäytyi maagisena ja inspiroivana maailmana; esimerkiksi taiteilijat Toulouse-Lautrec ja Degas, sekä kirjailijat Dickens ja Twain ovat ammentaneet inspiraatiota sirkuksen maailmasta. (Sugarman 2007). Sirkus koostuu esityksistä, jotka ovat jopa unen kaltaisia sekä taianomaisia (Parker 2011, 557). Perinteinen sirkus koostuu eri artistien esittämistä numeroista, eikä se yleensä sisällä juonellisia tai tarinallisia elementtejä. Usein tirehtööri luo esityksen kokonaisuuden pyrkiessään löytämään kiertueelle artisteja, joiden omat numerot mahdollistaisivat sen, että niistä voidaan luoda yhtenäinen kokonaisuus, joka pitää sopivassa suhteessa yllä yleisön jännitystä, naurattaa heitä sekä liikuttaa heitä.

Sirkuksen historiaa on maalattu suurilla siveltimillä ja etenkin perinteisen sirkuksen pyrkimyksenä on aina ollut esittää jotakin isompaa, uskalletumpaa ja hienompaa. Sirkuksesta puhuttaessa tulee kuitenkin helposti puhutuksi varsin yleistäen taiteenalasta, joka todellisuudessa pitää sisällään lukuisia variaatioita ja suuntauksia, jotka ovat itse asiassa keskenään perin erilaisia. Perinteinen sirkus, jota tämä tutkielma käsittelee, on

taiteenmuoto, jonka juuret ulottuvat syvälle 1700-luvulle saakka. Pascal Jacob tuo kuitenkin esille ajatuksen siitä, etteivät perinteisenkään sirkuksen omakseen ottamat symbolit, kuten hevoset ja taitoratsastus tai eläinten avulla luotu eksotiikan tuntu ole alun perin sirkuksen omaa keksintöä, vaan perinteisessäkin sirkuksessa on lopulta kyse haltuunotosta. Haltuunotolla Jacob tarkoittaa sirkuksen kehittymistä antiikin ihannoinnin ja menneiden sivilisaatioiden varaan, luoden ominaislaatuiseen yhdistelmään estetiikkaa, vapautta, uteliaisuutta, ihmeitä, yllätyksiä, naurua, uteliaisuutta ja helpotusta. Telttaan perinteinen sirkus on siirtynyt tiettävästi ensimmäisen kerran 1825, kun amerikkalainen Joshuah Purdy Brown rakensi ensimmäisen sirkusteltassa järjestetyn esityksen. Alusta alkaen sirkusteltan oleellinen ominaisuus on ollut keveys ja se, että sitä on helppo liikuttaa paikasta toiseen. Teltan käyttö levisi nopeasti Purdy Brownin show´sta muihinkin sirkuksiin, sillä teltan ominaisuuksien vuoksi se soveltui erinomaisesti sirkuksen liikkuvaan elämäntyyliin. (Jacob 2001, 31-41.)

Liikkuminen onkin ollut sirkuksen ominaispiirre alusta asti. 1800-luvun Amerikassa etenkin vesireitit olivat sirkukselle ominaisia liikkumisväyliä. Mississippi- ja Missourijoilla seilasi valtavia sirkusrakennelmia, jotka pysähtyivät pieniin kaupunkeihin, joissa ei ollut teatteria eikä ainakaan sirkusta omasta takaa. Myös rautatiet ovat olleet tärkeitä sirkuksen historian kehityksessä, etenkin Amerikan mantereella. Jo vuonna 1857 alkoivat ensimmäiset sirkukset käyttää rautatietä, joka johti mantereen halki valtamereltä toiselle. Liike on ollut – ja itse asiassa hyvin vahvasti on edelleen – sirkuksen elinehto, ja mitä nopeampaa liike on, sen parempi tilanne on. Sirkuksen taloudellinen hyvinvointi on suoraan verrannollinen sen kanssa, kuinka täyteen näytökset teltan vetävät. Tästä johtuen 1800-luvulla kehitettiin juna, joka vastasi erityisesti sirkuksen tarpeisiin; se takasi nopeat siirtymät ja mahdollisti pysähtymisen ainoastaan isoissa taajamissa. Amerikassa rautatie aiheutti myös sirkusten hurjan tahdin siirtymissä; kuten Jacob kuvaa, sirkus saattoi yön aikana matkustaa sata mailia ollen perillä aikaisin aamulla, pystyttää teltat, järjestää katuparaatin ja yhdestä kolmeen esitystä, purkaa teltat ja pakata junan ja siirtyä seuraavaan kaupunkiin aloittaakseen kaiken uudelleen. (Jacob 2001, 31-41.)

Tekniikan kehitys ei kuitenkaan ole ainoa yhteiskunnallisesti merkittävä tekijä, jonka sirkus otti omakseen tai josta se hyötyi. Hieman kyseenalaista kunniaa sirkus on historiansa aikana niittänyt kolonialismin avustuksella; eksotiikka villieläinten muodossa tuli tärkeäksi

osaksi 1800-luvun lopun sirkusnäytöksiä. Näihin eläinnäytöksiin lisättiin myös elementtejä muista keksinnöistä, tästä esimerkkinä toimii hyvin esimerkiksi numero, jossa simpanssi ajaa polkupyörällä. Näiden numeroiden ja yhä pidemmälle menneen absurdiuden tavoittelun myötä luotiin erikoinen maailma, jossa ihminen ja eläin, villi ja kesy loivat yhteisen järjestelmän, jossa oli sekä tuttua että omituista. (Jacob 2001, 31-41.) Perinteisen sirkuksen eläinnumeroiden lisäksi on antropologin näkökulmasta erittäin kiinnostavaa ja myös erittäin vastenmielistä ajatella, kuinka suuri määrä ihmisiä on työskennellyt sirkuksen mukana niin sanotuissa side- tai freak show-esityksissä. Näissä esityksissä oli esillä ihmisiä, joilla oli jokin fyysinen poikkeama, tai jotka osasivat väännellä kehoaan ”luonnottomiin” asentoihin. Saattoi myös olla, että sideshown esiintyjä edusti jotakin tiettyä etnistä ryhmää, tai oli vaikkapa tummaihoisen. Tummaihoiset (miehet) palkattiin 1800-luvun lopun ja vuosisatojen vaihteen sirkuksiin esittämään ”villin”, ”kouluttamattoman” ja ”primitiivisen” ihmisen roolia, ja miehisyyteen sekä maskuliinisuuteen, jota nämä miehet edustivat, liitettiin esityksissä mielikuvia vaarallisuudesta ja petomaisuudesta. Niin sanottu ”rotuhierarkia” kukoisti näissä sirkuksissa. Yleistä oli myös, että lyhytkasvuiset ihmiset esiintyivät näissä esityksissä; usein heille oli annettu lempinimet, jotka olivat esimerkiksi armeijan maailmasta lainattuja, kuten kenraali tai majuri. Sideshown esiintyjänä saattoi myös olla esimerkiksi tatuoitu mies, sillä hänen tatuointiansa katsottiin olevan merkki lukuisista maailmanmatkoista ja läpikäydyistä, miehisiksi katsotuista riiteistä. (Davis 2002, 179.)

Kulttuuri ja sen tuotteistaminen visuaaliseen muotoon onkin ollut aina läsnä sirkusesityksissä. Syksyllä 2017 suomalainen media kohisi kulttuurisesta appropriatiosta Miss Suomi-kilpailijoiden esiinnyttyä sulkapähineissä, jotka kieltämättä melko suoraan ohjaavat ajatukset Amerikan alkuperäisväestön perinteisiin päähineisiin.⁶ Kulttuurinen appropriatio eli tulkintatavasta riippuen kulttuuristen erityispiirteiden omiminen, lainaaminen tai varastaminen on ollut ja on edelleen läsnä myös sirkuksessa. Tästä aihepiiristä keskusteltiin myös kesäkuun 2017 sirkustutkijoiden UpSideDown-konferenssissa⁷ Münsterissä, antropologi Jessica Kendallin esitellessä puheenvuorossaan

---

⁶ ks. esim. Aamulehden juttu aiheesta: <https://www.aamulehti.fi/kulttuuri/saamelaiset-suuttuivat-missikisan-jarjestajalle-kuvittelimme-etta-tama-on-vuonna-2017-jo-selvaa-200421332/>. Viitattu 28.9.2017.

⁷ <https://www.uni-muenster.de/Kulturpoetik/zirkuswissenschaft/>

tutkimusta, jota on hän tehnyt etiopialaisten sirkusartistien parissa. Kendallin mukaan nämä etiopialaiset taiteilijat esittivät kierteella sirkuksen toivomia ”afrikkalaisia” numeroita, jotka sisälsivät elementtejä, jotka olivat itse asiassa aivan toisen alueen kansalle ja heimoille tyypillisiä. Tästä ei Kendallin mukaan kuitenkaan sirkuksissa välitetty, sillä yleisölle kelpasivat hyvin esitykset, jotka olivat ”afrikkalaisia”.⁸

Näistä, kenties negatiivissävytteisesti luettavissa olevista kappaleista huolimatta en tahdo antaa kuvaa, etteikö perinteisellä sirkuksella olisi paljon hyvää annettavanaan. Perinteisen sirkuksen tila on kuitenkin muutoksessa – kuten se on ollut koko historiansa ajan. Kuten Purovaara (2005, 15) kirjoittaa, sirkus on ollut hylkiö lähes kaikissa olomuodoissaan, mistä johtuen se on aina sopeutunut vallitsevaan tilanteeseen mahdollisuuksien ja kannattavuuden mukaan, artistien mukautuessa tilanteeseen ”joskus opportunistisuuteen asti menevällä” sopeutuvuudellaan. Perinteisen sirkuksen murrokseen tällä hetkellä vaikuttavat yhteiskunnallisten tekijöiden (kuten esimerkiksi yleinen taloudellinen tilanne ja ihmisten halukkuus ja mahdollisuus käyttää rahaa sirkuksessa käymiseen) lisäksi voimakkaasti esimerkiksi eläinten oikeuksiin liittyvät kysymykset. Perinteinen sirkus on rakentunut alun perin vahvasti hevosnumeroiden varaan, ja esityksissä on nähty niin karhuja, tiikereitä, koiria kuin elefantejakin. Nykyään villieläinnumerot vähintään herättävät vastustusta useissa maissa, Suomessa esimerkiksi elefanttien pito kiellettiin vuonna 1986 (667/1986). Vuosi 2017 näki myös eräänlaisen virstanpylvään sirkuksen historiassa, kun yksi suurimmista lopetti kiertämisen. Amerikkalainen Ringling Bros. and Barnum & Bailey ilmoitti pitävänsä 146-vuotisen historiansa viimeiset esitykset viime vuonna. Päätökseen ovat johtaneet taloudelliset vaikeudet; suuren sirkuksen kulut ovat olleet tähtitieteelliset, mutta lipputulot puolestaan ovat vähentyneet. Lipputulojen vähentyminen on ollut suurempaa elefanteista luopumisen jälkeen, kuin oli luultu⁹.

---

⁸ Itse tutkimusta ei ole internetissä saatavissa, mutta lyhyt juttu ja Kendallin ottamia kuvia löytyy osoitteesta https://www.anthropologymatters.com/index.php/anth_matters/article/view/272/486

⁹ Ringling Bros and Barnum & Bailey 2017. The Greatest Show on Earth. <https://www.ringling.com/ringling-bros-final-performances/>. Viitattu 6.2.2017

2.2 Perinteinen sirkus ja nykysirkus

Sirkus on historiansa saatossa saanut erilaisia muotoja ja suuntia. Erotuksena pidetään usein jakoa perinteiseen sirkukseen ja nykysirkukseen. Nämä nimitykset – etenkin tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena oleva perinteinen sirkus – voivat kuitenkin olla tavallaan harhaanjohtavia. Perinteisellä sirkuksella ei Jean-Michel Guyn (2001, 17) mukaan tarkoiteta minkään epämääräisen perinteen jatkamista, vaan kyse on yksinkertaisesti eronteosta nykysirkukseen. Itse asiassa osa perinteisen sirkuksen artisteista käyttäisikin mieluummin nimitystä klassinen sirkus tai vanha sirkus, välttääkseen jopa halventavana pidettyä sivumerkitystä, joka liittyy perinteisen kansanperinteeseen tai vanhanaikaisuuteen. Suurin tai ainakin näkyvin ero perinteisen sirkuksen ja nykysirkuksen välillä ovat eläimet; nykysirkus ei käytä perinteisestä poiketen eläimiä ohjelmanumeroissaan. Perinteisen sirkuksen ominaispiirteitä ovat Guyn mukaan olleet muun muassa kimmellys ja punainen väri, näiden kautta luotu estetiikka, rumpujen pärinä ja sirkustirehtöorit univormuineen. (Guy 2001, 17-22.) Perinteisen sirkuksen kuvastoa ovat kuitenkin muokanneet asenteet etenkin eläinten käytön suhteen; villieläinnumeroita pidetään Hodak-Druelin (2001, 67) mukaan näkökulmasta riippuen joko liian kalliina tai moraalittomina. Myös liikkuvuuden suhteen on eroa perinteisen ja nykysirkuksen välillä: siinä missä Sirkus Finlandian kaltaiset perinteiset sirkukset kokoavat seurueen kasaan kuukausia kestäväälle kiertueelle, nykysirkuksen artistit kiertävät lyhyemmillä kiertueilla, yksittäisissä tapahtumissa ja lyhytkestoisemmissa produktioissa. Nykysirkus poikkeaa perinteisestä sirkuksesta myös esityksensä rakenteella; siinä missä perinteinen sirkus koostuu taiteilijoiden yksittäisistä numeroista, on nykysirkus tarinallisempaa, jopa teatterinkaltaista kerrontaa.

Huolimatta sirkuskentän pirstoutumisesta ja perinteisen sirkuksen kohtaamista uusista haasteista on useissa maissa sillä kuitenkin perin vankka jalansija osana kulttuuria. Suomessa sirkus on muodostunut vakaaksi osaksi esittäviä taiteita, vaikkakin suhteellisen myöhään ja tiukoilla ehdoilla. Sirkustaide otettiin omana taiteenalanaan valtion talousarvioon vuonna 2009, jolloin sille varattiin oma määräraha jonka tarkoituksena oli tukea yksittäisiä tuotantoja ja ammattilaisryhmien toimintaa. Tämä määräraha on noussut vuodesta 2009 melko runsaasti, ollen 2009 100 000 euroa, kun jo vuonna 2013 se oli 560 000 euroa. Vuonna 2013 esitettiin ja hyväksyttiin lakimuutos, joka mahdollistaa

sirkustaiteen oikeuden lainmukaiseen valtiosuuteen (HE 217/2013). Tämä koskee kuitenkin ainoastaan nykysirkusta; perinteinen sirkus ei nauti valtioneuvoston tukea (Taivalsaari 2006, 13). Tämä aiheuttaa mielenkiintoisen ristiriidan sirkuksen eri suuntauksien välille ja herättää kysymyksen siitä, millä perusteilla taiteenlajeja arvotetaan ja verrataan keskenään, ja mikä lopulta on taidetta.

2.3 Suomalaisen sirkuksen historia ja Sirkus Finlandia

Suomeen sirkus saapui jo vuonna 1802 ranskalaisen Jean Lustrén ratsastusryhmän myötä. Seuraavina vuosikymmeninä Suomi muodostui vähitellen kiinteäksi pysähdyspisteeksi kansainvälisille sirkusryhmille, jotka matkustivat hevosrattailla ja vankkureilla Tukholmasta Pietariin. Ensimmäisenä varsinaisena suomalaisena sirkuksena pidetään kuitenkin tanskalaisyyntyisten Ducanderin veljesten sirkusta, joka perustettiin Helsingissä vuonna 1896 ja jonka toimintaan kuului sekä kiertueita, että Helsingissä sijainneita kiinteitä sirkusrakennuksia. Tämä Suomen ensimmäinen sirkus osoitti jo sirkusmaailman kansainvälisyyden; Terijoella pidetyssä ensiesityksessä esiintyi artisteja muun muassa Englannista ja Venäjältä. (Taivalsaari 2006, 17.) Globaali rekrytointi on siis kuulunut sirkukseen Suomessa kautta historian. Itsenäistymisen jälkeen Suomessa sirkusta esitettiin kiertävien tivoliyhteydessä, mutta pitkät välimatkat, kylmät talvet ja 1920-luvulla asetettu huvilaki ja sen ankara huvivero vaikeuttivat sirkusten toimintaa. Vuonna 1914 annetussa *Keisarin armollisessa asetuksessa julkisista näytännöistä ja huvitilaisuuksista kannettavasta väliaikaisesta verosta* säädettiin niin sanotun sotaveron nimissä valtiolle menevästä verosta, joka kannettiin pääsylipputuloista. Sotavero tarkoitti sitä, että se säädettiin tulevaksi voimaan ilman Suomen eduskunnan myötävaikutusta, ja siitä olivat alun perin vapaita sellaiset tilaisuudet, joiden tuotto meni kokonaan laitoksille ja yhdistyksille, joiden tarkoituksena oli hoitaa haavoittuneita ja sairaita sotilaita tai pitää huolta sotaan kutsuttujen sotilaiden perheistä. Aluksi tämän huviveron osuus oli kymmenen prosenttia pääsylipun hinnasta, mutta jo kaksi vuotta asetuksen antamisen jälkeen se korotettiin kahteenkymmeneen prosenttiin. Suomen itsenäistymisen ei tuonut helpotusta huviveron osalta; itse asiassa 1920-luvulla tansseista ja sirkusnäytännöistä kannettavan veron suuruus oli jo 40 prosenttia. Veroa ei kuitenkaan kerätty tilaisuuksista,

joiden ohjelmana oli esitelmiä, lausuntaa, puheita, laulu- tai soittoesityksiä tai näytelmiä. (Linnakangas & Juanto 2016, 275.) Toisin sanottuna niin sanotut sivistävät hovit olivat valtiovallan mielestä sallittuja, mutta puhtaan viihdyttävät eivät. Tämä johti siihen, että huvilupa-anomuksissa opittiin taitaviksi kiertämään lain kirjainta. Kuten Kari Nieminen kirjoittaa viihdyttävässä Sirkusteltha-blogissaan¹⁰, anomuksessa oli näytettävä, että ohjelma jalostaa ihmistä henkisesti. Ei ollut järkevää kirjoittaa hakemukseen, että ohjelma tulee sisältämään sirkusakrobatiaa, vaan taitovoimistelua, sillä se oli hyväksyttävä taiteenmuoto, toisin kuin sirkusakrobatia. Samoin taikurin näytös laskettiin viihteeksi mutta teatteritaide ei, joten voitiin sanoa, että ohjelmassa on taika-aiheinen näytelmä. Tällä kaikella kiertelyllä oli mahdollista saada veroa pienemmäksi tai jopa päästä sen maksamisesta kokonaan.

Suomalaisia sirkuksia edustivat 1900-luvulla muun muassa Suomen Tivoli (1929–1942), Talvi Tivoli (1928–1942) ja Sirkus Sariola (1949–1953). Jatkosodan aikana Karhumäessä toimi tivoli ja monet sirkustaiteilijat esiintyivät sodan aikana viihdytysjoukkojen kiertueilla. Kun sodan jälkeen sen aikana voimassa ollut tanssikielto purettiin, iltamaperinne nousi uuteen kukoistukseen ja esiintyville taiteilijoille riitti töitä. Sirkustaiteilijoita palkattiin kiertäviin tivoleihin, iltamakiertueille ja Helsingin suuriin varieteihin, Fenniaan, Kaivohuoneelle ja Kalastajatorpalle. Kiertävien sirkusten toimintaan ja sen kannattavuuteen vaikuttivat kielteisesti kuitenkin Suomen verrattain hidas kaupungistuminen ja pitkät välimatkat. Suomalainen sirkuskenttä sai vakituisen edustajan vuonna 1976, kun Carl-Gustaf Jernström perusti Sirkus Finlandian. Muuttoliike maalta kaupunkien lähiöihin tapahtui 1960-1970 luvuilla, joten vasta Sirkus Finlandian oli mahdollista löytää yleisönsä suurenevista asutuskeskuksista. (Purovaara 2008, 19-22.)

Sirkus Finlandia on kohonnut Suomen kansallissirkukseksi sinnikkään työn ja periksi antamattomuuden kautta. Carl-Gustaf Jernström perusti sirkuksen yhdessä vaimonsa kanssa, ja sirkus on noussut konkurssikypsästä yrityksestä Suomen suurimmaksi sirkukseksi ja sirkustaiteen valtionpalkinnon saajaksi. Jernström kiersi ennen Sirkus Finlandian perustamista Euroopassa työn perässä, seikkailunhalun eteenpäin ajamana. Ensimmäinen kiertue oman sirkuksen kanssa kotimaassa ei kuitenkaan ollut suuri

---

¹⁰ <http://sirkusteltha.blogspot.fi/>

menestys; Ruotsista ostettu kalusto ei kestänyt käyttöä, suomalaisten esiintyjien palkkoihin oli kirjoitettava velkakirjoja ja lopulta kävi ilmi, että lakimies ei pitänyt kirjanpitoa lainkaan. Yritys asetettiin konkurssiin, mutta vähitellen Sirkus Finlandia pystyi kuitenkin jatkamaan toimintaansa. 70-luvun lopussa sirkuksen taloudellinen tilanne oli niin huono, että ruokarahat saatiin kerätyksi joulukorttien myynnillä. Vähitellen, osin vuonna 1981 tapahtuneen huviveron poistamisen jälkeen taloudellinen tilanne alkoi kohentua, mutta tilanne ei ollut pysyvä. Sirkukseen hankittiin norsuja, joiden myötä menestys nousi uuteen kasvuun, mutta ne myös toivat mukanaan isoja menoja. Suomen valtio kielsi elefanttien pitämisen sirkuksessa vuonna 1986, ja lopulta 90-luvun laman aikana Jernström asetettiin henkilökohtaiseen konkurssiin ja kiertuetta varten sirkus joutui kerjäämään polttoainetta huoltoasemilta. Uusi nousukausi alkoi kuitenkin vuonna 1997 ja jatkuu edelleen. (Purovaara 2008, 31-33.) Perinteisen sirkuksen maailmaan kuuluu mahtipontisuus, eikä Finlandia muodosta poikkeusta tässä suhteessa. Sirkus Finlandian slogan ”maailman suurin suomalainen sirkus” ohjaa ajatusta samanaikaisesti koko maan omaan, mutta samalla sirkusten maailmankartalle vankasti asettuvaan instituutioon.

3. Sirkuslaisten liikkuvan elämäntyylin rakenteet

Suomalaisen byrokratian ja sirkukselle tyypillisten piirteiden lisäksi taiteilijoiden elämään vaikuttavat ohittamattomasti erilaiset rakenteet, joilla liikkuvaa elämäntyyliä hallitaan ja säädellään. Näihin rakenteisiin lukeutuvat niin valtioiden kuin esimerkiksi Euroopan Unioninkin hallintakoneistot, joiden avulla pyritään siihen, että ihmisten liikkuvuus paikasta ja maasta toiseen olisi hallittua ja tapahtuisi tunnustettujen reunaehtojen mukaisesti. Tarkastelen tässä pintapuolisesti Euroopan Unionin liikkuvuusperiaatteita, vaikka onkin niin, että osa omista haastateltavistani tuli Sirkus Finlandiaan EU:n ulkopuolelta. Tämä valintani johtuu siitä, että Sirkus Finlandia on suomalainen sirkus, jota näin ollen koskevat myös EU-lainsäädäntö ja asetukset. Työperäinen liikkuvuus on muodostunut väistämättömäksi tosiasiaksi Euroopan Unionissa. Unionin jäsenmaiden yhtenä tavoitteena onkin lisätä työvoiman liikkuvuutta kaupan ja tavaroiden liikkeen lisäksi. (Schrijvers, Kremer & Holtslag 2013, 13). Schrijvers (ym.) esittävät esipuheessaan (2013), että työperäisen muuttoliikkeen luonne on muuttunut Euroopan Unionin alueella

viime vuosina. Muutoksia on ollut ajassa, jonka työntekijät viettävät ulkomailla, liikkuvuuden luonteessa ja muuttoliikkeen suunnissa. Schrijvers (ym.) esittävät myös, että Euroopan Unionin laajentumiset vuosina 2004 ja 2007 ovat olleet merkityksellisiä tässä suhteessa; kasvava talous ja suuret palkkaerot vetävät työvoimaa vanhoista jäsenmaista uusiin. EU:n avoimet sisäiset rajat mahdollistavat myös helpon paluun alkuperäiseen kotimaahan tai muuton toiseen jäsenvaltioon.

3.1 Taiteilijoiden liikkuvuus

Tutkimukseni kannalta keskeistä on kuitenkin keskittyä nimenomaan sirkustaiteilijoiden liikkuvuuteen, eikä sitä ole mahdollista tarkastella pelkästään puhtaan työperäisen liikkuvuuden käsitteillä. Tätä liikkuvuutta kuvaamaan on kehitetty termi *artistic mobility*, jonka tässä tutkielmassa suomennan taiteilijoiden liikkuvuudeksi. Liikkuvuus on ollut osa taiteilijoiden elämää kautta aikojen, kuten Magkou esittää (2012, 54). Magkoun mukaan taiteilijoiden elämään on kuulunut aina pakko tai halu liikkua paikasta toiseen. Tämä liikkuvuus on juontunut joko kiinnostuksesta tuntemattomaan, kuvitteellisiin yhteisöihin, inspiraation etsimiseen tai yksinkertaisesti uteliaisuuteen. Tämä on saanut taiteilijat liikkumaan kotimaansa rajojen ulkopuolelle ja liikkuvuus on nähty oleellisena osana taiteilijaelämää, toisinaan jopa vaatimuksena. Esimerkiksi Magkou nostaa ajan, jolloin jokaisen itseään kunnioittavan (kuva)taiteilijan tuli viettää aikaa Italiassa, toisena aikana niin sanotusti pakollisena kohteena oli esimerkiksi Hollanti, Ranska tai Pohjois-Afrikka. Liikkuvuus on mahdollistanut taiteilijoiden maailman avautumisen, taiteen levittämisen ja oppimisen. Toisin sanottuna Magkoun mukaan liikkuvuus on ollut osa taiteilijoiden elämää aina, eikä globalisaation myötä lisääntynyt liikkuvuus muuttanut oleellisesti taiteilijoiden elämää. (Magkou, 54-56.)

Sirkus on instituutio tai ehkä pikemminkin konsepti, joka on myös levinnyt globaalisti ympäri maailmaa. Tässä tutkielmassa tarkasteltu perinteinen sirkus on levittäytynyt tehokkaasti ympäri Eurooppaa ja Pohjois-Amerikkaa, mutta Pascal Jacobin mukaan sirkuksella on asemansa myös muun muassa useissa Aasian maissa, Intiassa, Australiassa ja eri Afrikan maissa. Jacobin mukaan on myös tyypillistä, että Cirque du Soleilin, suuren kanadalaisen nykysirkuksen tai muiden suurten länsimaisten sirkusten kiertueet ulottuvat

esimerkiksi Japaniin saakka. (Jacob 2001, 211-223) Näin ollen sirkusartisteja voi myös tarkastella globaalin maailman edustajina ja jopa tietyissä määrin kosmopoliitteina. Magkou kuvaa taiteilijoita myös kulttuurin välittäjinä ja eurooppalaisen kansalaisuuden luojina. Tämän ajatuksen hän perustaa käsitykselle, jossa liikkuvuus itsessään nähdään kulttuurin tuottamisen lähteenä. Toisin sanottuna Magkoun mukaan kulttuuria ei voida nähdä lokalisoituneena konseptina, vaan jonakin, jota myös esimerkiksi liikkuvaa elämää elävät taiteilijat liikuttavat, luovat ja merkityksellistävät. Tämä johtuu siitä, että liikkueissaan taiteilijat liikuttavat mukanaan jotakin omasta kulttuurimaailmastaan ja kokemuksistaan. Nämä kokemukset ja sitä myöten liikkuvuus eivät Magkoun mukaan ole merkityksellisiä ainoastaan taiteilijoille itselleen, vaan sisältävät sosiaalisen merkityksen aspektin, joka yhdistää kulttuureita ja ihmisiä. Taide yhdistää taiteilijoiden sisäisen maailman heitä ympäröivän maailman kanssa. Tätä yhdistelmää taiteilijat esittävät liikkuvuuden kautta, luoden esiintymiselle uusia tiloja. (Magkou, 56-58.)

Taiteilijat eivät kuitenkaan liiku ympäri maailmaa vapaassa taiteen inspiroimassa virrassa, vaan liikkuvuutta ohjaavat aina myös rakenteelliset, byrokraattiset järjestelmät, jotka määrittävät sitä, kenellä on oikeus liikkua ja millä ehdoilla. Liikkuvuuden epätasa-arvoistavasta luonteesta on tehty paljon tutkimusta, mutta valtamedioiden kautta räikeä esimerkki tästä tuli niin sanotun suuren yleisön tietoon Yhdysvaltojen presidentti Donald Trumpin valtaantulon jälkeen. Trump on esittänyt julkisina kannanottoinaan ajatuksia, joiden voi katsoa kohdistuvan suoraan liikkuvuuden kategorisointiin, siihen, kuka on tervetullut liikkumaan ja kuka ei. Tästä näkyvimpänä esimerkkinä on ollut Trumpin kevään 2017 vaade siitä, että tietyistä maista tulevat ihmiset eivät ole tervetulleita Yhdysvaltoihin. Tämä niin sanottu muslimikiellon¹¹ tarkoituksena oli kieltää maahantulo yhdeksäksikymmeneksi päiväksi henkilöitä, jotka tulevat Iranista, Irakista, Libyasta, Somaliasta, Sudanista, Syyriasta tai Jemenistä.¹² Tämä kiello koski sekä maahanmuuttajia että pakolaisstatuksella maahan pyrkiviä henkilöitä.¹³ Trumpin politiikka ei liity suoranaisesti sirkuksen maailmaan, mutta havainnollistaa hyvin sitä, miten loputtoman luokittelevaa liikkuvuus ja sen reunaehdot ovat. Maailmassa, jossa liikkuvuus on suurempaa kuin koskaan, ei se kuitenkaan ole kaikille vaihtoehto. Trumpin

---

¹¹ Executive Order: Protecting the Nation from foreign terrorist entry into the United States

¹² The White House, 27.1.2017

¹³ The New York Times, 29.1.2017.

maahantulokielto ei olekaan ainoa lajissaan, vaan osa laajempaa liikkumisen kontrolloinnin koneistoa – tosin kenties räikeämpi esimerkki, kuin mihin viime aikoina on länsimaissa totuttu. Liikkumista kontrolloidaan rajoilla ja säädöksillä, jotka säätelevät sitä, kuka ja millä perusteilla on oikeutettu liikkumaan valtiosta toiseen. Euroopan Unionin keskeisiä periaatteita on työntekijöiden vapaa liikkuvuus, jonka hengen mukaisesti EU-kansalaisella on oikeus olla työnhakijana toisessa Euroopan Unionin jäsenmaassa, työskennellä toisessa jäsenmaassa ilman työlupaa sekä asua siellä työnhakijana tai työntekijänä ja jäädä maahan myös työsuhteen päättymisen jälkeen. EU:n toiminnasta tehdyn sopimuksen konsolidoidun toisinnon artiklan 45 mukaisesti EU-kansalaisella on myös oikeus tasa-arvoiseen kohteluun toisessa jäsenmaassa maan omien kansalaisten kanssa työnsaannin, työolojen sekä muiden vero- ja sosiaalietuuksien suhteen. Myös Euroopan talousalueeseen kuuluvien ei-EU -maiden Norjan, Islannin ja Liechtensteinin kansalaiset ovat oikeutettuja liikkumaan työntekijöinä vapaasti Euroopan Unionin alueella. (Euroopan komissio, a., 2017)

Liikkuvuus on Euroopan Unionin kontekstissa ymmärretty ja ymmärretään ihmisten vapaana liikkumisena ja sitä pidetään Euroopan Unionin jäsenvaltioiden kansalaisten perusoikeutena. Liikkuvuus on esitelty jo vuoden 1957 Euroopan Talousyhteisöä (ETY) perustettaessa, mutta tässä kontekstissa liikkuvuus on selkeästi linkitetty henkilön statukseen työntekijänä. Tämä linkki on poistunut vasta vuoden 1992 Maastrichtin sopimuksessa, jossa liikkuvuudesta tuli jokaisen Unionin kansalaisen perusoikeus. Tätä oikeutta on muokattu myöhemmin esimerkiksi vuosina 1999 Amsterdamin sopimuksessa ja 2009 Lissabonin sopimuksessa, joissa on säädetty jokaisen EU-kansalaisen oikeutta asua ja työskennellä toisessa Unionin jäsenmaassa. Euroopan Unionissa liikkuvuus on aina ollut keskeisellä sijalla ja vuosi 2006 nimitettiin jopa liikkuvuuden teemavuodeksi. (Magkou, 58-59). Euroopan Unionin jäsenvaltioista suurin osa kuuluu myös Schengen-sopimuksen piiriin. Myös EU:n ulkopuoliset Norja, Islanti, Liechtenstein ja Sveitsi kuuluvat sopimuksessa mukana oleviin valtioihin. Schengen-sopimuksen mukaisesti alueella rajatarkastukset on poistettu ja toisen Schengen-maan kansalainen voi oleskella toisessa sopimuksessa mukana olevassa maassa kolme kuukautta ilman, että hänen tarvitsee rekisteröidä oleskeluaan. (Ulkoasiainministeriö 6.10.2015.) Schengen-sopimuksella on pyritty helpottamaan liikkuvuutta, mutta niin sanotun pakolaiskriisin myötä vuonna 2015

sopimus joutui koetukselle. Maahantulijoiden runsaasta lukumäärästä johtuen useat Schengen-alueeseen kuuluvat valtiot ottivat uudelleen käyttöön rajavalvonnan Schengenin sisärajoilla väliaikaisesti. (Euroopan komissio, b., 2017)

Suomeen tullessaan sirkusartistin ei tarvitse hakea työntekijän oleskelulupaa, vaan hän voi saada oleskeluluvan, joka myönnetään työsuhteen perusteella. Tämän luvan perusteella henkilö saa työnteko-oikeuden siihen työhön, jota varten lupa on hankittu, mutta ei muihin. Lupahakemukseen on liitettävä työsopimus, josta käy ilmi työtehtävä, palkkaus ja mahdolliset työsuhde-edut sekä työsuhteen kesto. Tämän lisäksi hakemukseen on liitettävä selvitys ammattimaisuudesta, esimerkiksi koulutustodistus, jäsenyys taiteilijayhdistyksessä, todistukset ammatillisesta työhistoriasta tai todiste siitä, että henkilö saa toimeentulon työstään. (Maahanmuuttovirasto 2017.) Tämä lupajärjestelmä asettaa sirkusartistit kiinnostavaan väliin: toisaalta he ovat tervetulleita maahan eivätkä tarvitse virallista työntekijän oleskelulupaa, mutta toisaalta heidän oleskelunsa edellytyksenä on se, että he voivat osoittaa työnantajan odottavan heitä ja näin ollen pitävän heistä osaltaan huolta. Mielenkiintoista on myös se, että oleskelulupahakemuksessa on ilmoitettava työsuhteen alku- ja loppupäivämäärät. Toisin sanottuna sirkusartisteille maa on auki, mutta vain tietyksi ajanjaksoksi ja tietyillä ehdoilla. Perinteisen sirkuksen artistien liikkuvuutta luonnehtiikin tiukka sidonnaisuus aikaan, kiertueiden keston ollessa aina etukäteen tiedossa. Maahantuloon on laadittu byrokraattisia sääntöjä, joita artistien on noudatettava, vaikka byrokratia ei aineistoni perusteella kuulukaan sirkuslaisten lempiasioihin.

3.2 Sirkuslaisten liikkuvuuden erityispiirteet

Liikkuvuus on runsaampaa ja monin paikoin helpompaa kuin koskaan aikaisemmin. Liikkuvuuden käytäntöjen haltuun otto vaatii kuitenkin yksilöltä valmiuksia, jotta paikasta toiseen liikkuminen on ylipäänsä mahdollista. John Urry (esim. 2007, 197) on yhteistyössä Anthony Elliottin kanssa esitellyt termin ”network capital”, jolla tarkoitetaan kykyä luoda ja ylläpitää liikkuvan elämän myötä sosiaalisia suhteita ja siten saada emotionaalista, taloudellista ja käytännön hyötyä. Tämän mallin perustana toimii sosiologi Pierre Bourdieun (1986, 84) kenttäteoria, joka on jaettu kolmeen eri pääomatyypin. Bourdieu

jakaa pääoman taloudelliseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen pääomaan. Taloudellinen pääoma viittaa suoraan rahaan ja omaisuuteen, kulttuurinen muuntautuvaan pääomaan, joka voi ilmentyä esimerkiksi koulutuksellisin saavutuksina ja sosiaalinen pääoma sosiaalisiin suhteisiin. Urry nostaa bourdieulaisesta pääoma-ajattelusta omaksi osakseen vielä verkostopääoman, josta on luokiteltavissa erikseen kahdeksan eri kohtaa;

1. Turvallisen liikkuvuuden mahdollistavat dokumentit (passit, viisumit ym.)
2. Ihmiset (tuttavat, sukulaiset, työtoverit), jotka mahdollistavat liikkumisen
3. Liikkuvuuden mahdollistavat käytännöt (käsitys matkustamisesta, aikataulut, puhelimet ym.)
4. Paikasta riippumaton informaatio (esimerkiksi internetissä oleva tieto, sähköiset kalenterit ym.)
5. Yhteydenpitovälineet, joiden avulla tapaamisia voidaan sopia ja muuttaa myös mahdollisesti liikkeessä olevien ihmisten kanssa
6. Turvalliset kohtaamispaikat
7. Mahdollisuus käyttää kulkuvälineitä (auto, lentokone ym.)
8. Aikaa ja muita resursseja hallita edellä mainittuja kohtia

(Elliott & Urry, 2010, 10)

Sirkusartistien elämässä liikkuvuuden verkostopääoman merkitys korostuu elämäntyylin ollessa kauttaaltaan liikkeen läpäisemää. Usein käy niin, että taiteilija saa työtarjoituksen seuraavalle kaudelle edelliskauden esityksensä myötä, mutta toisinaan taiteilijoiden täytyy myös itse ottaa yhteyttä mahdollisiin työnantajiin. Tässä kyky verkostopääoman käyttöön korostuu; on oltava passi, jotta liikkuvuus ja sitä kautta työn tekeminen mahdollistuu, käsitys siitä, kuinka transnationaaleja kontakteja pidetään yllä ja myös hyödynnetään työnhaussa, osattava käyttää yhteydenpitokanavia ja tiedettävä, kuinka konkreettisesti liikutaan paikasta toiseen.

3.3 Sirkus ja tila

Sirkuslaisten liikkuvuuden erityisyyden lisäksi myös sirkuksen itsensä liikkumiseen liittyy erityispiirteitä; paikka ja tila ovat käsitteitä, joiden merkitys suhteessa sirkukseen on monitahoinen ja omalaatuinen. Sirkus itsessään on konsepti, jota on romantisoitu runsaasti runoudessa, kirjallisuudessa ja elokuvien maailmassa. Kuten Bouissac (2010, 12) muistuttaa, sirkuksen mukaan karkaamisesta on tullut vertauskuva jollekin sankarilliselle ja vapauttavalle, vaikka sirkuksen todellisuus ei aina ole vastannut tätä kuvaa. Sirkus on myös tarjonnut erilaisille vähemmistöryhmille paikan, jossa he ovat voineet vastustaa kokemaansa syrjintää ja löytää paikkansa, vaikkakin kiertävän ryhmän osana. Kuten Paul Bouissac kuvaa, sirkuksen suhde paikkaan ja liikkumiseen on monella tavalla kompleksinen. Ei riitä, että sirkuksen artistit ja henkilökunta liikkuvat, vaan sirkuksen mukana kulkevat esiintymisareenat, teltat ja mahdolliset eläimet. Näin ollen sirkuksen liikkumista rajoittavat myös monenlaiset konkreettiseen fyysiseen tilaan liittyvät kysymykset; mistä löytyy riittävästi tilaa telttojen pystyttämiseen ja karavaanien pysäköintiin. Tämä onkin Bouissacin mukaan sirkuksen liikkuvuuden perimmäisiä ongelmia; kaupunkien keskustoissa tilaa on vähän ja se on kallista, mutta ihmisten on helppo tulla sirkukseen. Kauempana keskustasta tilaa usein on enemmän, mutta ihmisten on vaikeampaa päästä paikalle, ja jos sirkus majoittautuu pysäköintipaikalle, on mahdollista, etteivät katsojat tule paikalle koska eivät löydä autoilleen paikkaa. (Bouissac 2010, 13.) Tämä kuvaa hyvin sitä, kuinka sirkuksen liikkuvuus on monikerroksista; liikkuvuus läpäisee sirkuksen joka osan tavalla tai toisella.

Sirkuksen suhde tilaan on monitahoinen ja sisältää monia ulottuvuuksia, joita ei heti tule ajatelleeksi. Sirkusta pohtiessa tulee kenties mieleen sen teltan vaatima tila jollakin pysäköintialueella tai muulla kentällä sekä asuntovaunujen ja rekkojen vaatimat parkkipaikat. Tila ja sirkuksen liikkuvuus kuitenkin liittyvät saumattomasti toinen toisiinsa, ja siksi on tärkeää pohtia, kuinka tilallisuus lopulta rakentuu sirkuksen kontekstissa ja minkälaisia ulottuvuuksia se sisältää. Kuten professori Paul Bouissac on kirjoittanut, sirkuksen liikkuvuutta säätelee täysin omanlaisensa algoritmi, joka määrittää sen, kuinka sirkus saapuu kaupunkiin. Tämän ”algoritmin” mukaan teltanrakentajat asettelevat teltan siten, että yleisön on helppo tulla sinne, artistien sisäänkäynti suojataan ja vaunut

asetellaan teltan ympärille. (Bouissac 2010, 14-15.) Perinteisen sirkuksen mukana kulkee usein niin suuri määrä autoja, asuntovaunuja ja rekkoja, että tämä ”algoritmi” on pakollinen, useita kymmeniä kulkuneuvoja ei voi siirtää paikasta toiseen ja parkkeerata ilman huolellista suunnittelua siitä, missä järjestyksessä ja miten niitä kannattaa siirtää. Toisaalta myös sirkuksen tilan rakentumisen kannalta ennakkosuunnittelu on välttämätöntä, sillä ei suinkaan ole samantekevää, kuinka sirkuskenttä rakentuu.

Sirkuksen ja tilan suhdetta voi pohtia kolmen ulottuvuuden kautta, joita ovat; 1. sirkuksen oma tila, joka on suljettu yleisöltä, 2. sirkuksen tila, jossa pidetään julkinen, maksullinen show ja 3. teltta itsessään, joka muodostaa kaupunkimaisemasta poikkeavan muodon, joka muistuttaa pikemminkin perinteisten nomadien telttoja kuin urbaaneja kaupunkirakennuksia. Tämä jaottelu on karkea, ja vaatii siksi hieman tarkempaa pureutumista siihen, mistä todella on kyse. Sirkuksen omalla tilalla tarkoitetaan tässä sitä aluetta, joka sirkuksen saapuessa uuteen paikkaan erotetaan tavallisesta kaupunkialueesta joksikin, johon sirkuksen henkilökuntaan kuulumattomilla ihmisillä ei ole vapaata pääsyä, alueeksi, jota ei ole sallittua tutkia vapaasti. (Bouissac 2010, 14-15.) Tämä muutos on suuri, sillä usein sirkukset asettuvat kentille, joita kaupunkilaiset käyttävät vapaasti – pelaavat jalkapalloa, käyvät kävelyllä tai pysäköivät autonsa. Toisin sanottuna, sirkuksen tila irrotetaan urbaanista maisemasta, mutta samanaikaisesti se tulee osaksi kaupunkimaisemaa ja -tilaa. Tämän myötä myös sirkus muuttaa tilan luonnetta tullessaan, sen myötä tavallinen kaupunkialue muuttuu jollakin tavoin salaperäiseksi, alueeksi, jossa tapahtuu jotakin erikoista, jonka nähdäkseen ihmiset joutuvat maksamaan. Bouissac (2010, 14-15) tuo myös esiin ajatuksen siitä, kuinka sirkuksen teltta on kaupunkiympäristöstä poikkeava muotonsa puolesta, tuoden mieleen enemmänkin luonnon muotoja – dyynejä ja perinteisten nomadien telttoja, kuin kaupunkirakentamiselle tyypillisiä teräviä kulmia ja kulmikkaita muotoja.

Kuva 4. Teltta tuo kaupunkimaisemaan oman, poikkeavan muotonsa. R.J. 2016.

Tämän voikin nähdä lisäävän sirkuksen ympärillä leijuvaa, omanlaistaan salaperäisyyttä; sirkus tuo keskelle kaupunkia jotain, joka ei suoranaisesti vaikuta kuuluvan sinne. Toisaalta sirkuksen suhdetta tilaan on hedelmällistä tarkastella myös laajemmin, kuin sen suhteessa kaupunkitilaan. Sirkus liikkuu samanaikaisesti perin konkreettisesti (valtion) kansallisessa tilassa; maantieteellisessä alueessa, joka Finlandian kohdalla kuuluu Suomen valtiolle, muiden sirkusten kohdalla mahdollisesti myös useammalle valtiolle kuin yhdelle. Näin ollen suhde tilaan rakentuu myös sekä konkreettisille, että abstrakteille raja-alueille, sillä valtiolla on oikeus määritellä alueidensa käyttöä. Tästä konkreettisena esimerkkinä toimivat erilaiset luvat, joita sirkus tarvitsee kiertuettaan varten. Samanaikaisesti kansallista tilaa on mahdollista ajatella myös abstraktilla tasolla, jonkinlaisena kansallisena omaisuutena, johon kaikilla on yhtäläinen oikeus. *Kotikaupungin* ja *kotimaan* käsitteillä luodaan laajempaa käsitystä kodista tilana, joka levittyy myös oman konkreettisen asunnon ulkopuolelle, tilaan, jossa on sirkuksen kaltaisia toimijoita jotka tulevat paikalle, hyödyntävät tilaa ja jatkavat sitten matkaansa. Toisaalta, jos tätä abstraktia ajatusta kansallisesta tilasta yhteisenä, jaettuna yhteiskunnallisena ulottuvuutena viedään vielä

pidemmälle sirkuksen kontekstissa, törmätään pian sirkuksen tilan moniulotteisuuteen; samanaikaisesti, kuin sirkus käyttää kiertäessään kansallista tilaa niin konkreettisesti kuin myös mielikuvien kautta, tuo se globaalin elementin aina mukanaan. Sirkuksen maailma on kansainvälinen – voisikin ajatella sirkuksen tuovan pienen, joskin yleensä positiivisen kansainvälisen lisän kansalliseen tilaan.

Sirkuksen omaan, ei yleisölle avoinna olevaan tilaan kuulu myös alue, joka on varattu artisteille ja muulle henkilökunnalle, niin sanottu kotitila, sekä esiintymisareena (Bouissac 2010, 14-15). Nämä kaksi tilaa ovat selkeästi erillään niistä alueista, joihin yleisöllä on oikeus mennä, mutta silti luonteeltaan varsin erilaisia. Esiintymisareena on perinteisessä sirkuksessa telttä, jonka keskellä oleva areena on show'n keskipiste. Tämä areena on tiukasti rajattu vain esiintyjien ja mahdollisesti teknisen henkilökunnan käyttöön, sinne ei ole yleisöllä asiaa. Paul Bouissac kirjoittaa kirjassaan *Semiotics at the Circus* (2010, 11) kerrasta, jolloin oli ystävänsä kanssa katsomassa sirkusesitystä. Tämä professori Bouissacin ystävä oli asettunut istumaan paikalleen areenan reunalle, ja nostanut jalkansa esiintymisareenaa kiertävälle reunukselle. Tämän huomattuaan sirkuksen klovni oli tullut tämän ystävän luo ja kysynyt, onko hän kenties sirkuksen artisti. Bouissacin ystävän vastattua, ettei ole, oli klovni hyvin tiukkaan sävyyn kehottanut häntä siinä tapauksessa ottamaan jalkansa pois reunukselta välittömästi. Tämä esimerkki valottaa hyvin sitä, miten tarkka ja konkreettinen, mutta samanaikaisesti hyvin symbolinen raja erottaa yleisön ja sirkuslaisten tilat toisistaan. Tämä tiukka raja yleisölle varatun katsomon ja esiintymisalueen välillä selittyy monilla tekijöillä, joista kenties tärkeimpänä on turvallisuus. Sirkusesitykset sisältävät usein vauhtia ja vaarallisia tilanteita, ja onnettomuuden riski on aina läsnä sirkusesityksessä.¹⁴ Tästä syystä on tärkeää, että artistit voivat luottaa siihen, ettei areenalle yhtäkkiä tule yleisöstä ketään. Toki esityksen kulun kannalta on oleellista muutenkin, että yleisö pysyy heille varatulla paikalla – olisi hankalaa luoda taianomainen show, mikäli esiintymisareenalle tulisi ylimääräisiä henkilöitä. Toinen sirkuksen tila, joka on suljettu yleisöltä, sijaitsee usein teltan takana ja ympärillä, paitsi siellä, mistä on kulku pääsisäänkäynnille. Tämä niin sanottu sirkuslaisten kotitila on aluetta, jossa sirkuksen henkilökunta ja artistit pitävät vaunujaan ja elävät arkeaan. Tällä

---

¹⁴ ks. riskistä sirkuksessa esim. Tait, Peta (2016). Risk, danger and other paradoxes in circus and in Circus Oz parody. Teoksessa Peta Tait & Katie Lavers (toim.). *Circus Studies Reader*. Routledge.

alueella sijaitsevat myös eläinten tallit ja mahdolliset ulkoilutarhat, ja siellä myös harjoitetaan ja ulkoilutetaan eläimiä. Näiden lisäksi tällä kotialueella tapahtuu kaikki se, mitä yleisö ei sirkuksessa näe, lastenhoidosta, saunomisesta ja pyykinpesusta esitysharjoituksiin.

4. Menetelmät ja aineisto

Sirkuksen monitahoisuutta, liikkuvuutta ja liikkuvaa elämäntyyliä sirkuksen kontekstissa päätin lähestyä tässä tutkielmassa etnografisen tutkimusmenetelmän keinoin. Etnografia on antropologeille tyypillinen tutkimusote, joka mahdollistaa osallistuvan havainnoinnin kautta tutkimusympäristön ihmettelyn ja siihen tutustumisen konkreettisen läsnäolon kautta, teoriataustaan pohjautuen. En ollut tutustunut sirkusmaailmaan ennen tutkielman tekoa oikeastaan lainkaan, joten etnografia tuntui luontevalta keinolta tutustua siihen. Osallistuvan havainnoinnin lisäksi keräsin aineistoa haastattelujen, epävirallisten keskustelujen ja kenttäpäiväkirjan pitämisen kautta. Tässä luvussa tarkastelen tutkielmani perustuksia; aineistoani, haastatteluja ja tutkielman kenttää, sekä sitä, miten ne rakentuivat.

4.1 Etnografinen tutkimusote

Tämä pro gradu-tutkielma on tehty etnografisen tutkimusmenetelmän keinoin. Emerson, Fretz ja Shawn kuvaavat etnografiaa tutkimusotteeksi, joka tutkii ryhmiä ja ihmisiä heidän jokapäiväisessä elämässään. Etnografi astuu sisään sosiaaliseen ympäristöön ja tutustuu ihmisiin osallistumalla rutiineihin sekä muodostaa suhteita tarkkailemalla ympäristön tapahtumia. Tätä osallistumista etnografiassa kutsutaan usein osallistuvaksi havainnoinniksi. Etnografi tekee myös kentällä ollessaan muistiinpanoja, joiden perusteella havaintoja on mahdollista analysoida myöhemmin. Toisin sanottuna, etnografia on menetelmä, joka pyrkii ymmärtämään ja kuvailemaan sosiaalisia maailmoja. (Emerson, Fritz & Shawn 2011.) Antropologeille etnografia on ollut luonteva, monien mielestä jopa ainoa mahdollinen tutkimusmenetelmä (Huttunen 2010, 39). *Monipaikkainen* etnografia on puolestaan ollut tutkimusotteena nousussa

antropologiassa 1980-luvulta alkaen. Niin sanotusti perinteisen, pitkän kenttätönn mallin mukaisesti toimiva "evans-pritchardilainen" antropologi vietti yleensä valitsemassaan "primitiivisessä" yhteisössä kenttätönn noin kaksi vuotta, palaten välillä kotiyliopistoonsa pohdiskelemaan keräämänsä materiaalin merkitystä. Pyrkimys tutkimuskohteen kulttuurin ja sosiaalisen elämän tutkimisesta kokonaisuudessaan koettiin tärkeäksi, sisältäen sen, että tutkija opetteli paikallisen kielen. Lopullisen kotiinpaluun jälkeen oli tyypillistä, että tutkimuksesta julkaistiin tulokset vasta noin viiden vuoden kuluttua, joten kokonaisuudessaan tutkimukseen meni helposti kymmenen vuotta. (Hannerz 2003.) Ehkä parhaiten voisi sanoa, että nykyisin ei ole olemassa vain yhtä oikeaa tapaa tehdä etnografiaa, vaan menetelmää sovelletaan eritavoin vastaamaan erilaisiin tutkimuskysymyksiin ja soveltumaan erilaisille kentille ja erilaisiin elämäntilanteisiin.

Tämä on usein nykyisessä tutkimusmaailmassa haastavaa, mikäli ei mahdotonta käytännön toteutuksen; työsopimusten ja rahoituspaineiden kannalta. Etnografisen tutkimuksen teolle ei ole nykyantropologiassa yhtä oikeaa mallia, vaan menetelmän erilaisia muotoja käytetään kenttään ja tilanteeseen soveltuen. Edellä kuvatun kaltainen kenttätönn kuitenkin ei ole kadonnut antropologisesta tutkimuksesta ja kuten Hannerz mainitsee, tämä malli on sitkeästi pitänyt pintansa "todellisen" antropologisen kenttätönn kuvana. Antropologien kentällä tekemä työ on kuitenkin muutoksessa sekä tutkijoista itsestään että myös kentistä johtuvista syistä. Monipaikkaisen etnografian teko on tarjonnut vaihtoehdon perinteiselle, pitkälle kenttätönnlle. Monipaikkaisessa etnografiassa ei välttämättä ole tarkoituksena ottaa haltuun kokonaista kulttuuria ja sen jokaista vivahdetta tai tutustua informantteihin kovin syvällä, henkilökohtaisella tasolla. Monipaikkaisen etnografian tutkimuskohteet ovat usein itse liikkuvia, mistä johtuen perinteinen, maantieteelliseen paikkaan sidottu tutkimus ei ole mahdollinen. Toiset kentät saattavat itsessään olla lyhytikäisiä, jolloin ei ole olemassakaan niin sanottuja natiiveja, joilla olisi tarjota tutkijan käyttöön elinikäistä kokemusta ja ymmärrystä kyseisestä kontekstista. Monipaikkaisen ja perinteisen etnografian eroiksi voi luetella myös kieleen liittyvät kysymykset; siinä missä ennen ajateltiin antropologille olevan välttämätöntä opetella paikallinen kieli, pärjää monipaikkaisen etnografian tekijä usein yhdellä tai kahdella kielellä. Myös mahdollisuus osallistuvaan havainnointiin muuttuu

tutkimuksen kohteiden muutoksen myötä – kenttätyötä voi nykyään olla myös puhelimitse tai sähköpostilla hoidettu yhteys informantteihin (Hannerz 2003.)

Koska sirkus ei itselleni ollut kenttänä tuttu, jouduin tukeutumaan paljon kontaktieni ja avainhenkilöideni minulle tuottamaan tietoon ja tarjoamiin mahdollisuuksiin. Sirkusta liikkuvana yhteisönä on hedelmällisintä tutkia etnografisin keinoin, sillä sirkus on vahvasti visuaalinen ja moniulotteinen ympäristö, jonka tilan todellisuudesta en uskoisi saaneeni niin hyvää käsitystä vain haastatteluja tekemällä. Toisaalta uskon myös taiteilijoiden arvostavan etnografista otetta; he tekevät työtään varsin fyysisesti, joten siihen perehtyminen on kenties helpompaa konkreettisen läsnäolon myötä. Osallistuvassa havainnoinnissa, kuten toki kaikissa tutkimuksen teon menetelmissä, on kuitenkin myös puolia joita tulee miettiä ennen kentälle menoa. Itselleni keskeiseksi kysymykseksi muodostui esimerkiksi se, kuinka teen havainnointia vaikeuttamatta samalla tahtomattani sirkuksen toimintaa. Havainnointini oli tästä syystä enemmän tarkkailevaa; en voinut osallistua taiteilijoiden työhön erityisen konkreettisella tavalla muuten kuin olemalla läsnä. Tarkastellessani sirkusta ikään kuin ulkopuolisen silmin uskon nähneeni ympäristön eri tavalla ja kiinnittäväni huomiota erilaisiin asioihin kuin jos olisin viettänyt siellä aikaa ennenkin. En koe ongelmalliseksi sitä, etten ollut sisällä sirkuksen maailmassa, sillä kuten Emerson, Fretz ja Shawn (2011, 1) toteavat, etnografille on tyypillistä, ettei kenttä ole ympäristönä entuudestaan tuttu.

Sluka ja Robben tuovat osallistuvan havainnoinnin erityispiirrettä esiin luonnehtimalla kenttätyön tekijää yhtä aikaisesti sekä sisä-, että ulkopuoliseksi; toisaalta sisällä kentällä ollessaan havainnoija ymmärtää, mitä sosiaaliset suhteet sekä käyttäytyminen tarkoittavat tutkittaville itselleen, ulkopuolisenä taas hän voi tarkkailla, kokea ja vertailla tavalla, joka ei ryhmän sisällä olevalle olisi samalla lailla mahdollista. Kenttätyö on antropologian keskiössä, voidaan jopa sanoa, että se on se tekijä, joka pitää muuten verrattain hajanaisen tieteenalan yhtenäisenä (Sluka & Robben 2012, 2). Antropologille kenttätyö mahdollistaa myös muutoksen siihen mistä etnografiaa on syytetty; tutkittavien toiseuttamiselle. Kuten Sluka ja Robben (2012, 19) tuovat esiin, modernin etnografian myötä tutkittavien ääni on noussut kuuluville yhä enemmän, esimerkiksi suorien lainausten kautta. Se on nähtävissä myös tässä tutkimuksessa, sillä lyhyen kentällä oloni

vuoksi tukeudun varsin suuresti haastatteluaineistooni tutkittavieni todellisuuden sanottamisessa.

4.2 Aineisto

Päätökseni lähteä tutkimaan liikkuvaa elämää nimenomaan sirkuksen kontekstissa, oli minulle varsinainen hyppy tuntemattomaan siinä mielessä, ettei sirkuksen maailma ollut minulle tuttu etukäteen, eikä minulla ollut siihen minkäänlaisia kontakteja. Tämä aiheutti omat vaikeutensa sen suhteen, etten heti tiennyt, mistä lähtisin tutkimukseni konkreettista kenttää etsimään, mutta toisaalta helpotti tätä pohdintaa siinä mielessä, että pystyin suhtautumaan kaikkeen avoimin mielin. Päädyin lopulta lähettämään sähköpostia Sirkus Finlandiaan siitä yksinkertaisesta syystä, että Finlandia on Suomen suurin ja näkyvin sirkusyritys, jonka tiesin jo etukäteen kokoavan artistikaartin kiertueilleen ympäri maailmaa. Finlandian johdon assistentti vastasikin pian heidän toimivan mielellään tutkimuskohteena, mikä oli itselleni miellyttävä yllätys. Olin varautunut siihen, että joutuisin etsimään tutkittavia pidempään ja ajatellut, että akateemisen tutkimuksen merkitystä ei välttämättä nähtäisi perinteisessä sirkusmaailmassa kovin merkittäväksi. Minut kutsuttiin ennen kiertueen alkua kevättalvella 2016 käymään Sirkus Finlandian talvipaikassa Bollstassa, Raaseporissa. Ajelin paikalle jännittyneenä ja uteliaana näkemään, mitä sirkuksen maailmaan kuuluu talvella. Löysin perille ja huomasin tullessi suurille halleille – eikä minulla ollut mitään käsitystä siitä, mihin minun pitäisi mennä ja mistä löytäisin ihmiset, joiden kanssa olin sopinut tapaamisesta. Pyörin pihamaalla hieman eksyneenä, kunnes löysin henkilön, joka ystävällisesti opasti minut oikeaan paikkaan. Pääsin tekemään ensimmäisen haastatteluni tässä yhteydessä, mikä oli oman ymmärrykseni kehittymisen kannalta tärkeää. Keskustelin Sirkus Finlandian perustajaperheen jäsenten, tirehtöörin ja johdon assistentin kanssa yli tunnin siitä, mitä sirkus todella on Finlandian tapauksessa, miten sen käytäntöjä rakennetaan ja kuinka sen logistiikka toimii. Tältä pohjalta minun oli helppoa valmistautua muiden haastattelujen tekemiseen kentälle päästessäni ja muodostaa löyhä teemahaastattelurunko, jota sittemmin käytin kaikissa haastatteluissani.

Kenttätöni kesti vain kolme päivää, mikä ei mahdollistanut kovin syvää tutustumista tutkittavieni kanssa, mutta tarjosi minulle mahdollisuuden kerätä gradun mittakaavassa hyvän aineiston. Finlandiassa ollessani suurin osa ajastani meni siihen, että katselin, haistelin ja kuuntelin sitä, mitä sirkuksessa tapahtuu myös näyttösten ulkopuolella. Pyrin tekemään osallistuvaa havainnointia, jonka ajattelen etnografisen tutkimusotteen keskeiseksi piirteeksi. Kävin keskusteluja aina kun se oli mahdollista, vaikka ongelmaksi osoittautuikin se, että kaikilla vaikutti olevan joko kiire työtehtäviensä kanssa tai vapaahetken viettoa omissa oloissaan, joten kovin montaa juttukumppania en löytänyt. Tein kuitenkin lopulta haastattelun yhteensä kolmentoista ihmisen kanssa, joista yhtä haastattelin puhelimitse. Haastateltavat löysin sen henkilön kautta, jonka kanssa olin sopinut tutkimuksen teosta, ja itse asiassa hän valitsi myös henkilöt, joilta haastattelua kysyttiin. Tähän en osannut kentällä ollessani kiinnittää huomiota, mutta jälkikäteen pohdittuna huomasin, ettei kaikilta kiertueella mukana olleilta artisteilta kysyty, olisivatko he olleet halukkaita haastateltaviksi. Ulkopuolelle jääneitä ei ollut montaa, mutta tämän tekisin ehdottomasti toisin, jos voisin toistaa uudelleen kentällä oloni. En kuitenkaan usko, että tutkimustulokseni olisivat muuttuneet merkittävästi, jos olisin haastatellut kaikkia kiertueella olevia artisteja, niin yksimielisiä monista asioista haastateltavani osoittautuivat olevan.

4.3 Haastattelut

Varsinaisten haastateltavieni joukossa oli yksin matkustavia, pariskunta, artistiryhmässä kiertueella olevia, perheen kanssa matkustavia ja sirkusperheen lapsia. Näin ollen haastateltavani olivat kirjava joukko miehiä ja naisia, nuoria ja vanhempia ihmisiä. Ikää en haastateltaviltani kysynyt – lapsia lukuun ottamatta. Olin sopinut haastattelevani perhettä, mutta mennessäni heidän vaunuunsa kävi ilmi, että perheen vanhemmat olivat sillä hetkellä hoitamassa muita asioita. Toivon, etten näyttänyt tilanteessa hienoista hämmästyksiäni, mutta teini-ikäiset tytöt kertoivat iloisesti muutenkin hoitavansa heidän perheensä haastattelut. Lopulta tämä haastattelu olikin yksi mielenkiintoisimmista keskusteluista, joita kävin kentällä ollessani ja olin iloinen saadessani myös nuorten näkökulmaa aineistooni. Muiden haastateltavieni kohdalla en pitänyt ikää niin

merkityksellisenä tekijänä, vaan olin enemmän kiinnostunut siitä, kuinka pitkään kukakin on sirkuksen parissa ollut. Nämä ajat vaihtelivat kovasti haastateltavieni kesken; joku kertoi olleensa mukana jo 1970-luvulla, toinen aloittaneensa sirkusartistin uran vasta viime vuosina. Haastateltavistani kahta lukuun ottamatta kaikki olivat artisteja, mutta käytän tässä tutkielmassa kuitenkin myös termiä *sirkuslaiset*, sisältäen myös nämä kaksi haastateltavani ja muut henkilöt, joiden kanssa keskustelin epävirallisesti haastattelujen ulkopuolella. Pääasiallinen kohderyhmäni on kuitenkin *sirkusartistit*, ja esimerkiksi tarkastellessani liikkuvuuden rakenteellisia reunaehtoja (ks. esim. luku 6.2) keskityn nimenomaan sirkustaiteilijoiden liikkuvaan elämäntyyliin. Sosiaalitieteellisesti mielenkiintoista tässä tutkittavieni ryhmässä on se, kuinka heidän uravalintansa asettaa heidät liikkuvan elämäntyylin kentällä kategoriaan, joka sisältää elementtejä niin työperäisestä liikkuvuudesta, neonomadismista kuin jostain niiden sekoituksestakin. Liikkuvuuden tutkimus on sosiaalitieteissä usein keskittynyt turvapaikanhakijoihin tai muihin diasporisiin yhteisöihin, turismiin tai elämäntapaliikkuvuuteen. Sirkusartistit sijoittuvat kuitenkin mielenkiintoiseen väliin, ollen jäseniä useammassakin kategoriassa.

Haastateltavani olivat alun perin lähtöisin Euroopasta, Pohjois-Amerikasta ja Oseaniasta. Joukkoon mahtui myös suomalaisia, jolloin luonnollisesti tein haastattelut suomeksi. Muut haastattelut tein englanniksi, minkä suhteen minulle oli vähällä käydä aloittelijan virhe. Tajusin nimittäin kentälle menoa edeltävänä päivänä, että kenties myös kysymysrunko olisi syytä kääntää englanniksi. Onneksi kuitenkin hoksasin asian ajoissa, eikä näin ollen englanninkielisissäkään haastatteluissa ollut ongelmia. Nauhoitin kaikki haastatteluni, kysyttyäni toki informanteilta, että tämä varmasti sopii. Olen tässä tutkielmassa suojannut informanttieni anonymiteettia antamalla pseudonyymit niille henkilöille, joiden puhetta lainaan tekstissä. Haastateltavistani *Grant, John, Sanna, Tero* ja *Hannu* edustivat kokenutta sirkusammattilaisten kaartia. *Ulla* oli ollut pitkään mukana sirkuksen toiminnassa ja *Alice* kiersi artistimiehensä *Johnin* kanssa. *Claire* ja *Olivia* ovat sisaruksia, jotka ovat nuoresta iästään olleet mukana jo lukuisilla Sirkus Finlandian kiertueilla, *Darren* ja *Adrian* edustivat puolestaan nuoria, parikymppisiä artisteja ja kuuluivat samaan taiteilijaryhmään. Keskustelujen pituus vaihteli reilusta puolesta tunnista vajaaseen puoleentoista tuntiin, ja yhtä, sirkusteltassa tehtyä haastattelua lukuun ottamatta pääsin haastattelemaan asuntovaunuihin. Tämä oli toki etnografian

näkökulmasta mielenkiintoista muutenkin kuin haastattelujen sisällön kannalta; pääsin samalla kurkistamaan sirkuslaisten omaan tilaan ja havainnoimaan sitä. Oma asemani olikin sinänsä helppo, että niin sanotusti ulkopuolisena sain katsella, kysellä ja ihmetellä asioita rauhassa. Tutkijajositioni kannalta kiinnostavaa oli myös se, ettei sirkuksen kontekstissa sillä, mikä olen, vaikuttanut olevan kovinkaan paljoa merkitystä. Toisin sanottuna se, että olen nainen tai että olen vaalea tai kolmekymppinen ei vaikuttanut merkitsevän paljoakaan; sirkuksen maailmassa minut teki erilaiseksi pikemminkin se, mitä minulta puuttui. En valitettavasti osaa jonglöörata enkä taiteilla trapetsilla, ja nimenomaan oma tällaisten kykyjen puutteeni saa aikaan sen, että sirkusartistien maailma on minulle pääsemättömissä omakohtaisesti. Tämä oli kuitenkin tekijä, joka oli erottava vain omassa mielessäni; kertaakaan minulle ei haastateltavieni kanssa tullut oloa, ettenkö olisi tervetullut kyselemään ja kuuntelemaan. Akateemiseen taustaani ei juuri kiinnitetty huomiota, mutta erästä haastattelua sopiessani kävi hausalla tavalla ilmi se, että artistit ovat tottuneita toisenlaisiin haastatteluihin; eräs henkilö kysyi, onko hänen syytä meikata ja pukeutua esiintymisasiinsa haastattelua varten. Otantani on kohtuullisen pieni, mutta luo melko kattavan käsityksen Sirkus Finlandian erään kauden väen liikkuvasta elämästä. Tutkimukseni kaltaisessa, laadullisessa etnografiassa ei ole tarkoituskaan luoda universaalia totuutta, vaan pikemminkin nostaa esiin kyseisen, tutkimukselle oleellisen joukon käsityksiä. Toisaalta perinteisen sirkuksen (ks. luku 5) liikkuvuus on hyvin pitkälti samankaltaista riippumatta maantieteellisestä lokaatiosta, joten uskaltaisin väittää aineistoni ainakin ohjaavan ajatusta siihen suuntaan, miten liikkuva elämäntyyli yleisesti sirkuslaisten piirissä koetaan.

Kenttätyön lyhyys on asia, jonka olisin mielelläni tehnyt toisin, mutta toisaalta uskon, ettei muutama päivä lisää olisi tuonut merkittävää lisäinformaatiota. Minun olisi pitänyt viettää sirkuksessa merkittävästi pidempi aika päästäkseni enemmän sisään kentälle ja esimerkiksi päästä tilanteeseen, jossa minut olisi kutsuttu yhteisiin illanviettoihin tai muihin vapaa-ajan vieton muotoihin. Gradun puitteissa käytettävissä oleva aika on kuitenkin rajallinen ja olen tyytyväinen myös tähän materiaaliin, jonka olen saanut kerätyksi. Kaikissa tekemissäni haastatteluissa käytin suunnilleen samaa haastattelurunkoa, jonka olin koonnut ennen kentälle menemistä tutustuttuani teoriakirjallisuuteen ja määriteltyäni keskeisiä käsitteitä. Tämä onkin Huttusen (2010, 48)

mukaan oleellista etnografiassa; etnografian tekeminen on kuuntelemista teorian ohjaamana. Keskeisiksi teemoiksi nostin haastatteluja varten liikkuvan elämäntyylin, liikkuvuuden byrokratian sekä sosiaaliset verkostot. Kentällä olo ja haastattelutilanteet vaativat kuitenkin kykyä myös improvisaatioon. Esseessään *Perinteet ja improvisointi etnografisessa tutkimuksessa* (2012) Liisa Malkki tuo esiin ajatuksen, että kyky improvisoida on erittäin oleellinen etnografista tutkimusta tekeväälle tutkijalle. On kuitenkin tärkeää muistaa, ettei improvisointi tutkimuksenkaan teossa tarkoita tilannetta, jossa tutkija ikään kuin hyppää suoraan syvään päähän ilman ennakkokäsitystä asiasta. Päinvastoin, onnistuneen kenttätyön edellytyksenä voi pitää tutkijan suorittamaa huolellista pohjatyötä, jossa hän selvittää itselleen mitä oikeastaan on tutkimassa. Näin tutkijan on mahdollista muuttaa omaa käyttäytymistään kentällä ollessaan tilanteen vaatimalla tavalla ja hänellä on tarvittavat perustiedot olemassa, jotta hän voi ymmärtää, miksi kenttä toimii, kuten toimii. Etnografia on kuitenkin Malkin mielestä lopulta suhteiden luomista tutkittaviin ihmisiin ja elämistä kentällä ”reaaliajassa” (Malkki 2012). Tämä kyky improvisoida osoittautui tärkeäksi myös omassa tutkimuksessani, muun muassa tilanteina, joissa huomasin yhtäkkiä, että minun on haastattelutilanteessa tartuttava johonkin kiinnostavaan haastattelurunkoni ulkopuolelta.

Kentällä ollessani kävin useita keskusteluja ja tein useita haastatteluja - ja jotakin siltä väliltä. Tämä on etnografiselle tutkimukselle tyypillistä, sillä kuten Huttunen (2010, 41) tuo esiin, on tutkimuksen teossa haastattelun ja keskustelun välinen ero liukuva. Huttunen tuo esiin myös ajatuksen siitä, että suunniteltujen ja nauhoitettujen haastattelujen lisäksi myös esimerkiksi etnografian kenttäpäiväkirjasta löytyy usein materiaalia, jonka voi luokitella haastattelupuheeksi. Itse huomasin kentällä ollessani olevani yhtäkkiä keskellä keskustelua, jossa käsiteltiin lähes samoja asioita kuin valmiiksi suunnittelemani haastattelurungossa oli, mutta ilman, että minulla oli nauhuri päällä. Keskustelun jälkeen vetäydyin sivummalle ja kirjasin heti muistiin kaiken, jonka suinkin keskustelustamme pystyin palauttamaan mieleen. Tästä ja eräästä toisesta käymästani epävirallisesta keskustelusta olikin minulle paljon hyötyä; ne ohjasivat ajatuksiani ja auttoivat epäröinnissäni siitä, olenko osannut nostaa haastattelurunkoon oleelliset asiat. Huomaan kuitenkin, että oma kokemukseni on samansuuntainen kuin Huttusen (2010, 41) esittämä ajatus niin sanotusta esianalyysestä; nyt jälkikäteen kenttäpäiväkirjaani

lukiessa huomaan, että olen kirjoittanut minua eniten kiinnostaneet ja teoriaani mahdollisesti linkittyvät asiat ylös, ja että kaipaisin tarkempia muistiinpanoja myös muusta keskustelusta.

Kenttäpäiväkirja ja muu tekemäni havainnointi ovat olleet keskeisessä roolissa tämän tutkielman teossa, sillä kuten Huttunen (2010, 43) muistuttaa, havainnointi tekee etnografiasta etnografiaa. Etnografian erityispiirteenä onkin se, kuinka haastatteluaineisto ja kenttäpäiväkirjaan kirjoitetut havainnot linkittyvät yhteen (Huttunen 2010, 44). Omalla kohdallani tämä tarkoittaa litteroitua haastatteluaineistoa, sekä muistiinpanojani ja mielikuviani sirkuslaisten vaunuista. Lähes kaikki haastattelut, kuten mainittua, – yhtä sirkusteltassa tapahtunutta lukuun ottamatta – tehtiin haastateltavien asuntovaunuissa. Tämä oli erittäin kiinnostavaa ja avasi minulle konkreettisen mahdollisuuden kurkistaa liikkuvan elämän kulisseihin. Kentällä ollessani pyrin pitämään kaikki aistini avoinna, huomioimaan sen, mitä näin, kuulin, haistoin ja ajattelin. Tämä kaikki ei ollut aivan yksioikoisen helppoa – kuten tulen Kentälle! -luvussa kuvaamaan, enkä kokenut kenttätyön tekemistä aivan suoranaisesti helpoksi. Purin ajatuksiani ja ihmetyksiäni kenttäpäiväkirjaan, jonka lukeminen on ollut valaisevaa näin jälkikäteen, sillä se on tuonut mieleeni elävästi kentällä kokemani tuntemukset ja mietteeni sirkuksen maailman rakentumisesta.

4.4 Kentän muodostuminen

Ulla Vuorela tuo esiin ajatuksen siitä, kuinka nuorilla antropologeilla on ollut tapana suomalaisessa antropologiassa seurata opettajiensa tutkimussuuntaa tai suunnata erilaisia väyliä käyttäen kenttätöihin ulkomaille (2009, 397). Kartoitin itsekkin tätä pro gradu-tutkielmaa varten vaihtoehtoja tehdä tutkimusta ulkomailla, mutta käytännön syistä päädyin käyttämään suomalaista Sirkus Finlandiaa tutkimukseni kontekstina. Olisi ollut mielenkiintoista päästä tutkimaan sirkuksen maailmaa esimerkiksi Keski-Euroopassa, jossa monella sirkuksella on jo pitkät perinteet, mutta koin gradun teon kannalta olevan lopulta helpointa pysytellä Suomen maaperällä. Sirkus on niin liikkuva kokonaisuus, että tutkijana mukana kulkeminen olisi hankalaa; minun olisi käytännössä pitänyt hankkia jostain oma asuntovaunu jonka kanssa olisin voinut liittyä sirkuskaravaaniin. En myöskään

usko, että Finlandia kalpenee kovinkaan paljon vertailussa eurooppalaisiin sirkuksiin, sillä yhtä lailla siellä on artisteja monista maista ympäri maailmaa. Toisaalta, kuten Vuorela (2009, 397) tuo esiin, monet nuorista antropologeista kuuluvat sukupolveen, jotka ovat tottuneet matkustamaan eri maissa ja viettämään aikaa ulkomailla. Näin on myös kohdallani, ja tämän koin ehdottomana etuna kenttätöissäni. Sirkus Finlandia osoittautui perin kansainväliseksi areenaksi, eikä minun kenties olisi ollut mahdollista päästä lyhyen kenttätöni aikana kovinkaan pitkälle, mikäli olisin esimerkiksi arastellut englannin kielen käyttöä.

Liikkuvuutta käsittelevässä tutkielmassani näkyy myös Vuorelan (2009, 398) ajatus siitä, että antropologinen tutkimus on muuttunut suuresti globalisaation myötä. Toisaalta sirkus on ollut kansainvälisyyden areena myös aikana jolloin liikkuvuus ei ollut niin suuri trendi kuin nykyään, mutta toisaalta globalisaation vaikutukset näkyvät myös sirkuksessa, esimerkiksi liikkumiseen liittyvän byrokratian muutoksen muodossa. Kuten Huttunen (2010, 39-40) tuo esiin, ei kenttää ole hedelmällistä tarkastella konkreettisenä paikkana, vaan pikemminkin tilana, joka muodostuu sosiaalisista suhteista. Paikkaa ei Vuorelan esittämän Jukka Siikalan ajatuksen mukaisesti voikaan määrittää jonkin paikan fyysisten ulottuvuuksien kautta, vaan huomioon on otettava aina myös sekä tutkittavien, että myös tutkijan oma katselukulma (2009, 399). Sirkus muodostaa myös kentän monitasoisena kokonaisuutena; toisaalta sirkuksessa oleellista on konkreettinen *kenttä*, alue, johon sirkus asettuu ja rakentaa teltan sekä pysäköi asuntovaunut ja rekat. Toisaalta kentän voi tässä tutkimuksessa ajatella muodostuvan monella tasolla myös konkreettisen fyysisen ympäristön ulkopuolella, esimerkiksi liikkuvuuden ilmiön kautta, siihen liittyvän byrokratian muodossa tai sirkuslaisten sosiaalisten verkostojen kautta. Keskeisenä tätä kaikkea kokoavana ajatuksena pidän tässä kuitenkin sirkuslaisten omaa kokemusta kaikesta tästä sekä heidän suhtautumisestaan liikkuvuuteen ja liikkuvaan elämäntyyliin.

4.5 Kentälle!

Kylmänä, keväisen aurinkoisena aamuna kaarsin autolla Tervakoskelle ristiriitaisin tuntein. Edessäni olivat gradunteon kannalta oleelliset päivät – päivät kentällä. Mielessäni risteili kysymyksiä; osaanko kysyä oikeat asiat oikeassa paikassa, huomaanko kaiken

oleellisen ja ennen kaikkea, pääsenkö mukaan sirkuksen maailmaan ja sen todellisuuteen? Epävarmana omasta osastani ja jännittyneenä uuden edessä nousin autosta ja kävelin sirkuksen maailmaan. Sirkus Finlandia on valtava, ainakin Suomen mittakaavassa ja aloittelevan antropologin silmin. Kävelin kentälle, joka – huvittavaa kyllä – on tutkimuksessani sekä konkreettinen maa-alue, että samaan aikaan abstrakti, tutkimuksen teon termi. Kenttä on fyysisesti suuri, sillä pelkästään uusi teltta vaatii 2500 neliometriä pinta-alaa, minkä lisäksi sirkuksen 45 liikkuvaa autoa, rekkaa ja asuntovaunua vaatii pysäköintitilaa. Näiden lisäksi hevosten on saatava tallinsa ja jossain nurkassa eläimiä pitää myös päästä liikuttamaan. Tutkimukseni abstrakti kenttä on tätäkin suurempi, käsittäen elämää niin Euroopassa, kuin esimerkiksi Australiassa, Kanadassa ja Yhdysvalloissakin.

"Watch out for the lion!" huuto teltanrakentajilta oli ensimmäinen kosketukseni sirkuslasiin. Hämmentyneenä jatkoin matkaani puikkelehtien teltan osien, köysien, loputtomien johtokelojen, ihmisten ja autojen välissä. En varsinaisesti tiennyt minne olin menossa, enkä suoraan sanottuna tiennyt, minne saisin mennä. Sirkus näyttäytyi aamun kiireessä kuin valtavana muurahaispesänä, jossa jokaisella oli oma, tarkoin määritelty työnsä. En uskaltanut häiritä heitä, enkä olisi tiennyt, millä kielellä sen olisin tehnyt, jos olisin uskaltanut jollekin juttelemaan. Tunsin itseni kiusaantuneeksi, sillä uteliaat katseet seurasivat minua ohimennen ympäriinsä kävellessäni. Lopulta keräsin rohkeuteni ja kysyin työmiehen näköiseltä henkilöltä, mistä johtaja mahtaisi löytyä. Lannistava vastaus oli kuitenkin se, ettei valitsemani henkilö puhunut englantia, joten hän ei osannut auttaa minua. Löysin kuin löysinkin tirehtöörin lopulta keskeltä kiireisintä hyörinää. Hän kertoi kiertueen alun olevan hankala, sillä uusi teltta ei vielä ota totellakseen ja tästä johtui se, että kaikki olivat kovin kiireisiä. Artistit eivät olleet tässä vaiheessa vielä saapuneet paikalle, sillä Sirkus Finlandia ei voi kokonsa puolesta liikkua yhtenä letkana. Sirkuksen liikkuvuuteen kuuluvat oleellisesti siirtymät paikasta toiseen, joissa ajoneuvot ovat osa sirkuksen show´ta (Carmeli 2001, 159). Mikäli Sirkus Finlandian kaikki ajoneuvot lähtisivät liikenteeseen yhtäaikaisesti, tukkisivat ne liikenteen kahden kilometrin matkalta.

Kuva 1. Sirkuksen rekat ovat osa show'ta – ja liikkuvia mainoksia. R.J. 2016.

Kenttäpäiväkirjani alku on täynnä ihmettelyä. Aamun mittaan kävelin edestakaisin sirkuskentällä ja yritin epätoivoisesti näyttää siltä, että olin siellä kuin kala vedessä. Sirkuksen maailma on tässä vaiheessa ollut minulle vielä täysi mysteeri, enkä ollut lainkaan varma siitä, olinko kiinnittänyt huomioni oleelliseen. Olin tullut paikalle keskelle täyttä hyörinää seitsemän jälkeen aamulla, mutta ennen yhtätoista koko alue hiljeni yhtäkkiä. Tämä herätti minussa turhautumista, sillä koin valtavaa painetta siitä, että minun pitäisi osallistua ja havainnoida enemmän, mutta en tiennyt miten. Kenttäpäiväkirjaani olen kirjannut seuraavasti:

”Kello 14, ihmetyttää missä kaikki ovat. Mietin, että jos olisi kesä ja lämmintä, olisiko kentällä enemmän säpinää? Missään ei näy ketään muutamaa teltan rakentajaa lukuun ottamatta, artistit ja muu henkilökunta ovat vetäytyneet omiin oloihinsa. Teltta ei ole vielä valmis, joten artisteja ei vielä näy edes harjoittelemassa. Ovatko kaikki nukkumassa, syömässä tai uimassa? Miten pääsisin mukaan vai voisinko edes päästä, suojelevatko esiintyvät artistit omaa rauhaansa? Heillä on julkinen ammatti kuitenkin. - Outoa, kun sirkus on - kuin autiokylä. Tämä ei ole ollenkaan sitä, mitä yleisö näkee.”

Tämä katkelma kenttäpäiväkirjastani on osa pidempää kokonaisuutta, joka kertoo omalta kohdaltani Emersonin, Fretzin ja Shawnin (2011, 46) kuvaamasta kenttämuistiinpanojen

tyylistä. Artikkelissaan Emerson, Fretz ja Shawn kuvaavat etnografisia kenttämuistiinpanoja teksteiksi, jotka kuvaavat jotakin valikoitua hetkeä tai tapahtumaa. Nämä lyhyet muistiinpanot toimivat tutkijan muistin tukena, niiden avulla on mahdollista palauttaa mieleen kentän tapahtumia. Tässä huomaan niin tapahtuvan myös omalla kohdallani; nyt jälkeenpäin muistiinpanoja lukiessani voin helposti palata tuon hetken omituiseen, hieman ulkopuoliseen tunnelmaan. Ulkopuolisuuden kokemus on epäilemättä useimmille antropologeille tuttu. Muun muassa artikkelissa *Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight* (1973) käsitellään tätä aihepiiriä, kun antropologi Clifford Geertz kuvaa varsin dramaattista kokemustaan siitä, kuinka hän eräässä tutkimuksessaan pääsi tästä ulkopuolisuuden kokemuksesta eroon ja niin sanotusti sisään kentälle paetessaan poliisia yhdessä tutkittaviensa kanssa.

Oma kentälle pääsykokemukseni ei ollut lainkaan niin vauhdikas, mutta osaan silti nimetä hetken, jolloin minusta tuntui, että olen päässyt sisään sirkuksen maailmaan. Tämä tapahtui avainhenkilöni kautta; olin sopinut hänen kanssaan tutkimuksen teosta, mutta hän ei ensimmäisen kenttäpäiväni aikana ollut paikalla ennen iltaa. Tässä vaiheessa olin viettänyt päivän hieman neuvottomana harhaillen, mutta hänen saavuttuaan paikalle olin yhtäkkiä sopinut seitsemän haastattelua. Onnellisena aloittelevana etnografina kirjasin kenttäpäiväkirjaani hyvät tunnelmani, kun koin päässeeni jollakin tasolla porukkaan mukaan, saanut käteeni kupin kahvia ja iloisen odottavissa tunnelmissa odotin sirkuslaisten kanssa illan esityksen yleisöä saapuvaksi. Tunnelma oli korkealla, kylmän päivän jälkeen aurinko alkoi pilkاهدella, popcorn tuoksui ja väkeä valui paikalle hiljalleen. Lasten innostus oli käsin kosketeltavaa, kun he juoksentelivat teltan ympärillä ja kuulin jonkun kertovan onnellisena siitä, kuinka tirehtööri itse oli puhunut heille. Sirkuslaisten kasvoilla näkyi hymyä ja huomasin hymyileväni mukana.

Kuva 2. Puolilta päivin lipunmyynnissä oli jonoa. R.J. 2016.

Tunsin ennen kentälle menoa sirkuksen maailmaa vain siltä osin, mitä siitä halutaan yleisölle näyttää. En ole ollut koskaan aikaisemmin niin sanotusti kulissien takana, mikä asetti omat haasteensa kenttätyölle. Uskoisin, että useimpiin tutkimuskohteisiin sisälle pääsy on työn takana, mutta sirkuksen moniulotteinen suhde tilaan aiheuttaa väistämättä omat ongelmansa kenttätöön tekemisen suhteen. Sirkusta ja tilaa käsittelevässä luvussa 3.3 pureuduin enemmän sirkuksen tilan jakautuneeseen luonteeseen; itsensä suhteuttaminen tutkijana tähän kompleksiseen kokonaisuuteen, ilman mitään aikaisempaa kosketuspintaa aiheeseen tuntui kieltämättä hieman haasteelliselta. Sirkusta aiemmin tuntematta toisaalta koin sirkuksen maailman hyökyvän ylitseni täyttäen kaikki aistit, mutta koin kuitenkin lopulta, että osasin kiinnittää huomioni asioihin, jotka ovat useimmille sirkuslaisille itsestään selviä ja siksi kyseenalaistamattomia. Kentälle meneminen kuitenkin jännitti minua, osittain siitä syystä, että olin jo etukäteen nostanut ajatuksissani kenttätöön merkityksen valtavan suureksi. Kokemattomana antropologina ei minulla ollut valmista ajatusmallia siitä, kuinka kenttätö todella rakentuu. Sluka ja Robben tuovat tätä ajatusta esiin artikkelissaan toteamalla, että nuorille antropologeille kenttätö näyttäytyy toisaalta mahdollisuutena ja tilaisuutena, toisaalta jännittävänä mysteerinä. Artikkelissa jopa lainataan Freilichin¹⁵ ajatusta siitä,

---

¹⁵ Freilich, Morris 1970. *Marginal Natives: Anthropologists at Work*. Harper and Row: New York.

että ensimmäinen kenttätyö muuttaa kulttuurin opiskelijat antropologeiksi. Toisaalta, etnografiselle kenttätyölle ei edes ole olemassa reseptiä jota noudattaa (Sluka & Robben 2012, 27), vaan jokaisen etnografian on luotava oma tapansa olla kentällä, jokaisessa kontekstissa erikseen. Useamman työpaikan ja yliopistoa edeltävien sosiaalialan opintojen myötä olen aina kokenut tulevani helposti toimeen lähes tilanteessa kuin tilanteessa, mutta täytyy myöntää, että kenttätyön merkityksen ajattelemisen sai minut hermostumaan sekä ennen kentälle menoa että siellä ollessa.

”Uusi teltta on hieno ja korkea. Tuoksuu yllättävän vähän miltään, vähän maalta, vähän hevosilta ja vähän tupakalta. Teltan katossa on tähtiä, penkit ovat punaisia, sinisiä, oransseja, vihreitä, verhot punaista samettia ja kultaa. Telttaan tullessani tirehtööri soittaa saksofonia ja hyppää sitten hevosen selkään, orkesteri soittaa välillä kauniita melodianpätkiä, välillä sähkökitarasooloja, on välillä hiljaa. Hevoset pärskähtelevät ja ulkona joku hirnuu, katsomon lattia tärisee kun massiiviset hevoset ravaavat hiljaa ympäri maneesia. Teltassa on aika kylmä, vain kirkkaat lamput ovat päällä teltan kupolissa. Teltta on taianomainen, mutta tällä hetkellä arkisempi kuin illan glamourissa. Parhaimmillaan kolmen hevosen selässä seisoo kaksi miestä ja kaksi tyttöä, joku sanoo jotain hauskaa ja kaikki nauravat, muodostavat sitten pyramidin.”

Tämä katkelma kenttäpäiväkirjastani tiivistää oleellisen osan tutkimukseni etnografisesta tutkimusotteesta. Havainnoitsijana olin paikalla ja konkreettisesti läsnä sirkuksen arjessa, mutta kuitenkin enemmän tarkkailijan kuin tekijän roolissa. Charlotte Aull Davies (2002, 73) tuo artikkelissaan esiin antropologien perinteistä ajatusta siitä, että osallistumisen määrä korreloi suoraan kenttätyön laadun kanssa. Aull Daviesin mukaan kuitenkin havainnoinnin laadusta kertoo enemmän sen luonne ja olosuhteet, kuin osallistumisen määrä. Tämä ajatus johti myös omaa kenttätyötäni, sillä sirkuksessa minun oli mahdollista olla enemmän läsnä kuin osallistua toimintaan. Tein havainnointini kentällä, joka on yhdistelmä työpaikkaa ja yksityisen vapaa-ajan aluetta. Katkelma kuvaa tilannetta, jossa pääsin seuraamaan, taiteilijoiden harjoittelua teltassa keskellä päivää. En voinut osallistua harjoituksiin, mutta sain olla paikalla ja aina välillä joku vaihtoi kanssani muutaman sanan.

Kenttätyötäni leimasikin toisaalta kuitenkin yhteisön ja työn erikoislaatuinen yhdistelmä; siinä missä sirkus muodostaa jäsenilleen ikään kuin kylän jossa he asuvat ja yhteisön johon he kuuluvat, on se kuitenkin ennen kaikkea työpaikka, jossa ei tutkijana en voinut häiritä heidän keskittymistään tärkeimpään, esitykseen. Kentällä ollessani koin kuitenkin tärkeäksi havainnoida ihmisten ja heidän välisten suhteidensa lisäksi myös sirkuksen konkreettista maisemaa, sen tuoksua ja äänimaisemaa. Toisaalta tässä kenttätyössä oman haastavuutensa tekemiseen toi sirkuksen luonne; se on tehty katsottavaksi, haistettavaksi ja koettavaksi. Minun pitikin kiinnittää erityisesti huomiota siihen, että käänsin katseeni myös kulissien taakse, siihen, mitä yleisö ei välttämättä näe mutta mikä muodostaa sirkuslaisille kodin. Sirkuslaisten vieraanvaraisuus helpotti tätä huomattavasti. Osallistuva havainnointi osoittautui kuitenkin paikoitellen yllättävänkin haastavaksi; koin toisinaan vaikeaksi löytää paikkaa, jossa voisin osallistua olematta kenenkään tiellä.

Kuva 3. Sirkus on tehty katsottavaksi! R.J. 2016

5. Teoreettinen viitekehys

Etnografisen havainnointini perustin liikkuvuuden tutkimuksen teorioiden ja käsitteiden varaan. Tässä tutkimuksessa tarkastelen liikkuvuuden teoriakäsitteistön kautta sirkuksen henkilökunnan kokemuksia liikkuvasta elämäntyylistä (*mobile lifestyle*), sen muodostumisesta ja ylläpitämisestä. Tutkielman kannalta kiinnostavia ovat myös transnationaalit kontaktit, joita sirkuslaisilla on ja joiden kautta työpaikkojakin mahdollisesti jaetaan, liikkuvan elämäntyylin asettamat konkreettiset haasteet ja toisaalta liikkuvuuden ja vapauden käsitykset. Liikkuvuutta tarkastelen pitäen lähtökohtana ajatusta siitä, ettei muuttoliikkeen tutkimuksen tarvitse aina takertua ajatukseen siitä, että työperäinen muutto liittyisi aina paremman toimeentulon havitteluun jossakin tietyssä kohdemaassa, ja että itse asiassa suuren osan muuttoliikkeestä muodostavat muutot, joiden päämääränä ei varsinaisesti ole lähteä kotimaasta ja päätyä pysyvästi asumaan niin sanotussa kohdemaassa. Taiteilijoiden liikkuvuutta tässä tutkimuksessa peilaan osin myös käsitteen *artistic mobility* kautta ja sirkusta tutkin myös moderni nomadi -ajattelun keinoin.

5.1 Liikkeen monet muodot

Kuten johdannossa totesin, tämä tutkielma sijoittuu pitkälti transnationaalien antropologian kentälle. Transnationalismi on teoreettinen yleiskäsite, joka on muodostunut 1980-luvulta alkaen keskeiseksi kiinnostuksen kohteeksi niin antropologiassa kuin vaikkapa sosiologiassa ja maantieteessäkin. Transnationaaleja ryhmittymiä ovat esimerkiksi valtiorajojen yli toimivat kansalaisjärjestöt tai ihmisryhmät, joilla on yhteisiä kiinnostuksen kohteita, kuten esimerkiksi uskonnollinen vakaumus. Näiden ryhmien muodostaminen ja ylläpito muodostavat transnationalismin käsitteen; toisin sanottuna transnationalismi on valtiorajat ylittävää, ei-valtiollista toimintaa. Vertailukohtana toimivat esimerkiksi kansainväliset sopimukset, diplomatia ja erilainen valtioiden välinen yhteistyö, jotka kaikki perustuvat selkeästi kansallisvaltioiden toimintaan ja ovat näin ollen kansainvälistä, ”internationalistista” toimintaa. Transnationalismin voi nähdä erottamattomana osana globalisaatiota, mutta sille ei ole

mahdollista asettaa selkeitä raameja. Globalisaatiota on toisinaan pyritty selittämään niin sanotuilla ”*globalization from above*” tai ”*globalization from below*”-malleilla, joissa niin sanotut above-muodot viittaavat suuryrityksiin ja esimerkiksi kansainvälisiin sopimuksiin, ja below-muodot pienen mittakaavan ei-valtiollisiin yrityksiin. Tämä jako on toisinaan ulotettu myös transnationalismin teorisointiin, mutta niin globalisaation kuin transnationalisminkin suhteen tämä mustavalkoinen jaottelu on liian selkeärajainen. Huolimatta pitkistä välimatkoista ja yhä edelleen lakien, säädösten ja kansallisten narratiivien kautta merkityksellisistä valtionrajoista transnationaalit suhteet valtaavat alaa, mitä viime vuosikymmeninä on kiihtyvällä tahdilla edistänyt kommunikaatioteknologian räjähdysmäisen nopea kehitys. (Vertovec 2009, 1-4.)

Transnationalismin kontekstissa on tutkittu esimerkiksi niin yhteisöjä, pääomaa, kauppaa, kansalaisuutta, perheitä kuin siirtolaisuuttakin, mikä kuvaa hyvin käsitteen yleisluonnetta. Transnationalismi luo jokaiselle tieteenalalle oman kontekstinsa, jota varten on löydettävä teorian työkalut, eikä termiä voi käyttää suoraan teoreettisena välineenä. Antropologisen mielenkiinnon kannalta hyvänä esimerkkinä transnationalismin kentällä toimivasta tutkimuksesta ovat esimerkiksi diasporisten yhteisöjen tutkimukset. Diasporalla tarkoitetaan uskonnollisia tai etnisiä ryhmiä, jotka elävät (kuvitteellisen) kotimaansa ulkopuolella (Faist 2010, 9). Diasporien kautta on mahdollista tarkastella transnationalististen yhteisöjen dynamiikkaa ja muotoja; niihin vaikuttavia historiallisia ja ajankohtaisia tekijöitä, kullekin ryhmälle ominaisia piirteitä, muuttoliikkeen ratoja ja kokemuksia. Diasporiset yhteisöt voi Vertovecin mukaan nähdä kolmiosaisen kontekstoivan ajattelun kautta; ne ovat toisaalta globaalisti levinneitä, mutta kollektiivisesti identifioituneita sosiaalisia ryhmiä, toisaalta niihin vaikuttavat maantieteelliset valtiot ja kontekstit, joissa ryhmät toimivat ja toisaalta myös ne kotimaat ja kontekstit, joista ryhmien edustajat tai heidän esi-isänsä tulevat ovat merkityksellisiä. Kuten Wimmer ja Glick Schiller huomauttavat, diasporisia yhteisöjä tutkittaessa on usein keskitytty niiden yhtenäisyyteen, jaettuihin muistoihin ja ennen kaikkea niiden yhteyteen vanhaan kotimaahan, joka on nähty yhteisöjä yhdistävänä tekijänä (2002, 324). Toisaalta, kuten Vertovec (2009, 6) huomauttaa, voidaan tarkasteltaessa havaita myös niin sanottu ”diasporinen tietoisuus” (*diasporic consciousness*), identifioituminen kahteen tai useampaan maahan. Ei olekaan hedelmällistä tarkastella diasporisia yhteisöjä

transnationalistisen yhteisön autenttisenä ja homogeenisenä ilmentymänä, vaan (sosiaalitieteellisen) tutkimuksen kontekstina, huomioiden sekä yhteisöjen että yksilöiden väliset erot ja piirteet. Siirtolaisten transnationaalisuus ei ole erillistä muista kulttuurisista, taloudellisista, poliittisista tai teknologisista globaaleista prosesseista. Samanaikaisesti maailma on tullut lähemmäs myös niitä, jotka eivät elä liikkuvaa elämää, esimerkiksi median ja muun kulttuurisen reproduktion kautta. Voikin sanoa, että huolimatta rasismien ja nationalismien sitkeähenkisyydestä, (muutto)liikkeen ja ihmisten transnationaalien verkostojen kautta ”erilaisuudesta” tai monikulttuurisuudesta on tullut normaalimpaa; yhteiskunnan puoli, josta on tullut hyväksyttävää tai ainakin asia, jonka kanssa on opittava elämään. (Vertovec 2009, 7-14.) Muuttoliike on siis linkittynyt monimutkaisella tavalla niin, luokkaan, sukupuoleen, sukupolveen, etnisyyteen kuin muihinkin sosiaalisiin tekijöihin, jotka puolestaan ovat erottamattomasti yhteydessä vallan ja sosiaalisen statuksen hierarkioihin (Van Hear 2010, 1531-1536).

Ihmisten liikkuvuus yli valtiorajojen ei ole uusi ilmiö. Globalisaation, teknologian kehittymisen ja liikkuvuuden helpottumisen myötä ihmisten, aatteiden ja tavaroiden liikkuminen maasta toiseen on kuitenkin yhä helpompaa. Yksinkertaisimmillaan liikkuvuus (*mobility*) tarkoittaa liikettä paikasta toiseen. Liikkuva elämäntyyli (*mobile lifestyle*) eroaa pysyvästä muuttoliikkeestä (*permanent migration*) siten, ettei liikkuvaan elämäntyyliin kuulu ennako-oletusta siitä, etteikö paluu alkuperäiseen kotimaahan olisi mahdollinen. Liikkuvaan elämäntyyliin sisältyy mahdollisuus palata kotiin, vaikkakin kodiksi voi matkan varrella muodostua useampi paikka. Pääasia liikkuvassa elämäntyyliässä onkin Cohenin, Duncanin ja Thulemarkin mukaan ajatus liikkeestä eteen, ei taaksepäin. (Cohen ym. 2013). Tämä ajatus liikkeellä olemisesta onkin John Urryn mukaan tullut monille elämäntyyliksi (Urry 2002, 256). Perinteisessä muuttoliiketutkimuksessa liikkuvuutta on usein selitetty niin sanotuilla push- ja pull-faktoreilla, joiden perusteella päätös toisaalle lähtemisestä tai paikalleen jäämisestä tehdään (Cresswell 2006, 2). Nämä push- ja pull-faktorit voidaan kuitenkin nähdä kapitalistisen maailman epätasa-arvoa esiin tuoviksi malleiksi; niissä heikommassa taloudellisessa tilanteessa olevasta maasta lähdetään taloudellisesti paremman elämän toivossa maihin, joissa esimerkiksi taloudellinen kehitys ja työmarkkinatilanne on vakaampi (Olwig & Sørensen (2002, 2). Olwigin ja Sørensenin mukaan elinkeino onkin keskeinen termi liikkuvuustutkimuksessa, sillä liikkuvuutta

selitetään usein taloudellisilla tekijöillä. Kirjoittajien mukaan kuitenkin siirtolaisilta itseltään kysyttäessä vastaus muuttoliikkeeseen on usein parempien mahdollisuuksien tavoittelu. Toisaalta on vaikeaa luoda suoria yhteyksiä taloudellisten muutosten ja liikkuvuuden välille. Elinkeinojen tarkastelu tuo kuitenkin tutkimukseen hyvän välineen, jolla tarkastella monimutkaisia lokaalin ja globaalin suhteita, joiden keskellä ihmiset nykyään usein elävät. Elinkeinonäkökulman ongelmana kirjoittajat näkevät kuitenkin sen sisältämän perusoletuksen siitä, että liikkuvuus itsessään on jokin uusi, globalisaation aikaansaama ilmiö, joka koostuu yhdensuuntaisesta liikkeestä kansallisvaltioiden välillä. Parempaan elämään toivo ei kuitenkaan läheskään aina ole liikkeellepaneva voima: elinkeinon voidaan ajatella monipuolistuvan ja parantavan elinkeinomahdollisuuksia.

Liikkuvuutta puolestaan voidaan luonnehtia monella tasolla, kuten Sörensen ja Olwig tuovat esiin. Erään määritelmän mukaan muuttoliike tarkoittaa yksinkertaisesti muuttoa yhdestä maasta, paikasta tai lokaatiosta toiseen. Tämä yksinkertaistus ei kuitenkaan riitä, sillä kuten kirjoittajat tuovat esiin, muuttoliikkeeseen ei yleensä sisälly kokonaisvaltaista ja konkreettista muuttoa yhdestä kotimaasta toiseen, vaan usein muuttajat elävät liikkuvaa elämää ja osallistuvat sosiokulttuuriseen elämään useammassa kuin yhdessä paikassa. Toisin sanottuna muuttoliikkeellä ei ymmärretä ainoastaan suoraviivaista paikasta toiseen siirtymistä vaan pikemminkin monipaikkaisuutta, jossa elämän tärkeitä аспектеjä toteutetaan useammassa kuin yhdessä paikassa. Liikkuvaa elämäntyyliä edustavat ihmiset säilyttävät kuitenkin siteitä alkuperäiseen kotimaahansa tai paikkaansa, eivätkä näin ollen varsinaisesti hylkää jotakin paikkaa toisen hyväksi. Ei siis ole kyse liikkeestä, joka suuntautuu jostakin kokonaisuudesta toiseen, eikä siten valtioita ole tässä yhteydessä oleellista tarkastella yksikköinä tai kokonaisuuksina. Tämä haastaa myös ajatuksen kansallisvaltioon liittyvästä kulttuurista; huomiota olisi syytä kiinnittää siihen, mitä tapahtuu valtion sisällä olevan valtakulttuurin ulkopuolella ja rajapinnoilla. (Olwig & Sörensen 2002, 4-8.)

Liikkuvuutta onkin tärkeää myös tarkastella ohi valtiorajojen; ei niinkään transnationaalissa kontekstissa, jossa huomio kiinnittyy valtioihin ja niiden rajoihin, vaan valtioiden sisällä ja niiden rajoista huolimatta tapahtuvana sosiaalisena, kulttuurisena ja ekonomisena ilmiönä. Kirjoittajilla on pyrkimyksenä laajentaa tutkimuksen fokusta kapeasta, kansainväliseen liikkeeseen ja ylijarjaisiin suhteisiin keskittyvästä tutkimuksesta

laajempaan ymmärrykseen liikkuvista elämäntyyliä, ja niiden mukanaan tuomista, ei kiinteistä kulttuurin, sosiaalisen ja taloudellisen muodoista. Toisin sanottuna pyrkimyksenä on siirtää analyyttinen fokus ”lähtömaasta” ja ”kohdemaasta” laajempaan ymmärrykseen liikkuvan elämäntyylin ulottuvuuksista. Sörensenin ja Olwigin mukaan onkin tärkeää ymmärtää liikkuvuuden merkitys ihmisten, paikkojen, identiteetin ja kuulumisen välillä. (Olwig & Sörensen 2002, 1-3.) Sörensen ja Olwig korostavat liikkuvuuden tutkimuksessa huomion siirtämistä ihmismassojen kansainvälisestä liikkeestä laajempaan ajatteluun liikkuvista elinkeinoista. Liikkuvuus pitää sisällään sosiaalisia, taloudellisia ja poliittisia suhteita, sekä kulttuurisia arvoja; näin ollen olisi tärkeää siirtää analyyttinen fokus lähtömaasta ja kohdemaasta liikkuvuuden sisältämiin puoliin. Tämä ajattelumalli on hedelmällinen myös tarkasteltaessa sirkusta liikkuvana yhteisönä. Sirkustaiteilijat elävät liikkuvaa elämää, joka koostuu jatkuvasta liikkeestä kaupungista tai jopa maasta toiseen, mutta liike tapahtuu työn ehdoilla. Toisaalta kyse ei kuitenkaan ole siitä, mitä työperäisellä liikkuvuudella perinteisesti tarkoitetaan tai liikkeestä yhdestä tietyistä paikasta toiseen. Pikemminkin vaikuttaisi siltä, että sirkustaiteilijoiden työ on yhdistelmä elinkeinoliikkuvuutta, taiteellista liikkuvuutta ja globaalia nomadismia. Sirkuksen liikkuvuutta tarkasteltaessa on myös syytä pitää mielessä, ettei sirkuksen liikkuvuus tarkoita pelkästään siirtymistä paikasta toiseen, vaan myös kuljetus, esiintymisrakenteiden siirtely ja katsomon pystyttäminen muodostavat konkreettisen osansa työstä (David & Sagot-Duvaurox 2001, 199).

Kuten Mari Korpela (2009) tuo esiin, siirtolaisia (*migrants*) onkin usein tutkittu lähinnä asetelmasta, jossa heikommassa (taloudellisessa) tilanteessa olevasta lähtömaasta on lähdetty paremman toimeentulon maihin paremman elämän toivossa, tai sitten lähtijät on ymmärretty pakolaisiksi. On myös ollut tyypillistä, että siirtolaistutkimus (*migrant research*) on keskittänyt katseensa siihen, miten muuttajat ovat sopeutuneet uuteen maahan, sen sijaan, että olisi huomioitu heidän ylläpitämänsä suhteet myös vanhaan kotimaahan (Vertovec 2009, 13). Niin sanotun vanhan mallin mukaisen maahanmuuttotutkimuksen fokus onkin pitkälti ollut assimilaatioissa ja uudessa maassa tapahtuvissa prosesseissa. Tämä näkökulma on kuitenkin riittämätön. Tutkimuksessa on otettava huomioon niin lähtömaan tilanne, transnationaalit kontaktit ja verkostot kuin muut, muuttuvat tekijät, jotka vaikuttavat muuttoliikkeeseen, sen

institutionalisoitumiseen ja siihen, millaiseksi se muodostuu paikasta toiseen liikkuvien ihmisten kannalta. Tärkeitä muuttoliiketutkimuksessa ovat sekä makro- että mikronäkökulmat; on tarkasteltava samanaikaisesti niin sanottua muuttoliikekoneistoa ja muuttoliikkeen järjestelmiä valtiotasolla ja kansainvälisten sopimusten kautta, kuin niin sanottuja arjen prosessejakin, monia syitä ja henkilökohtaisia tekijöitä jotka lähettävät ihmiset liikkeelle. Tärkeää on tunnistaa myös liikkumisen ja paikallaan pysymisen dynamiikkaa; kenellä on oikeus liikkua maasta toiseen? Millä ehdoilla liikkuminen on mahdollista? Kenen on pakko lähteä? Muuttoliiketutkimuksesta onkin hieman ongelmallista puhua yhtenä kokonaisuutena, sillä se pitää sisällään niin monia ulottuvuuksia. On otettava huomioon, kuten Cohen, Duncan ja Thulemark (2013) esittävät, että liikkuvuuteen vaikuttavat ja sitä välittävät yhä enenevässä määrin transnationaalit siteet, muuttuvat sosiokulttuuriset näkökulmat ja kehittyvä kommunikaatioteknologia, sekä liikkumisen konkreettiset muodot ja sosiaaliset suhteet.

5.2 Liikkuvuus sosiaalitieteellisessä tarkastelussa

Liikkuvuus on muodostunut myös sosiaalitieteissä keskeiseksi osa-alueeksi viimeisten vuosikymmenten aikana (Olwig & Sörensen 2002, 1). Tämän tutkimusfokuksen siirtymän myötä on myös luotu syvempää ymmärrystä liikkeestä itsessään tärkeänä osana elämää sekä pitkät välimatkat ylittävien yhteyksien ylläpidosta. Kuten Nina Glick Schiller ja Noel B. Salazar (2013) kirjoittavat, niin sanottu liikkuvuuden tutkimus (mobility studies) sai alkunsa postmodernissa maailmassa, jossa globaalit "virrat" kuljettivat ihmisiä, pääomaa ja ajatuksia ympäri maailmaa. Liikkuvuus onkin muutamina edeltävinä vuosikymmeninä muodostanut tutkimusalueen, joka on kiehtonut ja jota on jopa juhlistettu niin antropologiassa kuin sosiaalitieteissä laajemminkin. Liikkuvuus on kuitenkin terminä monitahoinen – seikka, jota ei alun perin osattu huomioida liikkuvuustutkimuksessa riittävän laajasti. Maailmassa on jatkuvasti liikkeessä hyvin monenlaisia, eikä suinkaan kovin homogeenisiä ihmisjoukkoja, mutta perinteisessä liikkuvuustutkimuksessa nähtiin liike itsessään tutkimuksen relevanteimmaksi osaksi. Tämä johti osaltaan siihen, että niin turisteja, turvapaikanhakijoita, opiskelijoita kuin paluumuuttajiakin tarkasteltiin saman teoreettisen linssin läpi. Tämä kuitenkin muuttui verrattain pian; kun tutkimus syventyi

edelleen, alkoivat tutkijat kyseenalaistaa sekä tasapäistämistä, että selkeää jakoa eri kategorioihin. Syntyi ”uusien liikkuvuuksien” (new mobilities) käsite, ja nykyisessä liikkuvuustutkimuksessa korostetaan usein sitä, että liikkuvuutta on aina syytä tarkastella erilaisten linssien läpi; niin perheen, yhteisön, kansallisuuden ja liikkuvuuden yhdistämien kansallisvaltioiden kautta. (Glick Schiller & Salazar 2013.) Ninna Nyberg-Sörensen ja Thomas Gammeltoft-Hansen ovat esitelleet käsitteen *migration industries*¹⁶, joka muodostaa hyödyllisen teoreettisen välineen muuttoliikkeen rakenteiden tarkasteluun. Nyberg-Sörensen ja Gammeltoft-Hansen (2013, 9-10) jakavat muuttoliikkekoneiston viiteen alakategoriaan; suuriin, yleensä transnationaalissa kontekstissa toimiviin yrityksiin, muuttoliikettä laillisesti järjestäviin yrityksiin, pienempiin, yleensä maahanmuuttajien ylläpitämiin yrityksiin jotka tarjoavat palveluita toisille maahanmuuttajille, laittomiin toimijoihin, jotka järjestävät ihmisalakuljetusta, ihmiskauppaa ja ylläpitävät transnationaaleja rikollisverkostoja, sekä erilaisiin (humanitäärisiin) järjestöihin. Kuten Nyberg-Sörensen ja Gammeltoft-Hansen kirjoittavat, tiukentuneet matkustusehdot ja rajavartiointi ovat lisänneet niin yksityisten yrittäjien mahdollisuuksia taloudelliseen hyötyyn liikkeestä, kuin myös ihmisalakuljetusta ja rajaviranomaisten korruptiota (2013, 4). Muuttoliikkekoneistoa voi tarkastella niin valtioiden kuin yksityisten yrittäjienkin tasolla. Valtiotason muuttoliikkekoneisto kietoutuu yhteen muuttoliikkeen järjestelmien ja sitä hallinnoimaan pyrkivien instituutioiden kautta.

Liikkuvuuden tutkimus ei olekaan vapaata ympäröivästä globaalista tilanteesta. Nina Glick Schillerin ja Noel B. Salazarin mukaan kymmenisen vuotta sitten alkanut taloudellinen taantuma on nostanut liikkuvuuden tutkimukseen haasteeksi uudelleen yhä merkityksellisemmiksi muuttuvat kansallisvaltioiden rajat ja selkeät jaottelut etnisten ryhmittymien välille. Valtioiden suvereniteetti suhteessa talouden ja esimerkiksi työn sekä kulttuurin suhteen on jälleen noussut suureen rooliin, ja globaalissa kontekstissa liikkuvat ihmiset jaotellaan herkästi toivottuihin tulijoihin ja heihin, jotka muodostavat kansallisvaltiolle vaaran ja uhkan tulollaan. Näin ollen eräänlainen paikallaan pysymisen normalisointi on nähty monissa yhteyksissä edellytyksenä kansalliselle turvallisuudelle ja yksilöiden hyvinvoinnille. (Glick Schiller & Salazar 2013, 183-184.) Tämä paikallaanpysymisoletus normalisoi ihmisten kuulumista johonkin tiettyyn paikkaan,

---

¹⁶ Suomennan tässä tekstissä migration industries-käsitteen muuttoliikkekoneistoksi.

jonne he ovat sattuneet syntymään ja ohjaa ajatuksia Liisa Malkin teoriaan asioiden kansallisesta järjestyksestä. Malkin (2012, 28-29) mukaan asioiden kansallisen järjestyksen teorian mukaan maailma rakentuu ikään kuin koulukartaston kaltaisista, selkeärajaista palasista, kansallisvaltioista. Näiden valtioiden rajat ovat karttamaisen selkeitä, eivätkä ne vuoda mistään tai ole epäselviä ja ihmiset kuuluvat selkeästi näihin omiin lokeroihinsa sen perusteella, minne he ovat syntyneet. Synnyinpaikka määrittää sen, mihin ihminen kuuluu ja nähdään ”luonnollisena”, että ihminen myös pysyy niin sanotussa omassa maassaan läpi elämänsä. Valtion ja ihmisen välistä suhdetta luodaan ja luonnollistetaan myös arkipuheessa; puhe isänmaasta tai ”juurista”, jotka ihminen kasvattaa syntymässään kotimaahansa, luo osaltaan käsitystä siitä, että ihminen kuuluu tiettyyn maahan niin geneettisesti, kuin jollakin tavoin hyvin alkukantaisesti (Malkki 1992, 27-28). Nämä metaforat ja ajatus maailman jakautumisesta selkeärajaisiin valtioihin yhdistyvät oletukseen siitä, että paikallaan pysyminen on ihmiselle jonkinlainen luonnollinen tila. Malkin mukaan tämä paikallaanpysymisoletus on ongelmallinen, sillä se luonnollistaa ihmisten kuulumista tiettyyn maantieteelliseen alueeseen, tehden liikkuvuudesta epäluonnollista ja negatiivista. Tämä toisaalta asettaa liikkuvat ihmiset eriarvoiseen asemaan, sillä etenkin pakolaiset nähdään usein jopa jonkinlaisina anomaliaina, poikkeuksina totuttuun (yhteiskunnalliseen) järjestykseen, kun taas ekspatriaatit, omasta tahdostaan siististi maasta toiseen muuttaneet henkilöt nähdään usein positiivisessa valossa ja ajatellaan, että he kykenevät sopeutumaan helposti uuden kotimaansa ympäristöön (Malkki 1992, 31).

Oleelliseksi kysymykseksi liikkuvuuden tutkimuksessa onkin muodostunut se, kuinka liikkuvuutta voitaisiin teorioida ilman että kumpikaan, liikkuvuus tai paikallaan pysyminen ei muodostu normalisoiduksi tilaksi (Glick Schiller & Salazar 2013). Historian kautta ajateltuna olisikin itse asiassa luontevampaa tarkastella paikallaan pysymistä kuin liikettä, sillä liikkuvuus on ollut ihmisajalle tyypillistä kautta aikojen, jopa tyypillisempää kuin paikalleen jääminen (Maryanski & Turner 1992). Liikkuvuuden tutkimuksessa olisi oleellista pitää mielessä, ettei useinkaan ole hedelmällistä tarkastella liikettä ja paikallaan pysymistä toistensa vastapareina, vaan laajentaa ymmärrystä liikkeestä monimutkaisena, konkreettisenä, sosiaalisena konstruktiona, johon vaikuttavat niin historia, nykyisyys, tulevaisuus kuin sosiaaliset suhteet ja talous(politiikka), yhteiskunnalliset rakenteet kuin

globaalit (usein epätasa-arvoistavat) hallinnan keinotkin. Vastauksena tähän Glick Schiller ja Salazar esittävät teorian liikkuvuuden hallinnan järjestelmistä (*regimes of mobility*), jotka sisältävät niin yksittäisten valtioiden, kuin globaalien hallinta- ja valvontajärjestelmien systeemit, jotka asettavat ihmisiä erilaisiin kategorioihin normalisoiden toisten liikkuvuutta ja samalla kriminalisoiden toisten. Toisaalta liikkuvuuden hallinnasta puhuttaessa ei voida sivuuttaa valtioiden konkreettisia maa-alueita ja niiden keinoja hallita niitä, samoin kuin liikkeestä puhuttaessa olisi tärkeää muistaa, että ihmisten liikkuvuus sisältää niin kansainvälisen kuin valtioiden sisäisenkin liikkeen. On kuitenkin oleellista, etteivät tutkijat takerru liiaksi valtioihin; ei ole hyödyllistä tutkia liikkuvuutta ainoastaan valtiorajojen puitteissa ja sitä kautta ajautua jopa metodologisen nationalismiin¹⁷ kontekstiin. Valtioiden merkitys kansainvälisessä liikkuvuuden hallinnassa on kuitenkin oleellinen ja tärkeää huomioida, että lopulta kysymys liikkuvuudesta palautuu hyvin pitkälti kysymykseen vallasta ja sen jakautumisesta. (Glick Schiller & Salazar 2013.)

5.3 Neonomadismi

Nomadit ovat Anthony D'Andrean mukaan kiehtoneet länsimaisia ihmisiä jo pitkään; joko halveksuttavina barbaareina tai romantisoituneina kokonaisvaltaisen vapauden edustajina (2006, 106). Perinteiset nomadit ovat liikkuneet kausiluontoisesti etsiessään uusia laidunmaita, kun taas globaalit nomadit etsivät kiertomatkoillaan uusia kokemuksia. Yhdistävänä tekijänä perinteisen ja globaalin nomadin välillä ovat Richardsin ja Wilsonin mukaan tarinat; niiden avulla luodaan sekä karttaa että identiteettiä. Globaalit nomadit eroavat kuitenkin sekä perinteisistä nomadeista että esimerkiksi työn perässä maasta toiseen muuttavista ihmisistä muodostaen oman kategoriansa tai ihmisryhmänsä. Globaalit nomadit ylittävät paikasta toiseen liikkeessään niin fyysisiä kuin kulttuurisia rajoja. (Richards & Wilson 2004, 262). Globaaleille tai neonomadeille tyypillistä on myös

---

¹⁷ Andreas Wimmer ja Nina Glick Schiller määrittelevät metodologisen nationalismin (tutkimus)kehikseksi, joka luonnollistaa kansallisvaltion roolin sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa, ymmärtää valtiot luonnollisiksi, vertailukelpoisiksi tutkimusyksiköiksi, rinnastaa yhteiskunnan ja kansallisvaltion ja yhdistää kansalliset intressit sosiaalitieteellisten kanssa. (Glick Schiller & Wimmer 2003. *The International Migration Review*, Vol. 37, No. 3, *Transnational Migration: International Perspectives*, pp. 576-610.)

se, ettei liikkuminen ole samanlainen välttämättömyys kuin perinteisille nomadeille, joiden liikkuvuutta usein on ohjannut ruuan hankinta tai muu elämän perustarve. Tässä tutkielmassa käytän termiä neonomadi kirjoittaessani sirkusartisteista, sillä koen, että neonomadi ohjaa terminä ajatuksia enemmän oikeaan suuntaan kuin globaali nomadi; nomadismien perusajatus on läsnä, mutta tarkastelun kohteena on nimenomaan liikkuvuuden uuden, suoranaisesti liikkumisen konkreettisesta muodosta riippumattoman ilmiön tarkastelu.

D'Andrea luo artikkelissaan *Neo-Nomadism: A Theory of Post-Identitarian Mobility in the Global Age* (2006, 106) kuvaa globaaleista nomadeista ihmisinä, joille liikkuvuus on muutakin kuin pelkkää siirtymistä paikasta toiseen. Liikkuvuus näyttyy ikään kuin toisena luontona, jossa yhdistyvät taloudelliset ja kulttuuriset aspektit itse luodussa elämäntyyliin. D'Andrean artikkelissa globaalit nomadit ovat ennen kaikkea ihmisiä, jotka liikkuvat eksoottisissa kohteissa kausittain, palaten välillä tapaamaan ystäviään ja sukulaisiaan kotimaahan. Artikkelin globaalit nomadit kulkevat turisti- tai juhlakauden mukaan paikasta toiseen, työskennellen erilaisissa terapia-, taide- tai matkailupalveluissa. Harrington puolestaan määrittelee nomadin henkilöksi, jonka elinkeino mahdollistaa ja jopa edellyttää sitä, että hänen on mahdollista siirtyä jatkuvasti paikasta toiseen kantaen mukanaan vähäistä omaisuuttaan (2013, 2). Samoin Harringtonin mukaan on tyypillistä, että nomadismi tai nomadinen elämäntapa siirtyy sukupolvelta seuraavalle; usein lapset kasvavat liikkuvaan elämäntyyliin. Tämä toki on selkeimmin nähtävissä niin sanottuja perinteisiä nomadeja tarkasteltaessa, mutta pätee erityisesti myös tämän tutkielman kohderyhmään, sirkuslasiin. Perinteisen sirkuksen maailmassa on ollut kautta sen historian tyypillistä, että sirkus muodostuu perheryhmän ympärille, ja lapset kasvavat liikkuvan elämän pyörteissä. Sirkus on siis mielenkiintoisessa risteyskohdassa perinteisen ja uuden nomadismien välillä, muodostaen sekä lyhytaikaisen että samanaikaisesti monella tavalla myös pysyvän yhteisön. Tämä on kuitenkin vain globaalien nomadismien yksi puoli; toisena esimerkkinä ovat Richardsin ja Wilsonin artikkelissa esiintyvät reppureissaajat. Näiden reppureissaajien elämäntyyliin mahdollistavat yhä helpottuva kansainvälinen liikkuvuus, halpojen hostellien ja matkaseurueiden verkostot sekä joustavuus työelämässä (Richards & Wilson 2004, 3). Toisin sanottuna globaaleille nomadeille näyttää olevan

yhteistä elämän vapaa liikkuvuus, kansainväliset verkostot sekä ennen kaikkea elämäntavan valinnan ideologiset tai identiteettiin perustuvat syyt.

Kuten Maria Alzaga kuvaa, on sirkusta tutkittaessa myös muistettava, ettei ilmiötä voi tarkastella suoraviivaisesti transnationalismin käsitteiden kautta, sillä tätä kautta huomio kiinnittyy liiaksi rajoihin ja niiden ylittämiseen. Rajoilla ei Alzagan mukaan ole sirkusartisteille byrokratian lisäksi juuri muita merkityksiä, ja itse asiassa monilla samankin nomadisen perheen jäsenillä voi olla eri maiden passit, riippuen siitä, missä perhe on sattunut olemaan syntymän hetkellä. Nomadismia sirkusartistien elämässä kuvaakin Alzagan mukaan jonkinlainen kuulumattomuus; artikkelissaan hän siteeraa belgialaista artistia, joka kuvasi olevansa omalla paikallaan vain ollessaan sirkuksessa. Näin kodin käsite vaikuttaakin muuttuvan: itse asiassa sirkuksessa ollaan kotona, kausien välillä ikään kuin juurettomia. Nomadismi on Alzagan mukaan oleellista sirkuksessa myös siitä syystä, että liikkuvuus luo oleellisella tavalla suhdetta artistin ja yleisön välille. Liikkuvuutta pidetään keskeisenä osana elämää ja jopa identiteetin lähteenä, ja liikkuvaa elämää pidetään kiinnostavana, jännittävänä ja uusia elämyksiä tuottavana. Alzagan tutkimuksen mukaan sirkusartistien elämä kietoutuu nomadiseen ajattelutapaan erottamattomasti, jopa niin, että haastateltavat olivat tuoneet esille, että mikäli heidän tulisi pysyä paikoillaan yhdessä kaupungissa, elämä muuttuisi pitkästyttäväksi. (Alzaga, 2007 51-54). Näin ollen vaikuttaisi siltä, että liikkuva elämäntyylä on artisteille hyvin tärkeää. Paul Bouissac menee ajatelmissaan jopa niin pitkälle, että kuvaa sirkuksen liikkuvuuden muistuttavan elämäntyylä, joka oli tyypillinen esihistoriallisen ajan heimoille ja jota edelleen on havaittavissa joidenkin keräilijä-metsästäjäheimojen keskuudessa (Bouissac 2010, 12). Tämä kuvaus luo kuitenkin kovin yksipuolista kuvaa sirkuksen todellisuudesta ja loitontaa sirkusta nyky maailman arkielämästä; sirkuksen liikkuvuutta määrittävät niin byrokraattiset, sosiaaliset kuin taloudellisetkin tekijät, eikä suora vertaaminen metsästäjä-keräilijöihin ole kovin hedelmällistä.

Alzaga kuvaa artikkelissaan sirkusartistien elämään liittyvää paradoksia: itse asiassa liikkuvuus on se pysyvä ominaisuus heidän elämässään, joka luo vakautta, olkoonkin että se tapahtuu tietynlaisen irrallisuuden kautta. Taiteilija ei luo maailmaansa yhdestä tietystä katselupisteestä, vaan jatkuvien, muuttuvien maisemien kautta. Tämä jatkumo tuo Alzagan mukaan sirkusartistien elämään myös irrallisuuden kokemusta; jos kodin koetaan

olevan sirkuksessa, ei ympäröiviin valtioihin tai kaupunkeihin sopeutuminen ole usein konkreettisestikaan mahdollista. Sirkusartistit voivat myös kokea kuulumattomuuden kokemuksia; kuten Alzagan haastateltava on todennut, nykyään ihmisenä olemiseen (länsimaissa) kuuluu rekisteröityminen, ja sitä varten tarvitaan pysyvä osoite. Näin ollen sirkusartistit voivat joutua myös tilanteeseen, jossa byrokratia sysää heidät syrjään kansalaisen täysimittaisesta roolista. (Alzaga, 2007 51-54.) Alzaga esittää myös Tim Ingoldin (2000, 196) ajatuksen siitä, että sosiaalisuuden ydin on jatkuvassa vuorovaikutuksessa ja jaetussa käytännön toiminnassa. Tämä ajatus erottaa ja irrottaa nomadista elämää elävät sirkustaiteilijat omaksi, muista erilliseksi kokonaisuudekseen. Mikäli jatkuva kanssakäyminen ja interaktiivisuus ympäristön kanssa ovat sosiaalisuuden ja kuulumisen ytimessä, ei liene ihme, että Alzagan haastattelemissa sirkuslaisilla ei ollut mahdollisuutta, halua eikä tilaisuuttakaan osallistua muuhun sosiaaliseen ympäristöön samalla tavalla kuin omaan sirkusryhmään. Toisaalta on myös syytä kysyä, mikä sitten on oma sirkusryhmä? Sirkuksen työryhmä vaihtuu kierteesta toiseen, eikä useimmilla taiteilijoilla ole omaa nomadista ryhmää, jonka kanssa kiertää, mikä osaltaan lisää sirkuslaisten irrallisuutta sosiaalisista kontakteista.

5.4 Kodin tekeminen liikkeessä

Sosiaaliseen osallisuuteen ja liikkuvaan elämäntyyliin yhdistyvät myös kysymykset kodista ja sen tekemisestä liikkeessä. Metchild Hart esittää artikkelissaan *The Nomad at Home* (2005, 128) ajatuksen siitä, että turvallinen kotipaikka on universaali tarve. Hartin mukaan turvallisen paikan myötä on mahdollista ikään kuin ankkuroitua johonkin – täyttää yleisinhimillinen tarve kuulua jonnekin. Globaali liikkuvuus on kuitenkin omalta osaltaan muokannut kodin käsitettä, siinä missä koti on historiassa useammin merkinnyt jotakin hyvin lokalisoitunutta ja maantieteelliseen paikkaan sidottua, on globalisaation pienentämässä maailmassa kotikin muuttunut monipaikkaisemmaksi. Kuten Morley esittää, on pohdittava sitä, mitä kotona oleminen tarkoittaa maailmassa, jossa globaali kohtaa lokaalin ihmisten omissa olohuoneissa. Voidaankin puhua niin sanotuista elektronisista maisemista (*electronic landscapes*), joiden merkitys ihmisten (koti)elämään on nykyään varsin suurta. Perinteinen käsitys kodista ja kotimaasta on muokkautunut sekä

konkreettisen liikkuvuuden, että uuden (symbolisia) rajoja muokkaavan kommunikaatioteknologian myötä. (Morley 2000, 2-3.)

Kodin käsitteen ollessa monitahoinen ja –merkityksellinen, on luonnollista, ettei tutkijoidenkaan maailmassa olla täysin yksimielisiä siitä, mitä koti todella tarkoittaa. Peter Somersvillen (1992) mukaan koti voi näkökulmasta riippuen olla esimerkiksi toisaalta puhtaasti ideologinen rakenne, joka rakentuu ihmisten emotionaalisesti latautuneille kokemuksille siitä, missä he sattuvat elämään, tai toisaalta vaikkapa vahvasti sukupuolittunut käsite joka pitää sisällään valta-asetelmia. Somersville tuo kuitenkin esiin myös, ettei kodin käsitteen ymmärtäminen puhtaasti abstraktina ideana ole kovinkaan hedelmällistä; mikäli koti todella riisutaan ideologiselle tasolle, olisi yhdentekevää, onko ihmisellä lainkaan konkreettista paikkaa, jota pitää kotinaan. Hart ja Ben-Yoseph (2005, 5) esittävätkin, että samoin kuin koti, myös kodittomuus viittaa käsitteenä fyysiseen mielentilaan, eli pelkistetysti voisi todeta kysymyksen palaavan lopulta siihen, onko vai eikö ihmisellä ole konkreettista paikkaa, joka toimii hänen kotinaan kyseisellä hetkellä. Koti, kotipaikka ja kotimaa tekevät kaikki termeinä myös eroa julkisen ja yksityisen välille (Hart & Ben-Yoseph 2005, 3). Kotia pidetään länsimaisissa yhteiskunnissa usein yksityiselämän keskuksena, paikkana, johon ihminen voi vetäytyä olemaan rennosti oma itsensä, erotuksena julkisen – kuten työelämän – vaatimuksiin ja paineisiin.

5.5 Yhteisö liikkeessä

Sirkuksen yksityistä tai julkista tilaa ei olisi mahdollista tarkastella ilman, että kiinnittää huomiota ihmisiin, jotka näitä tiloja luovat. Perinteinen sirkusryhmä koostuu yksittäisistä taiteilijoista, jotka kiertueella ollessaan muodostavat sirkusyhteisön. Anthony Cohen määrittelee yhteisöt ihmisryhmiksi, joilla on keskenään jotain yhteistä, joka erottaa heidät muista ryhmistä. Näin ollen yhteisö viittaa samanaikaisesti sekä samanlaisuuteen, että eroavaisuuksiin ja asettaa implisiittisesti yhteisöt omiksi kokonaisuusikseen, joissa oleellista on jokin tekijä, joka toimii rajanvetäjänä suhteessa muihin. Toisin sanottuna, yhteisöjä tarkastellessa on oleellista kiinnittää huomiota rajoihin. (Cohen 1985, 12.) Antropologiselle tutkimukselle tyypillistä on ollut tutkia yhteisöjä johonkin tiettyyn maantieteelliseen alueeseen sidottuina joukkoina (Korpela 2009, 36). Niin sanottujen

perustajaisien tutkimukset (ks. esim. Malinowski 1922) ovat sijoittuneet jollekin tietylle (kaukaiselle) alueelle, joiden asukkaat on nähty alueensa kulttuurisina, sosiaalisina ja yhteisöllisinä edustajina. Tämä yhteisöjen ymmärtäminen paikkaan sidottuina, suljettuina kokonaisuuksina ei kuitenkaan tarjoa mahdollisuutta niiden monimuotoisuuden ja monimutkaisuuden tarkastelemiseen (Korpela 2009, 36). Yhteisöt rakentuvat suhteessa ympäröivään maailmaan ja toisiin sosiaalisiin kokonaisuuksiin, eivätkä ole olemassa tyhjiössä, jossa niihin eivät vaikuttaisi ulkopuolelta tulevat vaikutteet ja hallinnan keinot. Benedict Anderson (2006) on esitellyt käsitteen kuvitelluista yhteisöistä (imagined communities) tärkeänä osana yhteisöjen tutkimusta ja teoriointia. Kuvitteellisilla yhteisöillä tarkoitetaan ryhmiä, jotka eivät välttämättä ole suoraan kasvotusten tekemisissä keskenään, vaan joiden jäseniä yhdistävät esimerkiksi aatteelliset tekijät suoran vuorovaikutuksen asemesta. On kuitenkin tärkeää muistaa, kuten Korpela huomauttaa, ettei kuvitteellinen yhteisö suinkaan tarkoita etteikö yhteisöllä olisi lainkaan keskinäistä kommunikaatiota, vaan myös kuvitteellinen yhteisö perustuu todellisille käytännöille pelkän abstraktin yhteenkuuluvuuden sijaan (Korpela 2009, 39).

Mari Korpela esittelee ajatuksen vahvoista ja kevyistä yhteisöistä (strong/light communities) artikkelissaan *Westerners in Varanasi, India: A Permanent yet Temporary Community* (2013, 37). Vahvoilla yhteisöillä tarkoitetaan tässä perinteisen antropologisen ajattelun mukaisia, ”pysyviä” yhteisöjä. Korpela tuo esiin antropologien ajatuksen siitä, että nämä ”vahvat” yhteisöt ovat usein olleet paikkaan sidottuja, suljettuja yksiköitä joissa yksilöt kommunikoivat keskenään. Kevyillä yhteisöillä Korpela puolestaan viittaa ajallisesti lyhytkestosiin, tiettyä tarkoitusta varten muodostettuihin yhteisöihin, joiden jäsenyydestä huolimatta yksilöt kuuluvat usein myös moniin muihin yhteisöihin. Michel Maffesoli (1997) on puolestaan esittänyt ajatuksen siitä, että yhteisöjä on mahdollista tarkastella tietynlaisen heimoajattelun kautta. Maffesolin keskeisenä käsitteenä on niin sanottu *neo-tribe* -ajattelu, jolla hän tekee eron perinteisten heimojen ja uusien ryhmittymien välille. Maffesolin mukaan nämä *neo-tribet* erottuvat perinteisistä heimoista siten, ettei niiden edellytyksenä ole maantieteellinen yhteys, vaan niitä määrittää ennen kaikkea ajallinen tilapäisyys. Yhteisöjen merkitys on Maffesolin mukaan näissä tapauksissa siinä, että nimenomaan yhdessäolo on keskeinen tekijä, mutta ryhmästä toiseen on mahdollista siirtyä yksilön oman toiveen mukaan. Yksilön identiteetti

rakentuu Maffesolin neo-tribe- mallissa lukuisiin erilaisiin yhteisöihin kuulumisen kautta (Korpela 2009, 42). Toisaalta, kuten Marta Kempny (2002, 6) esittää, nyky maailmassa on kenties jopa kuvaavampaa puhua lukuisista identiteeteistä yhden sijaan, (kulttuuristen) yhteisöjen ollessa niin pirstaloituneita. Maffesolin teorialle keskeistä onkin pysyvyyden kieltäminen; ajallinen kesto erottaa neo-tribet perinteisistä heimoista, joihin kuuluminen on usein koko elämän kestävä.

Korpelan (2013, 39) mukaan Maffesolin yhteisöt ovat esimerkki niin sanotuista kevyistä yhteisöistä, joita leimaa tilapäisyys ja se, etteivät yksilöt sitoudu näihin ryhmiin. Näiden välille Korpelan mukaan sijoittuvat niin sanotut ”cocoon community”¹⁸ jotka sijoittuvat kahden edellä mainitun kategorian välille. Tätä kautta Korpela pyrkii tarjoamaan vaihtoehdon mustavalkoiselle strong/light community -ajattelulle; yhteisö voi olla vahva, olematta silti ajallisesti pysyvä (2013, 38). Cocoon community -yhteisöt eivät ole pysyviä, eivätkä myöskään tilapäisiä. Cocoon communityt tarjoavat Korpelan mukaan liikkuvaa elämää eläville yksilölle kuulumisen tunteen. Cocoon communityjä leimaava piirre on niiden suhde liikkuvuuteen, sillä tämän kaltaisten yhteisöjen erityispiirteenä on se, että usein, jolleivät aina niiden jäsenet viettävät liikkuvaa elämäntyyliä, mistä johtuen myös yhteisöt ovat lyhytikäisiä. Michel Maffesoli on seuraavassa, melko maalauksellisessa katkelmassa todennut, että on varmaa, että liike on pysyvää, vaikkakin sattumanvaraista, eikä se jätä ketään täysin ulkopuolelleen. Maffesolin mukaan liike murtaa kahleita ja rajoja niin poliittisen, ideologisen, ammatillisen, tunteellisen, kulttuurisen kuin uskonnollisenkin kentän saralla ja on pysäyttämättömissä.

Ce qui est certain c'est que la "circulation" reprend. Désordonnée, tourbillonnesque même, elle ne laisse rien, ni personne indemne. Elle brise les carcans, et les limites établies, et quels qu'en soient les domaines: politique, idéologique, professionnel, affectif, culturel ou cultuel, les barrières s'effondrent. Rien ne peut endiguer son flux. Le mouvement ou l'effervescence est dans toutes les têtes. (1997, 24-25)

---

¹⁸ Cocoon community on terminä hankala, sillä suoraa suomennosta käytettäessä termin merkitys vaikuttaa katoavan. Suoraan suomennettuna cocoon on joko 1. kotelo, 2. kotelokoppa, 3. koteloitua, 4. kääriä, 5. suojella tai 6. viettää vapaa-aikaa omaan perheen piirissä. Toisin sanottuna cocoon on jotakin suojelevaa ja lämmintä – eli tietyssä mielessä parasta, mitä yhteisö voi yksilölle tarjota. Tässä tutkielmassa käytän kuitenkin cocoon communitysta englanninkielistä termiä, enkä yritäkään väkisin keksiä termille suomennosta. Tässä minua kannusti myös keskustelu Mari Korpelan kanssa, joka oli itsekin sitä mieltä, ettei cocoon communitylle oikein ole suomenkielistä vastinetta.

Maffesolin näkemysten mukaan nomadismia voidaankin pitää eräänlaisena pakona modernin (länsimaisen) yhteiskunnan normeista: halu päästä eroon yhteiskunnan paineista ja valvonnasta voi johtaa vapauden kaipuusta kumpuavaan nomadiseen elämäntapaan. Maffesolin mukaan yksilöä vetävät omiin suuntiinsa kaipuu koti(pesään) ja toisaalta seikkailevan elämän kahlehtimattomuus. (Harrington 2013, 3.)

Kuinka liikkuvuus sitten muovaa sirkusyhteisöjä? Sirkusta voi tarkastella tämän cocoon community -ajattelun kautta. Sirkuksen läpikotaisin liikkuva olemus erottaa kuitenkin yhteisön Korpelan esimerkistä, sillä sirkuksessa yhteisön ydin on liikkuva sirkus itsessään, ei mikään tietty, konkreettisesti paikkaan sidottu tekijä. Toisin sanottuna sirkuksen yhteisöllisyyden keskipiste pysyy samana, mutta ei paikallaan! Toisaalta taas verrattuna Korpelan esimerkkiin sirkuksen yhteisöt ovat vielä enemmän tilapäisiä, sillä Korpelan esimerkissä on tyypillistä, että samat ihmiset palaavat vuodesta toiseen samaan paikkaan. Sirkuksessa puolestaan vain ydin pysyy samana, mutta ryhmä sen ympärillä vaihtuu vuosittain. Tekeekö se sirkuksesta ”kevyen” yhteisön? On myös aihetta pohtia sirkuksen luonnetta siitä näkökulmasta, että huolimatta läpikotaisin liikkuvasta luonteestaan, sitouttaa se kuitenkin taiteilijat itseensä kauden ajaksi. Korpelan mukaan cocoon communityt tarjoavat turvaa liikkuvan elämäntyylin ihmisille, mutta toisaalta mahdollistavat yksilölle vapauden liikkua edes takaisin halunsa mukaan. Tämä vapaus näyttää olevan keskeinen tekijä sirkuslaistenkin elämässä. Toisaalta vapaus tulla ja mennä halunsa mukaan ei toteudu sirkuksessa samalla tavoin kuin esimerkiksi Korpelan yhteisöissä, sillä sirkuksessa ollaan töissä, eivätkä artistit näin ollen voi liikkua kesken kauden vapaasti. Esimerkiksi Sirkus Finlandian tahti liikkua lähes päivittäin ei käytännössä mahdollista edes lyhyitä reissuja muualle. Erona Korpelan esimerkkiin on myös ajatus kiinnittymisestä konkreettisiin paikkoihin. Korpelan (2013, 44) mukaan hänen tarkastelemansa cocoon communityn jäsenet elävät transnationaalista elämää, mutta eivät irrallaan, vaan kiinnittyneinä konkreettisiin paikkoihin. Näkemykseni mukaan sirkuslaiset kiinnittyvät paikan asemesta sirkukseen itseensä, ytimeen, joka liikkuu Finlandian tapauksessa lähes päivittäin. Tämän yhteisöllisen liikkumisen lisäksi sirkuslaiset, etenkin sirkusartistit elävät elämäänsä varsin transnationaalissa kontekstissa, liikkuen sirkuksen mukana ja sirkuksesta toiseen, maasta toiseen.

Sirkusyhteisöissä on yleensä aina mukana myös lapsia. Lapsille sirkus on monella tavalla mielenkiintoinen ja hauska elinympäristö, mutta sirkuksen liikkuva elämäntyyli asettaa myös omat hankaluutensa käytännön asioiden suhteen. Vuonna 2008 on julkaistu Euroopan komissiolle laadittu raportti työperäistä liikkuvaa elämää viettävien vanhempien lasten koulunkäynnistä, josta käy hyvin ilmi sirkuksen lasten liikkuvuuden erityispiirteitä. Kuten raportissa muistutetaan, sirkuksen henkilökunnan muodostavat sekä tekninen henkilökunta että artistit. Näiden molempien ammattiryhmien kohdalla tilanne on kuitenkin sama mitä tulee lasten koulunkäyntiin; joko molemmat vanhemmat tai toinen vanhemmista on kiertueella sirkuksen kanssa useita kuukausia yhteen menoon. Lasten kohdalla vanhempien ura sirkuksessa tarkoittaa kahta vaihtoehtoa; joko he kiertävät vanhempiensa ja sirkuksen mukana tai jäävät kotiin, esimerkiksi isovanhempien luokse hoitoon. Kiertueiden mukana kulkeville lapsille koulunkäynti on järjestettävä niin, ettei se kärsi jatkuvista siirtymistä paikasta toiseen. Useissa tapauksissa tämä ei ole aivan mutkatonta – esimerkiksi kielikysymykset aiheuttavat helposti ongelmia monikulttuurisessa ja –kielisessä lapsiyhteisössä. Monilla sirkuksilla on kiertueen ulkopuolella kotipaikka, jossa ne pysyvät tauon ajan. Tämä hengähdystauko tarjoaa myös lapsille mahdollisuuden osallistua kotipaikkansa koulun opetukseen, mikäli uusi kiertue ja uusi sirkus eivät vie heitä muualle. Kiertueen aikana eurooppalaiset sirkukset viettävät keskimäärin korkeintaan viikon samassa paikassa, mutta on mahdollista, että sirkus (kuten esimerkiksi Sirkus Finlandia) liikkuu lähes päivittäin pitkän kiertueensa ajan. Raportista käy ilmi, että tutkimuksen mukaan sirkusperheet haluavat pysyä yhdessä. Näin ollen myös lapset haluavat usein kiertää vanhempiensa kanssa, mikä aiheuttaa sen, että koulunkäynti on järjestettävä tavalla tai toisella. Koska pysähdykset ovat lyhyitä, ei koulunkäynti ole mahdollista kiertuepaikkakunnilla. Vanhempien sitoumukset työn suhteen aiheuttavat myös omat haasteensa; kun artistit ja tekninen henkilökunta ovat kiertueella, ovat he ennen kaikkea töissä. Toisin sanottuna heillä ei useinkaan ole mahdollisuutta käyttää päiviänsä vapaasti haluamallaan tavalla, esimerkiksi opettamalla lapsiaan. Myös sirkuksessa eläminen tuo koulunkäyntiin omat vaikeutensa, sillä sirkuksen ehdoilla elävät lapset heräävät sirkuksen rytmin vuoksi usein aikaisin ja elävät tietyssä määrin jatkuvan metelin keskellä. Vaihtoehtoja koulunkäynnin järjestämiseen kuitenkin on. Usein jonkinlainen etäopetus on hyvä ratkaisu niille lapsille, jotka osaavat lukea. Myös erilaiset liikkuvat koulut ovat mahdollisuus, samoin joissain maissa suosittuja vaihtoehtoja ovat

sisäoppilaitokset. Toisaalta joissakin maissa sirkusten kiertueet ovat ilmastosyistä lyhyempiä kuin toisissa, kuten raportista käy ilmi. Esimerkiksi Liettuassa kiertueet kestävät raportin mukaan keskimäärin viisi kuukautta, mistä johtuen on tyypillistä että lapset ovat isovanhempiensa tai muiden sukulaisten luona koulua käydessään ja kiertävät kesälomalla sirkuksen mukana. (Ecotec 2008, 16-17.)

Tässä tutkielmassa keskeisiksi teoriakäsitteiksi nousevat siis transnationalismi, liikkuvuus (*mobility*) ja liikkuva elämäntyyli (*mobile lifestyle*). Näiden, niin sanottujen kattokäsitteiden lisäksi pureudun liikkuvuuden ulottuvuuksiin niin liikkuvuuden rakenteiden (*migration industries*) kuin sen hallinnan järjestelmien (*regimes of mobility*) kautta. Oleelliseksi välineeksi nousee myös niin sanottu paikallaanpysymisoletus (*sedentary paradigm*) ja ennen kaikkea sen kritiikki, sekä neonomadismi. Oleellisia ulottuvuuksia liikkuvuuden tutkimuksessa tässä tutkielmassa ovat myös teoriat kodista ja yhteisöstä – mutta enemmän liikkuvuutta ja liikkuvaa elämäntyyliä tulkitsevina ja sen ilmentyviä selittävinä termeinä, kuin varsinaisina teoreettisina välineinä itsessään.

Tutkielma sijoittuu transnationaalien antropologian kentälle ja transnationalismi toimiikin tässä tutkielmassa enemmän perustuksena, kuin varsinaisena teoreettisena välineenä. Transnationalismi ei yleispätevän luonteensa vuoksi asetu teoriavälineeksi kovinkaan hyvin, mutta tarjoaa kaikupohjan, jota vasten tarkastella sirkuslaisten sosiaalisia verkostoja, (sirkus)maailman verkottuneisuutta sekä elinkeinojen muotoja ja mahdollisuuksia. Transnationalismista seuraavana käsitteenä tässä tutkielmassa toimii liikkuvuus, jonka ymmärrän ensisijaisesti liikkeenä, en perinteisen muuttoliiketutkimuksen mukaisena liikkeenä paikasta A paikkaan B. Toisin sanottuna, en tässä tutkielmassa ole kiinnostunut niin sanotuista lähtö- tai kohdemaista, vaan monipaikkaisesta, transnationaalista elämästä. Tätä kuvaamaan käytän termiä liikkuva elämäntyyli, jonka näen hieman spesifimpänä ulottuvuutena liikkuvuudesta; välineenä, jonka ulottuvuuksien kautta pyrin ymmärtämään sitä, millaisten rakenteiden, merkitysten ja käytäntöjen pohjalle maailmaa kiertävien sirkuslaisten elämä rakentuu.

Näiden kolmen käsitteen lisäksi työssä keskeisessä roolissa oleva paikallaanpysymisoletus toimii ennen muuta välineenä, joka osoittaa sen, kuinka normalisoitua (länsimaisissa) yhteiskunnissa maantieteelliseen paikkaan sidotun elämän eläminen on, kun taas liike muodostaa usein poikkeuksen niin sosiaalisesti kuin byrokraattisestikin. Tässä

tutkielmassa pyrin välttämään kummankaan, liikkeen tai paikallaan pysymisen normalisointia, mikä ei sirkuslaisten liikkuvasta elämäntyylistä johtuen kuitenkaan ole aina itsestään selvää. Liikkuvuuden hallinnan järjestelmät ja sen rakenteet muodostavat teoreettiset raamit, joiden varaan on mahdollista rakentaa käsitystä myös sirkuslaisten liikkuvuuden erityispiirteistä. Ryhmänä tarkastelen sirkuslaisia monelta kannalta, mutta oleellisena teoreettisena välineenä toimii neomadismi, jonka ymmärrän ennen muuta käsitteenä, joka kuvaa ryhmää, jonka liikkuvuuteen vaikuttavat itse valitut, ideologiset ja identiteettiin perustuvat syyt enemmän, kuin perinteisesti nomadismiin liittyvä elinkeinon sanelema pakko.

6. Sirkuslaiset liikkuvan elämäntyylin sanoittajina

Tarkasteltuani aiemmissa kappaleissa liikkuvuutta ja liikkuvan elämäntyylin eri аспектеja teorian valossa, siirryn nyt käsittelemään näitä seikkoja aineistoni perusteella. Tässä kappaleessa kysyn, kuinka sirkuslaiset itse sanoittavat liikkuvaa elämäntyyliään – pyrkimyksenä on tavoittaa haastatteluissa jatkuvasti läsnä ollut pohjavire, joka kertoi liikkuvuuden olevan elämän keskeisiä piirteitä, jopa niin, että sen katsotaan useissa tapauksissa olevan elämän perustarve ja paikalleen pysähtymisen sen vastakohtana vaikea ajatus. Haastateltavani *John*, pitkän linjan sirkusammattilainen kiteytti tämän tarpeen osuvasti toteamalla:

“I say often that when I’ll retire I won’t want to travel but I don’t think it’s true.”

Tämän, empiirisen aineiston käsittelykappaleen tarkoituksena on vastata tutkimuskysymykseeni *millaista sirkuslaisten liikkuvuus on* sekä sen kautta, mitä tutkittavani itse ovat aiheesta kertoneet että etnografisen aineistoni pohjalta. Jaan aineistoni neljään osaan; ensiksi sen käsittelyyn, mitä sirkuslaiset itse kertoivat liikkuvasta elämäntyylistä, vastaten kysymykseen *millaisia konkreettisia ja abstrakteja tasoja liikkuvuus sirkuslaisten elämään tuo*. Toisessa osassa tarkastelen byrokraattisia reunaehtoja, toisin sanottuna kysyn, *miten byrokraatia säätelee sirkuslaisten liikkuvuutta?* Kolmannen osan kysymys *miten liikkuvuus muovaa yhteisöä, sosiaalisia suhteita ja perhe-elämää* nostaa esiin liikkuvan elämäntyylin vaikutuksia yksilöiden ja yhteisöjen

sosiaaliseen muodostumiseen ja neljäs, viimeinen osa, vastaa kysymykseen kodista – *kuinka sirkuksessa työskenteleminen ja sitä kautta liikkuvan elämän viettäminen muokkaa käsitystä kodista.*

6.1 Sirkuslaisten liikkuvuus konkretiana ja ideana

Keskeisenä teemana haastatteluissani oli tarkastella, kuinka sirkuslaiset ja ennen kaikkea ympäri maailmaa kulkevat artistit itse suhtautuvat liikkuvuuteen ja miten he sitä sanoittavat. Liikkuvuus puhuttikin haastateltaviani paljon ja vaikutti siltä, että liikkuva elämäntyyli on ehdottomasti useille sirkuslaisille osa työn hyviä puolia, eikä välttämätön paha, joka kuuluu uraan sirkuksessa. Kuten *Sanna* toi esiin, työ pysyy innostavampana ja tuoreempana kun se ei ole sidottu yhteen paikkaan, johon voisi kyllästyä. Monet kertoivat minulle paikoista joissa olivat käyneet ja joihin olivat työn kautta päässeet, ja kokivat tärkeäksi sen, että työn kautta avautuvat mahdollisuudet nähdä maailmaa, kuten seuraavasta haastattelukatkelmasta käy hyvin ilmi;

”travelling is, you just move to another place. There are many people in the world that actually do that as a hobby and we do it cause it’s our job, I mean my parents, they worked in Germany, Spain, France, Belgium - I don’t remember, Norway, Sweden so they worked everywhere, so they get to see it, they see the world”
(Claire)

Karen Fog Olwig ja Ninna Nyberg-Sörensen (2002) todenneet elinkeinon olevan tärkeä osa liikkuvuutta ja sen tutkimusta, sillä usein liikkuvuutta selitetään taloudellisten tekijöiden valossa. Myös tutkimukseni sirkuslaiset nostivat useammassa keskustelussa esiin sen, kuinka he liikkuvat *työn* vuoksi paikasta toiseen, mutta samassa hengenvedossa monet totesivat edellä esittämäni haastattelukatkelman hengen mukaisesti, kuinka hienoa heistä on se, että he voivat kiertää ympäri maailmaa, nähdä hienoja paikkoja ja saada siitä vielä palkkaakin. Liikkuvuutta lähestyttiinkin ennen kaikkea työn kautta; liikkuva elämäntyyli oli monille muodostunut elämän keskeiseksi tekijäksi, mutta lähtökohta oli kaikilla se, että työ on se tekijä, joka heitä liikuttaa ympäri maailmaa. Tämä tuo kiinnostavalla tavalla esiin sirkuslaisten liikkuvuuden erityispiirteen, sillä vaikka he liikkuvat ympäri maailmaa

mielellään, liittyy siihen myös elinkeinon aspekti. Sirkuslaiset eivät ole työperäisiä maahanmuuttajia (ks. esim. Schrijversin ym. 2013 raportti työperäisestä liikkeestä Euroopan Unionissa), eivätkä myöskään elämäntapasiirtolaisia (ks. esim. Korpela 2009), vaan jotakin siltä väliltä. Paikallaan pysyvää elämää ei nähty vastenmielisenä tai elämän hukkaan heittämisenä, mikä voi olla tyypillistä elämäntapasiirtolaisten keskuudessa (Korpela 2013, 44), mutta monesti minulle todettiin, ettei paikallaan pysyminen ole heitä varten. Liikkuvuus nähtiin yksinkertaisen oleellisena asiana elämässä, elementtinä, joka läpäisee sen monet tasot. Olwigin ja Sörensenin (2002) esiin nostama (sosiaalitieteellinen) epäkohta siinä, että elinkeinon ja liikkuvuuden yhdistymisen nähdään olevan uusi, globalisaation aikaansaama muutos näkyy kuitenkin myös sirkuksessa. Sirkuslaisten elämäntyyli ei suinkaan ole uuden ajan ylijärjestyksen tai elinkeinoelämän tuotetta, vaan pikemminkin jotain, joka yhdistää elinkeinoliikkuvuuden modernissa maailmassa pitkien perinteiden nomadismien kanssa.

Kiertueet kuljettavat sirkuslaisia ympäri Suomea ja ympäri maailmaa, ja he saavat palkkaa siitä, että matkustavat. Minulle tuotiinkin esiin, että harvalla on mahdollisuus, aikaa ja rahaa tutkia maailmaa niin laajasti ja nähdä paikkoja, joihin ei muuten tulisi lähdeykseksi. Moni toi esiin myös sitä, kuinka he valitsevat mielellään paikkoja, joissa eivät ole vielä aikaisemmin käyneet.

“So I wanted to see the world and the more that I do it, I can click on the places I’ve been to and be like wow that was a cool country, let’s go here. But there’s still lots of places that I’ve not toured. So there’s always something to do and I like the excitement of new places to see” (Grant)

Kiertueella ollaan toki ensisijaisesti töissä, mutta tästä huolimatta esiintymispaikoissa on yleensä mahdollista käydä katselemassa ympärilleen. Tähän sirkuslaisilla olikin omia tapojaan, *Grant* kertoi minulle, että hän kuljettaa mukanaan polkupyörää ja pyrkii joka päivä ehtimään edes pienelle maisemalenkille. Toisinaan on kuitenkin päiviä, jolloin lähikaupassa käynti on ainoa, mihin on aikaa. Ympäri maata kiertäminen tarjoaa myös mahdollisuuden tietynlaiseen antropologiseenkin tarkasteluun; kuten *Ulla* kertoi havainneensa, että yleisön ihmistyyppi on erilainen eri puolille Suomea matkustettaessa.

Liikkuvan elämäntyylin soveltuvuuden itselle huomaa nopeasti, kuten haastateltavani *Alice* kertoi. On selvää, ettei kiertäminen sovi kaikille, vaikka ”kokeilijoita riittää”, kuten pitkän linjan ammattilainen totesi. Tämä tukee ajatusta sirkuslaisista nimenomaan liikkuvan elämäntyylin edustajina, erotuksena perinteisen liikkuvuustutkimuksen ajatuksesta liikkeen yksisuuntaisuudesta. Liikkuvan elämäntyylin teorioiden mukaan onkin keskeistä myös se, ettei paluu alkuperäiseen kotimaahan ole mahdotonta, erotuksena perinteisestä lähtömaa-kohdemaalla-mallille (ks. esim. Olwig & Sörensen 2002). Toisaalta kävi myös ilmi, että mikäli aikoo joskus lopettaa kiertämisen, ei sitä auttaisi tehdä liian pitkään. *Hannu* totesikin, liikkuva elämäntyyli on enemmän kuin työ, se on elämäntapa. Mikäli tätä elämäntapaa pitää yllä vaikkapa kaksi- tai kolmekymmentä vuotta, on hänen mukaan helposti siinä pisteessä, ettei paikallaan oleminen enää onnistu. Kiertue-elämä on sirkuslaisille ja sirkuksille instituutioina usein itsestäänselvyys jo senkin takia, ettei työtä ole yleensä mahdollista tehdä samalle yleisölle kovin kauan. Liikkuva elämäntyyli ei kuitenkaan ole kokonaisuudessaan ongelmaton; *Hannu* pohti kovasti myös sitä, miten kiertäminen tulee onnistumaan sitten, kun lapset ovat hieman vanhempia ja heidän koulunkäyntinsä ja sosiaaliset suhteensa tulevat mahdollisesti vaatimaan hieman enemmän vakautta ja pysyvyyttä elämään.

Minua huvitti myös, kuinka sirkuslaiset itsekin normittivat elämää toteamalla esimerkiksi, että sen huomaa melko pian, jos kiertue-elämä ei ole itseä varten, ja ”then they’re done and quit and do *normal* things” [sitten saavat tarpeekseen, lopettavat ja tekevät *normaaleja* asioita] (*Darren*). Vaikuttaakin siltä, että liike on muodostunut sirkuslaisille normaaliksi olotilaksi, minkä voi nähdä eräänlaisena vastalauseena niin sanotulle paikallaanpysymisoletukselle.¹⁹ Tätä vastalauseetta edustaa myös sirkus itsessään, organisaationa, joka on läpikotaisin liikkeessä (Parker 2011, 2). Toisaalta, liikkuvuuteen on ilmeisesti myös mahdollista sopeutua, vaikka siitä ei oppisikaan pitämään. Omissa haastatteluissani tästä kuitenkin ainoastaan keskusteltiin, enkä tavannut ketään, joka olisi sanonut, ettei pidä kiertämisestä. Niille, jotka jäävät sirkuslaisiksi elämään liikkuvaa elämää, siitä vaikuttaa muodostuvan varsin pian normaali olotila. Tutkimukseni vahvistikin luvussa 5.3 esittämäni tutkimustulosta, jonka mukaan liikkeessä oleminen on sirkusartisteille tärkeää (Alzaga 2007). Minulle puhuttiin useampaan otteeseen siitä,

---

¹⁹ ns. sedentary paradigm, ks. esim. Glick Schiller & Salazar 2013.

kuinka hankalalta tuntuu esimerkiksi kiertueiden välissä kotimaassa käydessä pysyä paikallaan; tuntuu erikoiselta, kun yhtäkkiä ei liikukaan mihinkään. Vaikuttaa myös siltä, että paikallaan pysyvä työpaikka olisi monelle sirkuslaiselle – jos ei kauhistus, niin ainakin kovin hankala ajatus. Sirkuksessakin on omat rutiininsa, mutta ne ovat erilaisia kuin vaikkapa perinteisessä toimistotyössä, jossa fyysinen ympäristö työmatkoineen on aina sama. Näin ollen alkuperäinen pyrkimykseni siihen, etten normalisoi liikkuvuutta sen enempää kuin paikallaan pysyvää elämääkään²⁰, on aineistoni valossa osoittautunut tietyissä määrin mahdottomaksi; sirkuslaiset itse vaikuttavat pitävän liikkuvuutta omalla kohdallaan normaalina.

Toisaalta liikkuva elämäntyylisi muodostuu ajan kanssa normaaliksi elämänmuodoksi, jopa niin, että jatkuva liike tuntuu tavallisemmalta kuin paikallaan pysyminen. Kuten Elena Kreusch tuo esiin, taiteilijat ikään kuin ”teleportataan” paikasta toiseen ilman, että heillä on mahdollisuutta kontekstualisoida paikkaa tai tilannetta kulttuurisesti (Kreusch 2016, 17). Kreusch on tehnyt tutkimustaan nykysirkuksen taiteilijoiden parissa, joiden liikkuvuus toteutuu usein erilaisilla ehdoilla, kuin perinteisen sirkuksen taiteilijoilla. Nykysirkusta tehdään usein tapahtumissa, festivaaleilla tai muissa tilaisuuksissa, jotka ovat kestoltaan huomattavasti lyhyempiä kuin perinteisen sirkuksen kiertueet. Nykysirkuksen taiteilijat majoittuvat usein hotellihuoneissa, toisin kuin perinteisen sirkuksen taiteilijat, jotka usein elävät kiertueen ajan joko omassa, tai sirkukselta lainaksi saadussa vaunussa. Tästä huolimatta Sirkus Finlandian taiteilijoiden liikkuvuutta voi tarkastella samankaltaisen irrallisuuden kautta, sillä kuten mainittua, Finlandia muuttaa paikasta toiseen päivittäin lähes koko kiertueen ajan, mikä ei mahdollista kovin syvällistä tutustumista paikalliskulttuuriin tai paikallisiin ihmisiin. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut haittaavan sirkuslaisia monien ollessa sitä mieltä, että päivä tai pari per paikka mahdollistaa pyörälenkin maisemia katsellen tai käymisen uimahallissa, joskus jopa ravintolassa. Huolimatta perinteisen sirkuksen pitemmistä kiertueista nykysirkukseen verrattuna ei perinteisenkään sirkuksen artistien elämää juuri väritä pysyvyys. Kiertueena Finlandian seitsemän kuukautta on suhteellisen pitkä, mutta pysyvyyden kannalta seitsemän kuukautta on lopulta varsin lyhyt aika.

---

²⁰ ks. *normalisoinnista* muuttoliiketutkimuksesta esim. Glick Schiller & Salazar 2013.

Olin muuttamisen tahdista johtuen ajatellut, että Finlandia liikkuu paljon, mutta sain asiaan hieman perspektiiviä keskustellessani *Johnin* ja *Alicen* kanssa. He kertoivat työskennelleensä parin muun myös Finlandian kiertueella olevan henkilön kanssa Amerikassa Ringling Barnum and Baileylla kaksi vuotta, jonka aikana he olivat kulkeneet ympäri Amerikkaa, yhteensä 60 000 mailia.²¹ Keskimääräinen etäisyys kahden esiintymispaikan välillä oli hänen kertomansa mukaan noin 700 mailia, mikä taitettiin kerran viikossa. Finlandia muuttaa usein, mutta etäisyydet ovat lyhyitä, ollen mahdollisesti noin 15 kilometriä päivässä. Vertailun vuoksi haastateltavani toi esiin, että Finlandia liikkuu kiertueen aikana noin 13 000 – 16 000 kilometriä, kun taas Ringling Brothers Barnum & Bailey matkusti viidessätoista kuukaudessa satatuhatta kilometriä. Sirkus Finlandian tirehtöörin mukaan on kuitenkin harkittu asia, että sirkus käy lyhyistä etäisyyksistä huolimatta mahdollisimman monessa pienessäkin kylässä ja kaupungissa. Finlandia haluaa olla koko Suomen sirkus ja toisaalta on ilmeisen tyypillistä, etteivät ihmiset Suomessa lähde viereiseen kylään sirkukseen, joten sirkuksen on matkustettava heidän luokseen. Tämä päivittäinen liikkuminen ei kuitenkaan ole kovin tyypillistä sirkuksille, kuten *John* totesi, vaan tämä on lähinnä Skandinavian sirkusten erityispiirre. Artisteilta tämä tyyli vaatii sopeutumista, kuten monet haastateltavani toivat esiin. Eriytyisen hankalaksi jotkut kertoivat kokevansa sen, että sirkuksen rutiiniin kuuluvat aamulähdöt. Kentällä oloni sijoittui kiertueen alkuun ja oli selvästi nähtävissä, että rutiineihin totuttelu oli vasta alussa.

Liikkuvuutta on osaltaan muokannut muutos myös kommunikaatioteknologiassa (ks. teorialuku 5.1). Uusi kommunikaatioteknologia mahdollistaa transnationaalien suhteiden ylläpidon täysin uudella tavalla (Vertovec 2009, 1-4) ja tarjoaa myös sirkuslaisille mahdollisuuden niin yhteyden ylläpitoon, kuin internetin hyödyntämiseen muillakin tavoin. Tätä muutosta pidettiin keskimäärin erinomaisena asiana, mutta toisaalta minulle pohdiskeltiin myös sitä, miten yllätyksellisyys on vähentynyt internetin myötä. Kun *John* meni aikoinaan sirkuskouluun vieraaseen maahan, hän kertoi matkustaneensa paikan päälle, etsineensä käsiinsä oikean osoitteen ja sopeutuneensa täysin vieraaseen ympäristöön. Nykyään on mahdollista tutustua uusiin paikkoihin jo etukäteen internetin välityksellä, on esimerkiksi mahdollista käyttää Googlen karttapalvelua ja tutkiskella, miltä

---

²¹ Yksi maili on 1 609 metriä. <http://muunnin.com/pituus/>

Helsingissä mahtaakaan näyttää. Aikaisemmin kiertämisessä oli hänen mukaansa enemmän seikkailun ja jonkinlaisen löytöretkeilyn tuntua kuin nykyään. Hän kuitenkin toi esiin myös sitä, ettei pitänyt tätä erityisesti hyvänä eikä huonona asiana, ainoastaan muutoksena.

Toisaalta liikkuvuuden jatkuvuus voi myös hämmentää, kuten seuraavasta haastattelukatkelmastani käy ilmi. Nuori, noin parikymppinen *Adrian* puhui minulle paljon liikkuvuudesta ja toi selvästi esiin, että liikkuva elämäntyyli on hänelle mieleen. Toisaalta hän kertoi myös, kuinka erilaiset paikat muuttuvat samankaltaisiksi kun vieraillee tarpeeksi monessa;

“ - visited Rome and went to Monte Carlo and when I went to the airport they asked me oh where you’re coming from and I couldn’t remember the last place and I was like Amsterdam? And they said it says Monaco and I was like yeah I come from Monaco.”

Huvittuneena hän kertoi hämmentyneensä lentokentällä, kun häneltä oli kysytty, mistä hän on tulossa. Vastattuaan ensin väärin virkailijan esittämään kysymykseen hän vastasi oikein; hän ajatteli tämän kaiken johtuvan siitä, että liikkuvan elämäntyylin myötä paikat ikään kuin menettävät merkityksensä, eikä enää ole niin tärkeää, missä sattuu olemaan. Tämä riippuu hänen mukaansa kuitenkin täysin myös maista, joiden välillä matkustaa, sillä esimerkiksi Euroopan maasta toiseen matkustettaessa hän ei kokenut minkäänlaista kulttuurisokkia, mutta pohti tilanteen olevan erilainen matkustettaessa vaikkapa Suomesta Kiinaan. Tämä kuvastaa hyvin sitä, kuinka liikkuva elämäntyyli voi aiheuttaa sitä, etteivät paikat enää sinänsä ole niin merkityksellisiä. Toisaalta tätä voi tarkastella myös sen hypoteesini kautta, että sirkuslaiset kuuluvat monilla tavoin neonomadeihin. Globaalissa tai neonomadismissa oleellista on niin sanotusti karttojen ja identiteetin luonti; tyypillistä on, että vapaa liikkuvuus, kansainväliset verkostot ja identiteettiin sekä ideologiaan perustuvat syyt painavat vaakakupissa paljon elämäntyyliä valittaessa (Richards & Wilson 2004).

Tähän sisältyy kuitenkin kiinnostava ristiriita, sillä toisaalta taas monet haastateltavistani kertoivat pohtivansa paljonkin sitä, mistä he seuraavan työpaikan haluavat ja millä perusteilla. Toisaalta minulle kerrottiin myös, että uuden työpaikan ja kiertueen

valinnassa otetaan usein huomioon myös se, missä maassa ei ole vielä käynyt. Esimerkiksi Grant kertoi, että hän solmii huomattavasti helpommin sopimuksen maahan, jossa hän ei vielä aikaisemmin ole ollut. Matkustamisen myötä sen käytännöt tulevat tutuiksi. Sirkuslaisille on selvää, kuinka lentokentät toimivat ja mitä kaikkea matkustamiseen vaaditaan. Onkin selvää, että liikkuvan elämäntyylin myötä sirkuslaiset ovat keränneet melkoisen verkostopääoman (ks. Elliott & Urry 2010, luku 3.2 tässä tutkielmassa), jota he hyödyntävät matkustaessaan ympäri maailmaa ja sopeutuessaan uuteen. Kävin kentällä ollessani myös mielenkiintoisen keskustelun liittyen matkustamiseen ja liikkuvuuden eri muotoihin; jotkut artistit vaikuttivat pohtivan paljon myös yleistä maailmanpoliittista tilannetta ja näkivät selvästi oman asemansa erikoislaatuisuuden ja sen, että he ovat itse asiassa varsin onnekaassa asemassa voidessaan kiertää ympäri maailmaa lähes ilman rajoituksia, mutta samanaikaisesti myös ilman pakottavaa, hengissä säilymisen kannalta oleellista pakkoa. Toisaalta matkustamiseen ja liikkuvaan elämäntyyliin liittyi monilla myös eräänlainen kuulumattomuus, monesti kuulin haastateltavieni puheesta, ettei heillä ollut tietoa siitä, mihin he asettuisivat asumaan, jos päättäisivät lopettaa kiertämisen. Toisilla toki oli selvät suunnitelmat ja joku kertoikin, että aikoo ruveta rakentamaan itselleen taloa. Hän tosin jatkoi seuraavan lauseen kertomalla, ettei oletakaan asettuvansa pysyvästi taloon jonka aikoo rakentaa, vaan pikemminkin tulee pitämään sitä välilaskupaikkana.

Jatkuva kiertäminen ei kuitenkaan ole sirkuslaisten ainoa vaihtoehto tai ainoa totuus sirkusmaailmasta. Eräs haastateltavani kertoi, ettei hän ajattele liikkuvuuden olevan keskeisin tekijä sirkusammattilaisille, vaan hyvän esityksen tekeminen ja oman taiteen virittäminen huippuunsa. Onkin mahdollista, että artisti päätyy töihin esimerkiksi paikallaan pysyvään show´hun Las Vegasiin, ja asuu siellä samassa hotellissa useita vuosia.

“ - - but sometimes it is, the circus is, we don't always just do circus, we work a lot in casinos or so might be a career in Hilton or Sheraton, so you're in really like nice apartments, luxurious environment, backstage, you have your own dressing room, so it can be like that for six months or a year or I've done some really interesting places, like I went to Beirut and did the casino in Beirut and I've been to circuses in South America, Columbia, places like people are like oh why would you go there and I'm like because why not.” (Grant)

Kuitenkin, kuten edellisestä haastattelukatkelmasta käy ilmi, ei pitkä paikallaan olo välttämättä tarkoita sirkuslaisille samaa, kuin monille muille. Katkelmassa haastateltavani kertoo mahdollisuudesta asettua esiintymään esimerkiksi kasinolle tai hienoon hotelliin, missä taiteilija saattaa viipyä jopa puoli vuotta tai vuoden. Tällainen työsopimus ei monessa muussa ammatissa olisi kovinkaan pitkä, mutta perinteisen sirkuksen artistille tilanne on toinen. Toisaalta taas jotkut eivät osaa haastateltavani mukaan pysyä kuukauttaakaan paikallaan, ja toiset ottavat vain muutamien viikkojen sopimuksia, sillä he eivät halua olla pois kotoa niin pitkään. Nämä lyhyemmät kiertueet ja yksittäiset keikat ovat kuitenkin erityisesti nykysirkuksen artistien mahdollisuus, sillä perinteisen sirkuksen tyyli on ollut ja on edelleen esittää koko useita kuukausia kestävän kiertueen ajan sama show samoilla artisteilla. Ihan minne tahansa ei silti kiertueelle lähteminen kaikkia houkuta, vaan vaakakupissa painavat paljon myös sirkukseen itseensä liittyvät syyt. Tästä esimerkkinä *Grant* kertoi, että hänelle oli tarjottu työmahdollisuutta Israelissa eräässä paikallaan pysyvässä show'ssa, mikä olisi tarkoittanut hänen kannaltaan paikallaan pysyttelemistä. Paikka olisi ilmeisesti ollut ihan siisti turistiresortti rannalla, mutta muuten oleminen olisi ollut hyvin rajoitettua. Tämän haastateltavani kertoi kokeneensa liian rajoittavaksi; jos show pysyy paikallaan, olisi tärkeää kuitenkin, että paikkoja sen ympärillä voisi itse tutkia vapaasti.

Kysyin haastateltaviltani aina myös tulevaisuudensuunnitelmista. Kiertueiden välissä monet pitävät vähän lomaa, mutta monet eivät tienneet minne lähtevät Finlandian kiertueen jälkeen – elämää ei siis oltu suunniteltu seuraavaa seitsemää kuukautta pidemmälle. Joku kertoi minulle, että hänen on tällä hetkellä välttämättä löydettävä töitä, sillä hänellä ei ole mitään omaa asuinpaikkaa vaan hän asuu aina siinä sirkuksessa, missä sattuu olemaan töissä. Toiset taas kertoivat suunnittelevansa pari-kolme vuotta eteenpäin, mutta sen pidemmälle kantavien suunnitelmien tekeminen ei heidän mukaansa ole mahdollista sirkustenkaan tilanteen vuoksi. Sopimusten kesto riippuu siitä mihin, milloin ja millaisen kokoonpanon kanssa artisti lähtee. Niin sanotut talvisirkukset Euroopassa palkkaavat artisteja lyhyemmiksi ajoiksi kuin perinteiset, kesäisin kiertävät sirkukset. Useissa tapauksissa artistin on myös mahdollista työllistyä esimerkiksi joulunäytöksiin kiertueiden jälkeen. Tämä luonnollisesti merkitsee melkoista tietämättömyyttä tulevaisuuden suhteen, eikä elämää useinkaan ole mahdollista

suunnitella kovinkaan pitkälle. Tämä epävarmuus kuormitti osaa haastateltavistani melko paljon, mutta toiset sanoivat, etteivät he välitä asiasta. Toisaalta keskustelussa *John* ja *Alice* toivat esiin työelämän muutoksen ja sen, ettei työpaikka nykyään paikallaan pysyvissäkään yrityksessä takaa huoletonta eläkevirkaa; epävarmuus tulevasta on enemmän läsnä kuin aikaisemmin. Sirkusmaailmassa tämä epävarmuus on toki kuitenkin pysyvä kumppani, sillä työsuhteet eivät koskaan kestä kovin kauaa verrattuna muihin aloihin. Tämä aiheuttaa osaltaan sen, että liikkuvuus on todella vahvasti läsnä sirkuslaisten elämässä, kuten seuraavasta haastattelulainauksesta käy ilmi:

“ - - after this tour I go to visit my parents quickly in Florida, and then go to Japan, Germany, Russia and some cruise ship in the Greek islands and then Amsterdam for the winter, till the end of new year’s.” (Grant)

Finlandian kiertueen loppuessa lokakuussa tulee helposti ajatelluksi, että vuosi alkaa olla kääntymässä kohti loppuaan. Tämä ei kuitenkaan siinä mielessä pidä paikkaansa, että vuoden jäljellä olevina kahtena kuukautena ehtii kyllä vielä vaikka mitä – kuten käydä Floridassa, Japanissa, Saksassa, Venäjällä, risteilylaivalla Kreikan saaristossa sekä Amsterdamissa.

6.2 Artistit eivät rakasta byrokratiaa

Sirkuslaisten elämä ei kuitenkaan ole vain mukavaa matkustamista paikasta toiseen, vaan sitä rajoittavat ja määrittävät tarkasti niin valtiolliset kuin ylikansallisetkin sopimukset. Teorialuvussa esittelemäni liikkuvuuden hallinnan järjestelmät (*regimes of mobility*, Glick Schiller & Salazar 2013) pätevät myös sirkuksen maailmassa. Liikkuvuus, kuten aiemmin mainitsin, ei kuitenkaan koskaan toimi tyhjiössä tai omilla ehdoillaan, vaan siihen liittyy myös sirkusartistien ja sirkusten kohdalla melkoinen määrä byrokraattista hallintaa. Luvussa 3. käsittelemäni huvivero ja sen myötä huviluvan saamiseen liittyvät monimutkaisuudet ovat olleet keskeisessä roolissa suomalaisen sirkuksen historian kannalta. *Ulla* oli ollut mukana Finlandian kiertueilla jo 70-luvulla ja hän kertoi aikaisempien vuosien olleen haastavia lupa-asioiden kannalta. 80- ja 90-luvuilla sirkuksen oli jokaiseen kaupunkiin erikseen tehtävä poliisille huvilupa-anomus, jossa piti esittää

kopio Teosto-luvista, maa- ja metsätalousministeriön sekä maanomistajien lupapaperi, sekä ilmoittaa eläinlääkärille, terveystarkastajalle ja ympäristölautakunnalle. Nykyisin tilanne on haastateltavani mukaan helpompi, vaikka edelleen sirkusten liikkuvuudesta aiheutuu merkittävä määrä byrokraattisia vaatimuksia.

Artistien itsensä liikkuminen vaatii kuitenkin yhtä lailla byrokratiaa, kuin sirkuksen itsensä. Haastatteluissa ja kentällä käymissäni keskusteluissa oli selvästi kuultavissa, etteivät byrokratia ja sen vaatimukset kuulu sirkuslaisten lempiasioihin. Kuten *Darren* totesi, artistit haluaisivat keskittyä esiintymiseen. Hieman naivina tutkijanalkuna olin kentälle mennessäni ajatellut, etteivät byrokratian kiemurat kosketa yhtä paljon suomalaisia artisteja kuin niitä, jotka tulevat kiertueelle jostakin muualta. Tämä käsitys korjaantui kuitenkin hyvin pian ensimmäisessä haastattelussani suomalaisten artistien kanssa. Turhautuneen oloisena haastateltavani *Tero* kertoi ongelmista, mitä hänellä on Kansaneläkelaitoksen kanssa ollut; vaikuttaa siltä, että artistien työurien kuljettaessa heitä ympäri maailmaa, eivät he oikein asetu mihinkään sopivaan kategoriaan työntekijöiden piirissä. Näin ollen tilanne onkin se, ettei hänen mukaansa Kela oikein ymmärrä liikkuvan työn tekijöitä, vaikka toisaalta toisen informanttini mukaan tilanne onkin kenties aavistuksen parantunut. Suomalaisten kohdalla vaikeutena onkin yleensä se, ettei työssä ole säännöllisyyttä, joka kuljettaisi heitä Suomen ja muun maailman välillä tietyllä kaavalla. Toisin sanottuna työsuhteiden ollessa kestoiltaan hyvin vaihtelevia muodostuu ongelmaksi se, että taiteilijat viettävät välillä pitkiäkin aikoja Suomen ulkopuolella. Suomalaisen sosiaaliturvan piirissä voi olla myös ulkomailla asuessaan, mutta tällöin yhtäjaksoinen oleskelu ulkomailla saa yleensä kestää korkeintaan vuoden (Kela 2017). Haastateltavani mukaan tämä on aiheuttanut hänelle vaikeuksia; ulkomailla oleskelun vuoksi hän ei ole ollut oikeutettu suomalaiseen sosiaaliturvaan, mutta siitä huolimatta häneltä on karhuttu sosiaaliturvamaksuja merkittävällä summalla. Tätä selvitellessä hän kertoi käyneen ilmi, että Kela ja verottaja tarvitsevat häneltä todistuksen siitä, ettei hän kuulu Suomen sosiaaliturvan piiriin, mutta todistusta ei ollut mahdollista saada, koska hän ei kuulunut sosiaaliturvan piiriin. Tämä on hyvä esimerkki siitä, kuinka sirkusartistien työ johtaa heidät tilanteisiin, joissa he ovat väliinputoajia siitä syystä, ettei heidän työuransa sovi mihinkään valmiina olevaan byrokraattiseen muottiin. Oma aineistoni vahvistaakin osaltaan Maria Alzagan (2007) tutkimustulosta siitä, että byrokraattiset syyt ikään kuin sysäävät

sirkuslaisia helposti syrjään täysmittaisen kansalaisen roolista. Elämäntyyli voi aiheuttaa sen, ettei alkuperäisen kotimaankaan byrokratiakoneisto enää tunnusta liikkuvaa elämää viettävää oikeutetuksi yhtäläisiin oikeuksiin, kuin paikallaan pysyvää henkilöä. Tämä toimiikin valaisevana esimerkkinä siitä, kuinka syvään juurtunut niin sanottu paikallaanpysymisoletus on yhteiskunnallisessa byrokratiassa. Haastateltavani toivat kuitenkin esiin, ettei välttämättä ole kovinkaan paljoa eroa byrokratian näkökulmasta siinä, lähteekö kiertueelle Eurooppaan tai EU-alueelle tai sen ulkopuolelle muuhun maailmaan, vaan suurin ero vaikuttaa olevan siinä, meneekö töihin isoon vai pieneen sirkukseen. Haastateltavieni mukaan isot sirkukset hoitavat automaattisesti työntekijöidensä lupa-asiat, joten siinä mielessä isoihin yrityksiin on helpompaa mennä töihin.

Finlandian tapauksessa sirkus hoitaa artistien mahdolliset työlupamaksut ja vakuutukset. Suomeen tullessaan EU:n ulkopuolelta tullut *Adrian* kertoi, että hänen tapauksessaan työlupamaksu oli 400 euroa, mutta Finlandia oli maksanut sen hänen puolestaan. Tämä vaikuttaa olevan normaali käytäntö, sillä kuten haastateltavani totesi, sirkus haluaa hänet Suomeen, eikä hänen kuulu joutua maksamaan siitä itse. Muutenkin vaikuttaa siltä, että keskimäärin artistien on helppoa tulla Suomeen töihin. Monissa maissa vaaditaan, että artisti menee itse paikan päälle esimerkiksi suurlähetystöön tekemään vaadittavat paperityöt, mutta tämän osa artisteista koki sujuvan kohtuullisen helposti. Toisaalta minulle kerrottiin myös, kuinka hankalaa on matkustaa tätä varten tiettyihin paikkoihin, joita esimerkiksi Yhdysvalloissa on vain muutamia. Tämä tuokin hyvin esille myös, että on merkitystä sillä, mistä maasta tulee kiertueelle ja minkä maan kansalainen sattuu olemaan. Kävi ilmi myös, että kohdemaalla on tiettyssä määrin merkitystä. Toisiin maihin on haastateltavieni mukaan helppoa mennä kiertueelle; riittää, että täyttää hakukaavakkeen internetissä, toimittaa sen yhteydessä vaaditut liitteet ja saa tarvittavat luvat seuraavaksi päiväksi. Joissakin maissa tähän saattaa puolestaan mennä jopa kuukausia riippuen siitä, kuinka laajat taustakartoitukset mihinkin maahan vaaditaan.

Tämä on mielenkiintoinen tekijä – jos sirkuslaisten elämää on vaikeaa suunnitella työsopimusten keston vuoksi ja tilanteet muuttuvat nopeasti, voisi kuvitella, että on hankalaa hakeutua maahan, johon pääsemiseksi vaaditaan pitkäkestoisia selvityksiä. Tätä ei kuitenkaan lähes kukaan ottanut puheeksi asiasta keskustellessamme, enkä huomannut

pureutua aiheeseen sen tarkemmin. *Darren* kuitenkin sivusi aihetta mainitsemalla, että jos mahdollista, hän pyrkii juuri viisumi- ja työlupa-asioiden vuoksi tekemään hieman pidemmän tähtäimen suunnitelmia elämässään. Keskimäärin sirkuslaiset kuitenkin saavat aina tarvittavat luvat saapua maahan, kuten *Grant* kertoi. Häneltä koskaan ole evätty maahan pääsyä, sillä sanojensa mukaan hän tulee maahan tekemään yksinkertaisen hauskoja asioita, eikä asiaan liity mitään epäselvää. Toisaalta liikkuva elämäntyylillä vaikuttaa myös hieman perustavamman laatuisiin asiakirjoihin ja niiden saamiseen kuin vain yhden kiertueen työlupiin tai viisumeihin. Informanteistani kaksi oli vanhan sirkussuvun jäseniä, joiden isovanhemmat ja vanhemmat ovat eläneet liikkuvaa elämää. Nämä kaksi informanttiani, *Claire* ja *Olivia*, kertoivat, että heidän vanhemmistaan toinen on bulgarialainen ja toinen espanjalais-englantilainen, joka on syntynyt Ranskassa. Lapset itse olivat syntyneet Norjassa ja Englannissa, mikä oli vanhemman, Norjassa syntyneen passiasioiden kannalta ollut ongelmallista. He kertoivat, että passin saaminen oli ollut vaikeaa, kun kuviossa oli mukana useampia valtioita. Tästä johtuen heidän äitinsä oli matkustanut Englantiin varta vasten synnyttämään nuoremman lapsensa, jotta tämä saisi automaattisesti passin syntymämaastaan. Tämä puhe valtioista ja niihin liittyvästä byrokratiasta on sinänsä perin nurinkurinen sirkuksen kontekstissa, sillä toisaalta rajat sinänsä eivät vaikuta olevan sirkuslaisille kovin merkittäviä, eikä sirkuslaisten liikkuvuuden keskiössä ole valtiorajojen tarkastelu (Alzaga 2007). Tämä puolestaan johtuu osaltaan siitä, että yleensä sirkuslaiset ovat tervetullutta väkeä useimpiin maihin, eikä heidän maahantuloonsa liity sen suurempaa dramatiikkaa. Toisin sanottuna, sirkuslaiset ovat tietyssä määrin etuoikeutetussa asemassa liikkueissa maailmalla; verratessa esimerkiksi turvapaikanhakijoiden maahantuloprosesiin globaalien liikkuvuuden epätasa-arvoisuus näkyy selvästi. Tämä toki selittyy epäilemättä suurestikin ajallisen keston kautta; sirkuslaiset eivät tule jäädäkseen.

Kaikkien sirkuslaisten on rekisteröidyttävä Suomeen tullessaan jonkin paikkakunnan maistraatissa. Sirkus Finlandian talvipaikka on Karjaalla, josta myös kiertue alkaa joka vuosi. Näin ollen Karjaa on se paikkakunta, johon artistit saapuvat Suomeen tultuaan, ja näin ollen se on myös paikka, johon he rekisteröityvät maahan tullessaan. Kuten luvussa 3.1 totesin, eivät sirkusartistit tarvitse työntekijän oleskelulupaa Suomeen tullessaan, vaan he saavat oleskeluluvan työsuhteen perusteella. Kuten *John* totesi, tätä varten tarvitsee

todisteen ammatillisesta pätevyydestään, mikä puolestaan tulee sirkukselta. Samainen haastateltavani totesi myös, että tällä voidaan todistaa se, ettei hän tule Suomeen viemään keneltäkään työpaikkaa – itse asiassa suomalaisessa byrokratiakoneistossa se, ettei paikkoja täytetä ulkomailta tulevalla työvoimalla suomalaisten asemesta, on huomioitu joissakin Maahanmuuttoviraston oleskelulupa-asioissa. Näissä tapauksissa TE-toimisto arvioi, onko avoinna olevaan työpaikkaan saatavissa sopivaa työvoimaa omalta työmarkkina-alueelta (EU/ETA-alue) kohtuullisessa ajassa (TE-Palvelut 2017), mutta tämä ei kuitenkaan koske sirkustaiteilijoita, jotka tulevat Suomeen erilaisella oleskeluluvalla. Sirkuksen maailmassa on kuitenkin paljon myös pelkoa työpaikkojen suhteen; kuten *John* ja *Alice* totesivat, toisista maista, kuten Meksikosta tulee artisteja, joiden palkkatoive on matalampi kuin vaikkapa Yhdysvalloista tulevilla, joten sirkusten on kannattavampaa palkata heitä. Tämä johtaa toki osaltaan myös kilpailutilanteeseen, jossa huoli siitä, riittääkö itselle töitä voi olla varsin relevantti. Jotkut artistit kokivat myös hienoisia byrokraattisia ongelmia myös palkan suhteen. Esimerkiksi *Adrian* kertoi kokevansa hieman hankalaksi sen, että on kiertueella ja tienaa palkkansa Suomessa, mutta maksaa veronsa Kanadaan.

Byrokratian kannalta merkittävä tekijä on myös vakuuttaminen. Haastateltavieni mukaan etenkin suurissa sirkuksissa sirkus vakuuttaa työntekijänsä, ja näin on myös Finlandian tapauksessa. Sirkus on vakuuttanut artistinsa, mutta vain työssä tapahtuvien onnettomuuksien varalta. Kuten *Adrian* totesi, jos hän putoaa portaista, ei se ole sirkuksen ongelma, mutta mikäli hänelle sattuu jotakin esityksen aikana, ottaa sirkus vastuuta vakuutuksen muodossa. Tämä onkin sirkuksen kannalta elintärkeä kysymys, sillä riskit kuuluvat erottamattomasti sirkusesityksiin ja ovat sirkuksessa jatkuvasti läsnä. Esityksissä käytetään eläimiä joihin ei koskaan voi luottaa täydellisesti, taiteilijat tekevät numeroitaan toisinaan suurissa korkeuksissa ja ottavat tarkoituksellisia riskejä pyrkiessään tarjoamaan yleisölle mieliinpainuvan kokemuksen. Näin ollen on aina myös mahdollista että jotain sattuu, eikä sirkuksen historiassa ole epätavallista, että onnettomuuksia tapahtuu. Sirkuksen onkin erittäin tärkeää vakuuttaa artistinsa, sillä usein onnettomuuksissa vaikuttaa käyvän pahasti. Keskusteluni Finlandian tirehtöörin kanssa vahvisti tätä käsitystäni; Finlandia ei ole täysin välttynyt onnettomuuksilta, vaikka sirkuksen turvajärjestelyt ovat hyvällä tasolla.

6.3 Yhteisö, perhe ja lapset

Tässä tutkielmassa pääasiallinen kiinnostuksen kohteeni on sirkusartistien liikkuva elämä yksilötasolla, mutta aineistostani käy ilmi, että myös yhteisöllisyys pohdituttaa ja puhututtaa artisteja. Liikkuvuus vaikuttaa väistämättömästi sosiaalisten maailmojen syntyyn; sirkusyhteisö koettiin monessa tapauksessa elämän merkitykselliseksi ja monimuotoiseksi osaksi, jonka kautta sirkuslaisen on mahdollista saada tukea ja kuulua sisäpiiriin. Yhteisö onkin sirkuksen tapauksessa mielenkiintoinen yhdistelmä erilaisia ryhmittymiä; toisaalta vaikuttaa siltä, että sirkusyhteisö on monella tavalla cocoon communityn²² kaltainen, toisaalta äärimmäisen transnationaali ja jopa kuvitteellisen yhteisön²³ kaltainen kokonaisuus. Toisaalta Parkerin (2011, 7) esittämän Ron Beadlen ajatuksen mukaan sirkus on yhteisö, jonka tavoitteena on sen toiminnan [sirkusesityksen] mahdollisimman hyvä menestys, joka ylläpitää yhteisöä. Yhteisö ei sirkuksen tapauksessa ole ajallisesti pysyvä, jos se nähdään tietyn sirkuksen tiettynä ryhmänä, joka on koossa yhden kauden ajan. Toisaalta sirkuslaisten yhteisöä voi tarkastella laajemmin, sisällyttäen siihen koko transnationaalin sirkusmaailman ja sen sisältämät yhteydet. Vaikuttaakin siltä, että sirkuslaisille yhteisö tarkoittaa useimmiten nimenomaan tätä laajaa, transnationaalia sirkusmaailmaa, jossa ”kaikki tuntevat kaikki”, kuten minulle useampaan kertaan tuotiin esiin.

“ - when you act with someone and you get friends and then eventually you split up cause you go to other shows but it’s pretty often that the artists from the same show get together for the next show. So you meet people – the circus world is pretty small.” (John)

Kuten edellisestä lainauksesta käy ilmi, sirkuksen maailma on pieni ja on todennäköistä, että tutut artistit edelliseltä kiertueelta tapaavat uudestaan seuraavalla kaudella seuraavassa sirkuksessa. Kuten Korpela (2013, 53) kirjoittaa, yhteisöt saattavat olla merkityksellisiä tietyssä ajassa ja tietyssä paikassa, mutta niiden luomia ihmissuhteita voidaan usein mieluusti myös uudistaa. Toisin kuin Korpelan esimerkissä, sirkuksen maailmassa paikka on usein toinen, sillä perinteisen sirkuksen artistit eivät yleensä

---

²² Korpela 2013.

²³ Anderson 2006.

työskentele yhtä kautta peräkkäin pidempään samassa sirkuksessa. Tämä johtuu Sirkus Finlandian kohdalla siitä, että sirkus kiertää samoja kaupunkeja ja paikkakuntia vuodesta toiseen, eikä yleisölle haluta tarjota samaa show'ta peräkkäisinä vuosina. Näin ollen liikkuvuus leimaa sirkuksen yhteisöä tässäkin mielessä; toisaalta yhteisöä toisinnetaan, mutta toisaalta paikka ja kokonaisuus elävät. Sirkuksen yhteisö vaikuttaa siis olevan aikaan sidottu – tietyin rajoituksin. Yhteisö on aikaan, sirkuksen kauteen sidottu, mutta monet haastateltavistani kertoivat tapaavansa vanhoja tuttuja uusilla kiertueilla mielellään.

Sirkuksen sosiaalisia verkostoja leimaa siis tietynlainen ajallinen pysymättömyys, mikä olisi Michel Maffesolin mukaan epäilemättä selkeä osoitus siitä, että sirkuksen yhteisö on jonkinlainen neo-tribe. Yhteisö kootaan ihmisistä, jotka suureksi osaksi ovat toisilleen entuudestaan tuntemattomia, joskin toiset heistä ovat saattaneet työskennellä yhdessä jossakin päin maailmaa aikaisemmin. Huolimatta sirkusmaailman pienuudesta usein uudet työtoverit ovat täysin vieraita. Nämä ihmiset viettävät kiertueen ajan todella tiiviisti aikansa yhdessä, työskennellen saman show'n onnistumisen puolesta ja asuen naapureina pienessä vaunukylässä. Eräs haastateltavani kysyi minulta, olenko käynyt koko lapsuuteni samaa koulua, vai olenko vaihtanut koulusta toiseen. Kerrottuani, että olen vaihtanut koulua välissä, hän totesi uudelle kiertueelle tulemisen olevan aina kuin olisi luokan uusi lapsi. Tämä ei kuitenkaan hänen mukaansa ollut negatiivinen asia, vaan enemmänkin mahdollisuus tutustua uusiin, kiinnostaviin ihmisiin. Toinen haastateltavani totesi, että:

“I think circus is really good cross-section of every little town and big city i've been to. The characters exist the same, you see maybe you have 500 000 people of this type in a city of millions, but here you have one or two. You get to see really the characters in the play of life, so that becomes the same after years of looking at it, aah, new characters in the play!” (Grant)

Tällä vertauksella, jossa hän rinnasti sirkuksen ja kaupungit tai kylät hän toi hauskalla tavalla esiin sen, kuinka ihmiset lopulta ovat usein hyvin samankaltaisia keskenään. Haastateltavani edellä totesi, on sirkuksesta löydettävissä ihmistyyppejä, jotka ovat usein läsnä eri kiertueilla; joku on puhelias ja haluaa jatkuvasti toisten seuraan, joku vetäytyy mieluusti oman vaununsa hiljaisuuteen ja joku haluaisi olla jatkuvasti show'n keskipiste.

Haastateltavani sanoikin odottavansa vielä, kuinka nimenomaan tällä Finlandian kiertueella sirkuksen dynamiikka tulee muodostumaan; hän kertoi tarkkailevansa yhteisöä kuin polaroid-kuvaa, joka pikkuhiljaa kehittyy lopulliseen muotoonsa.

Kiertueen lopuksi yhteisö kuitenkin poikkeuksetta hajoaa – vaikka joku jäisikin toiselle kiertueelle, yleensä melkein koko henkilökunta vaihtuu. *Ullan* kanssa otin tämän aiheen puheeksi kysymällä, miltä hänestä tuntuu se, että sirkuksen väki vaihtuu niin usein. Tällä tarkoitin sitä, että kiertueesta toiseen sirkukseen tulee aina uusi joukko ihmisiä, mutta haastateltavani ymmärsi asian toisella tavalla. Hän rupesi kertomaan siitä, kuinka yleensä kyllä ne ihmiset, jotka palkataan kiertueelle, pysyvät sen loppuun, vaikka joskus harvoin joku joutuukin lähtemään kesken pois. Tämä ristiinyymmärrys oli valaiseva; kun minä pidin nopeana tahtina sitä, että kiertueiden välissä henkilökunta vaihtuu, oli se haastateltavalleni normaali ja hänen mielestään silloin väki vaihtuu usein, jos joku joutuu jättämään kiertueen kesken ja hänelle joudutaan etsimään sijainen. Sosiaalisen ympäristön vaihtuminen kiertueelta toiseen koettiin kuitenkin toisinaan raskaaksi haastattelujeni perusteella; on hankalaa erota, kun on juuri tottunut olemaan yhdessä. Syntyneet ystävyudet muuttavat muotoaan tai jäävät kokonaan, työpaikkojen mukaan. Ei ole tavatonta, että samalla kiertueella olleet jatkavat seuraavallekin toiseen sirkukseen yhdessä, mutta yleensä kukin jatkaa omaan suuntaansa. Yhteyttä pidetään myös kiertueiden jälkeen, useimmat haastateltavani kertoivat saaneensa ystäviä lähes joka kiertueelta, vaikka kaikkien kanssa yhteyttä ei tulekaan pidettyä. Kiertueen aikana syntyneitä ystävyysuhteita haastateltavani vaikuttivat pitävän arvossaan, ja minulle puhuttiin niin uusien kielten oppimisesta, erilaisiin kulttuureihin tutustumisesta kuin uusien ruokalajien kokkaamisen opettelusta. Kiertueilla luodut sosiaaliset suhteet ovat merkittäviä myös sen suhteen, että niiden kautta on mahdollista löytää uusia työmahdollisuuksia. Toisaalta, kuten *Grant* toi esiin, mikäli kiertueelle sattuu henkilö tai henkilöitä joiden kanssa toimeen tuleminen on hankalaa, voi aina ajatella kiertueen päättyvän suhteellisen pian. Yksinkertainen fakta on myös se, ettei Finlandian kokoisessa keskiuudessa sirkuksessa ole mahdollisuutta tutustua kaikkiin yhtä läheisesti, kuten haastateltavani totesi:

”no tätä kun kaheksankyt-yhdeksänkymmentä henkee tekee, osa tulee tutuksi mut kaikkia ei varmaan kesän aikana opi tunteen. Ja kun on toi kielimuuri, paljon

on Itä-Euroopasta ja kun mä en tota venäjää puhu yhtään – oon kyllä harkinnu että sanakirja pitäs ostaa ja opetella vähän, että sitten se on vähän se toinen blokki tää telttaporukka jotka on melkein kaikki tuolta Itä-Euroopasta, Valko-Venäjältä.” (Jussi)

Sirkuslaisille yhteisenä piirteenä voi kuitenkin nähdä tietynlaisen uteliaisuuden uutta kohtaan, kuten edellisestä lainauksestakin käy ilmi. Valmius ostaa sanakirja opetellakseen uutta kieltä sen verran, että voisi kommunikoida niidenkin kanssa, jotka eivät välttämättä puhu esimerkiksi englantia, on hauska osoitus siitä, kuinka kansainvälinen sirkusmaailma on.

Yhteisöllisyyttä tuovat yhdessä vietetyt juhlat ja illanvietot, monissa haastatteluissa sain kuulla grilli-illoista, joita vietetään porukalla säiden lämmitessä – tosin siihen aikaan kun tein haastatteluni, oli kiertue vasta aluillaan eikä yhteisiä iltoja oltu vielä ehditty viettää. Osaltaan tähän vaikutti haastateltavieni mukaan ajankohta, toisaalta sosiaalisen elämän jarruna toimi myös kylmä kevät. Sirkuksessa ei ole sosiaalitylöitä, joten illanvietot tapahtuvat pitkälti ulkona. Uusiin ihmisiin tutustuminen ottaa aikansa ja koska kentällä oloni sijoittui kiertueen alkuviikkoihin, eivät haastateltavani osanneet vielä kovin paljoa kertoa juuri tämän nimenomaisen kiertueen sosiaalisesta dynamiikasta. Jostain syystä sirkuslaisten yleistä vapaa-ajanviettoa on uimahallissa käyminen, useampikin henkilö kertoi minulle, että päivän mittaan käydään usein uimassa. Tämä toki osittain ainakin selittynee sillä, että uiminen on harrastus, joka ei ole paikkakuntaan sidottu. Lähes kaikissa kaupungeissa Suomessa on uimahalli, mutta vaikkapa salibandya tai jääkiekkoa on vaikeampaa päästä pelaamaan ohikulkumatkalla. Joillakin haastateltavistani olikin mukana omia urheiluvälineitä kuten frisbeegolfvarusteet, joiden avulla yhteinen pelailu ja kuntoilu onnistuivat paikassa kuin paikassa. Yhteisiin illanviettoihin kokoonnutaan joko koko porukalla tai pienemmällä seurueilla tekemään ruokaa ulkona. Tällekin löytyy osaselityksensä liikkuvasta elämäntyylistä; kun koti on asuntovaunu, on hyvällä ilmalla usein mukavampaa tehdä ruoka ulkona kuin pienessä vaunussa, jossa ilmanvaihto ei välttämättä ole huippuluokkaa. Yhteinen tekeminen vaikuttaa olevan tervetullutta vaihtelua sirkuksen arkeen, mutta siinäkin on ongelmansa. Jos sirkuksen sosiaalinen dynamiikka muodostuu erilaisten liittoutumien tai niin sanottujen kuppikuntien kautta, ei välttämättä ole lainkaan yksinkertaista järjestää yhteisiä tapahtumia, joissa ei näkyisi tätä

jakautumista tai ”politikointia”, kuten eräs haastateltavani totesi. Sain myös sen vaikutelman, että näissä illanvietoissa jakautuminen esimerkiksi artisteihin ja teltanrakentajiin on melko selkeä. Sosiaalinen elämä sirkuksessa ei vaikutakaan rakentuvan yksioikoisen yhteisöllisesti, vaan haastatteluissa useampikin kertoi minulle, kuinka pitää sirkusta pienenä kaupunkina tai jopa valtiona. Sirkuksen sosiaalinen maailma on löyhästi ajateltuna kaupunginkaltainen monimuotoinen kokonaisuus, jonka dynamiikka muodostuu jokaisella kiertueella ja jokaisessa sirkuksessa erikseen.

Sirkuksen sisäisen dynamiikan ylläpitäminen ei ole aina yksinkertaista. Kiertue kestää Sirkus Finlandian tapauksessa seitsemän kuukautta, mikä tarkoittaa myös pitkää aikaa hyvin tiiviisti yhdessä toisten, usein ennalta tuntemattomien ihmisten kanssa. On tyyppillistä, että sirkuksen mukana kulkevat ihmiset löytävät parisuhteen ja muodostavat perheen sirkusmaailman sisällä. Tämä ei kuitenkaan ole ainoa totuus – myös hieman kurjempi vaihtoehto on olemassa. Kuten Eero Taivalsaari on kirjassaan *Sirkuselämää – Suomalainen sirkus kautta aikojen* (2006, 234) kirjoittanut Pentti Heinosen sanoin, kiertueen aikainen yhdessäoloaika on pitkä, ja vaatii sen, että heti alusta asti yhteiselon sujuvuuteen kiinnitetään huomiota. Onkin mahdollista, että suhteet sirkuslaisten välillä kiristyvät tarpeettomasti ja erilaisten konfliktien mahdollisuus on aina olemassa. Taivalsaaren kirjassa kerrotaan jopa tilanteista, jotka ovat päättyneet aseella uhkaamiseen, mutta näin pitkälle menneet riitatilanteet ovat onneksi erittäin harvinaisia.

Haastattelujeni perusteella Sirkus Finlandiassa on hyvä ilmapiiri, mistä monet informanttini kiittelivät sirkuksen omistajaperhettä. Toisaalta voi kuitenkin olla, että artistien välillä on vaikeuksia sirkuksen toiminnasta huolimatta, minulle kerrottiin esimerkiksi, että vanhojen sirkussukujen välillä voi olla vuosikymmenien taakse johtavia kiistoja, joiden kaikuja nykyisetkin sukupolvet kantavat. Tämä saattaa puolestaan johtaa siihen, ettei näiden perheiden jälkeläisten ole helppoa olla samassa sirkuksessa töissä samaan aikaan. Tämä saattaa vaikuttaa myös ulkopuolisiin siten, että heidän on ikään kuin valittava puolensa; kenen ystäviä he haluavat olla. Toisaalta sirkuksen sisällä syntyvät konfliktit tai pienemmät kahnaukset eivät aina vaadi näin syvälle meneviä syitä, vaan syyt voivat olla melko paljon konkreettisempia. Kysellessäni hieman sitä, mistä erilaiset kiistatilanteet syntyvät, minulle kerrottiin paljon myös siitä, kuinka esimerkiksi sää vaikuttaa ihmisten välisiin suhteisiin. Sirkuksen luonteesta johtuen sirkuslaiset viettävät

väkisinkin paljon aikaa ulkona joko harjoitellessaan, esiintyessään ja siirtyessään paikasta toiseen. Kun olosuhteet ovat kurjat, vettä sataa ja on kylmää, vaikuttaa se väkisinkin myös mielialaan. Tällaisissa tilanteissa ei olekaan tavatonta, että hermojen kiristytessä myös keskinäinen kanssakäyminen muodostuu yhtäkkiä hankalammaksi kuin vaikkapa kauniilla ilmalla. Minulle kerrottiin myös siitä, kuinka taiteilijayhteisön elämä ei aina ole aivan mutkatonta tai yksinkertaista. Tällä tarkoitettiin sitä, että toisinaan voi olla, että kiertueelle sattuu henkilöitä, jotka haluavat olla ikään kuin show'n keskipisteitä – myös areenan ulkopuolella. Toisinaan sirkukseen muodostuu myös sosiaalisia ryhmittymiä, niin sanottuja kuppikuntia, jotka pitävät tiiviisti yhteyttä keskenään, mutta eivät aina tule kitkattomasti toimeen muiden kanssa. Tämä lienee kuitenkin pitkälti kiinni myös siitä, miten sirkusta johdetaan. Mikäli johtoporras tarttuu asioihin ja kiinnittää huomiota epäkohtiin, on todennäköisempää, että sosiaalinen verkosto muodostuu kannustavaksi enemmän kuin kilpailevaksi. Minusta oli mielenkiintoista, ettei kukaan kuitenkaan puhunut varsinaisesta johtamisesta tai johtamiskulttuurista mitään, ellei oteta lukuun niitä kommentteja, joissa kehdetaan Sirkus Finlandian yleistä ilmapiiriä. Johtamiskulttuuri ja siihen liittyvä keskustelu on varsin vahvaa Suomessa tällä hetkellä, mutta sirkuksen maailmassa en siihen ole törmännyt. Tämä olisikin kiinnostava kysymys myös jatkotutkimukselle; miten liikkuvan ja elävän yhteisön johtaminen olisi parasta hoitaa niin, että kaikki kokisivat tulevansa kuulluiksi ja olevansa tasa-arvoisia palasia sirkuksen kokonaisuudessa?

Sirkuksen maailmassa on kuitenkin perinteisesti ollut löydettävissä melko selkeä hierarkia (Parker 2011, 11), mistä myös haastateltavani *Hannu* puhui. Tämä hierarkia ei hänen mukaansa päde kaikkiin sirkuksiin, mutta hänen mukaansa edelleen on olemassa sirkuksia, joissa jaotellaan henkilökuntaa sen mukaan, kuuluuko muihin työntekijöihin vai taiteilijoihin, ja vielä senkin mukaan, minkä tason taiteilija sattuu olemaan. Nämä arvoasetelmat saattavat sitten näkyä kaikessa sirkuksen toiminnassa liikkumisesta siihen, mihin kukin saa vaununsa pysäköidä. Mielenkiintoista oli kuitenkin, että Finlandia ei saanut keneltäkään kritiikkiä tässä asiassa – jäin miettimään, onko kyseessä oman työpaikan kaunistelu, vai onko todella niin, että Finlandiassa on osattu hoitaa asiat tasapuolisesti ja hyvin. Lähinnä minulle harmiteltiin sitä, että kuilu teltanrakentajien ja artistien välillä syntyy siitä, ettei heillä ole yhteisiä työtehtäviä jotka yhdistäisivät. Tästä

esimerkkinä *Adrian* harmitteli minulle sitä, ettei hän ole tullut olluksi juurikaan jutuissa teltanrakentajien kanssa, kun hän ei voi auttaa rakennushommissa. Toisaalta tähän vaikuttanee myös kielikysymys, käsitykseni ja kokemukseni mukaan telttahenkilökunnan käyttämä kieli oli venäjä, eivätkä he juuri puhuneet englantia. Lähes kaikki haastateltavani kertoivat kuitenkin, että heille on muodostunut pysyviä ystävyysuhteita kiertueilla joilla he ovat olleet.

Minua kiehtoikin kovasti erään haastattelun aikana päähäni pälkähtänyt ajatus sosiaalisesta kartasta; olisi kiinnostavaa nähdä kartalle laitettuna, millaisen transnationaalien verkoston sirkuslaisten sosiaaliset suhteet muodostaisivat. Veikkaisinpa, että lähes kaikkien kohdalla kartalle muodostuisi melkoinen hämähäkinseitti. Keskustelin tästä myös *Grantin* kanssa, joka totesi, että hänen verkostonsa ainakin levittyy pitkin poikin maailmaa. Vaikuttaa myös siltä, että verkostot ovat melkoisen tiiviit, sillä minulle kerrottiin useampaan kertaan, että maailmalla matkustettaessa aina löytyy joku jota käydä tervehtimässä. Hauskaa oli myös sirkuslaisten suhtautuminen etäisyyksiin. Suomessa ihmisillä on usein tunne siitä, että olemme melko kaukana – etenkin maantieteellisesti – muusta Manner-Euroopasta, mutta sirkuslaisille etäisyydet vaikuttivat muotoutuvan jotenkin eri lailla. Esimerkkinä tästä toimii hyvin *Adrianin* kertomus siitä, kuinka hän oli Suomeen tullessaan keskustellut ystävänsä kanssa, joka oli sillä hetkellä Saksassa kiertueella. Nämä kaksi olivat ilahtuneina todenneet olevansa töissä niin lähekkäin, että voisivat hyvin tavata kiertueen aikana, kun taas minun mielestäni Saksaan on kyllä matkaa.

Ystävyysuhteiden lisäksi sirkuslaisille perhe vaikuttaa olevan keskeinen tekijä elämässä. Liikkuva elämäntyyli vaikuttaa kuitenkin perheeseen ja sen muodostamiseen monilla tavoilla. Haastatteluissani kävi ilmi, että monet parisuhteet muodostuvat sirkuksen sisällä. Kuten *Sanna* totesi,

”se on usein niin et sirkus on hirveen tiivis yhteisö ja esimerkiks täällä kun me muutetaan niin usein niin aika vähän ehtiikään muodostua kontaktia ulkopuolelta, ja sit toisaalta sirkuslaisten kanssa on ihan hirveen tiiviisti yhdessä. Ja on siinä sekin puoli et jos ois silleen et toinen ei olis sirkushommissa niin se ois kyl ihan älyttömän vaikeeta. Kun työt on semmosia et ne vie tosi pitkäkskin aikaa ja siinä on tosi intensiivisesti kiinni siinä ja jossain muualla ja, ois tosi vaikee.”

Monet sirkuslaiset kiertävät yhdessä lastensa ja/tai puolisonsa kanssa, jolloin sosiaalisen elämän ytimen muodostaa oma perhe. Toisaalta myös *Darren* kertoi hänellä olevan helpompi tilanne kuin joillakin muilla; hän oli kiertueella yhdessä ryhmän kanssa, mikä takasi sen, että hänellä oli aina seuraa tarjolla. Seuran mahdollisuuden nostivat monet tärkeänä asiana esiin, esimerkiksi lasten kanssa matkustava *Sanna* kertoi, miten helpottavaa on, kun aina on seuraa ja joku, joka voi tarpeen tullen katsoa lasten perään. Olin ensin ajatellut, että lasten kanssa on kiertäminen ei olisi käytännössä kovin helppoa esimerkiksi hoidon järjestämisen suhteen, mutta minulle kerrottiin tämän päinvastoin olevan yksi kiertue-elämän helpoista puolista. Ei vaikuta kovinkaan yleiseltä, että perheen muut jäsenet, kuten isovanhemmat pääsisivät kiertueelle mukaan, enkä itse asiassa kuullut yhdestäkään tällaisesta tapauksesta. Yhteydenpito sirkuksen ulkopuoliseen maailmaan tapahtuukin pitkälti sähköisesti. Uudet kommunikaatioteknologian muodot mahdollistavat sen, että kiertueen aikana voi pitää reaaliajassa yhteyttä ystäviin ja perheeseen, jotka eivät kierrä mukana. Haastateltavani toivat esiin internetin tuomaa muutosta ja muutoksen nopeutta; *Alice* ja *John* kertoivat olleensa kiertueella Big Apple Circuksessa Amerikassa vuosia sitten ja olleensa ihmeissään saatuaan vaunuunsa puhelinlinjan. Nykyään kommunikointi on nopeaa ja mahdollistaa sen, että esimerkiksi isovanhempien kanssa voidaan olla paljon enemmän yhteydessä.

Liikkuvuus vaikuttaakin välttämättä sosiaalisiin suhteisiin niin perheen, sukulaisten kuin ystävienkin suhteen. Kun elää liikkuvaa elämää, jää väkisinkin ulkopuolelle monista ihmiselämän tärkeistä tapahtumista, joita esimerkiksi ystävien tai sukulaisten elämässä on meneillään. Näistä hyviä esimerkkejä ovat häät ja lasten syntymät; jos on kiertueella toisella puolella maailmaa, ei ole mahdollista osallistua juhliin, vaikka kyseessä olisi kuinka läheisen ihmisen häät tai muu tärkeä tapahtuma. Haastateltavani toivat esiin, että ihmisten suhtautuminen tähän vaihtelee. Toiset vaikuttavat ymmärtävän ammatinvalinnan mukanaan tuomat haasteet mutta toiset kokevat niin kurjana sen, ettei ystävä pääse osallistumaan oman elämän tärkeisiin asioihin, ettei osaa hyväksyä sitä, että sirkuslaisten on oltava siellä missä työ on, vaikka se tarkoittaisi poissaoloa merkittävistä tapahtumista. Toisaalta sirkuslaiset kokivat itsekin toisinaan hankalaksi kuroa umpeen kuilua liikkuvan elämäntyylin ja paikallaan pysyvää elämää viettävien läheisten kanssa;

“John: it is difficult. And sometimes when you’re working and on the road like this and you’re involved in doing what you’re doing it doesn’t feel, you don’t feel any loss. But for example when I work at home and spend some time at home I feel a bit lost, cause I’m not doing anything social like I’m not going to go out of my front door in the caravan and see people so sometimes that’s a bit disorientating.

Alice: and also because people at home don’t know what this is like, they’re like oh that must be so great and that’s fabulous, and it is fabulous in many ways but not when your toilet is full and you’re like oh you have to do that and how you do your shopping, and people don’t have any concept, you can’t explain that -

John: and also people think it’s like being on a holiday all the time –“

Tämä olikin haastattelujeni perusteella sirkuslaisten liikkuvan elämäntyylin ainoita koettuja huonoja puolia, mutta vaikuttaa siltä, että artistit ovat tehneet valinnan työn valitessaan ja hyväksyvät omalta osaltaan sen, että tämän kaltainen työ vaikuttaa väistämättä myös muuhun elämään ja yrittävät mahdollisuuksien mukaan ylläpitää sosiaalisia suhteitaan mahdollisimman hyvin.

Haastateltavistani kaksi, *Claire* ja *Olivia* kertoivat käyvänsä koulua sirkuksessa ollessaan; heillä oli kotitehtäviä, joita he tekivät itsenäisesti sen mukaan, mitä opettaja oli lukukauden alussa kehottanut. He kertoivat käyvänsä Englannissa koulua talvisin, kun eivät ole kiertueella sekä käyvänsä toisinaan myös kesken kiertueen kotimaassaan kokeissa. Hieman haikeana toinen heistä kertoi, ettei pääse Sirkus Finlandian artistien perinteisiin vappujuhliin, sillä on juuri silloin kotimaassaan tekemässä kokeita, mutta oli tyytyväisen oloinen siitä, että pääsee sieltä kuitenkin pian takaisin sirkukseen. Toinen haastateltavani, *Hannu*, puolestaan kertoi pohtivansa sitä, mitä he perheenä tekevät sitten, kun heidän lapsensa ovat kouluikäisiä. Hän kertoi ajattelevansa, että pienten lasten kanssa on helpompaa kiertää, mutta kouluikäisten kohdalla on jo otettava huomioon lasten ystävyysuhteet ja muut koululaisten elämään tärkeitä kuuluvat, usein vahvasti paikkaan sidotut tekijät.

6.4 Sirkus kotina vai koti sirkuksessa?

Koulun lisäksi myös koti on tekijä, joka liikkuvaa elämää viettävien ihmisten kohdalla muodostuu monimuotoiseksi. Kuten teorialuvussa 5.4 tuon esiin, ei kodin käsite koskaan ole yksioikoisen selkeä, vaan sille voidaan antaa monia eri merkityksiä (ks. esim. Somersville 1992). ”Kotiin” voi terminä liittää kysymykset esimerkiksi paikan, tilan, kuulumisen sekä kiinnittymisen merkityksistä ja yhteenliittymistä (Huttunen 2002, 50). Sirkuslaisten kohdalla kodin tekeminen on usein ensisijaisesti liikkuvuutta ja kodin monimerkityksellisyys korostuu heidän kohdallaan selkeämmin kuin monen muun ihmisryhmän, mikä näkyi myös selkeästi omassa aineistossani ja kentällä käymissäni keskusteluissa. Liikkuva elämäntyylillä kuljettaa artisteja ympäri maailmaa, eikä heidän ole useinkaan mahdollista tehdä kotia mihinkään yhteen, maantieteelliseen paikkaan. Monilla haastateltavistani ei ollut omaa asuntoa missään, mutta he vuokrasivat kiertueiden välissä asunnon tai huoneen jostain. Monet myös puhuivat alkuperäisestä kotimaastaan *kotina*, mutta samanaikaisesti myös kiertueen aikainen asuntovaunu oli monen puheessa *koti*. Joillain haastateltavistani oli oma asuntovaunu kiertueella mukana, mutta monet olivat myös lainanneet sirkuksen vaunua. Toisilla oli myös ajatuksena ostaa oma asunto jostain tai rakentaa sellainen, mutta nämä suunnitelmat eivät vaikuttaneet olevan haastatteluhetkellä kovin konkreettisia. Kuitenkaan koti ei sirkuslaisillekaan ole määrittelemätön, täysin abstrakti käsite. Kotia sirkuksen kontekstissa voi tarkastella pitämällä ajattelun lähtökohtana Huttusen ajatusta siitä, että koti on ”kiintopiste, josta ollaan suhteessa maailmaan” (2002, 328). Tämän kiintopisteen voi Huttusen mukaan ymmärtää esimerkiksi ymmärtää kodin tarkastelussa konkreettisine paikkoina tai sosiaalisina suhteina, joista jälkimmäinen oli edellistä useammin läsnä omassa aineistossani.

Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että materian kerääminen on sirkuslaisten keskuudessa harvinaista, oli sitten kyse konkreettisen (koti)talon hankkimisesta, tai muusta fyysisestä omaisuudesta. Monet kertoivat matkustavansa mahdollisimman vähäisen tavaramäärän kanssa, sillä omaisuutta joutuu jatkuvasti siirtelemään paikasta toiseen. Liikkuva elämäntyylillä asettaa rajoitteensa käytännön asioille, kuten eräs haastateltavani, nuori taiteilija kertoi hieman huvittuneesti:

“So I was at home in - - -, I rent a room with my friend, cause some people keep a room, an apartment to keep their stuff, but I don’t want to pay for a place I’m never in so when I come back I write to my friends if someone had a room and go there, I travel with a suitcase and carry on my backpack, that’s all I need. I try not to have too much stuff in bags lying around, then they get lost and I forget where I put everything.” (Adrian)

Hän kertoi pyrkivänsä matkustamaan mahdollisimman vähillä tavaroilla, sillä pelkää hukkaavansa tavaransa mikäli niitä on paljon, tai vähintäänkin unohtavansa, missä mitään sattuu milläkin hetkellä säilyttämään. Osa kertoi kuitenkin omistavansa tai aikovansa hankkia talon, kodin jostakin. Kodin ostaminen tai rakentaminen ei kuitenkaan sirkuslaisten kohdalla tarkoita samaa kuin monien muiden ihmisten kohdalla; vaikka heillä olisikin jossakin päin maailmaa oma paikka, kiertävät he kuitenkin muualla hyvin suuren osan ajastaan, ainakin niin kauan kun työskentelevät sirkuksessa. *Hannu* valaisi asiaa kuvaavalla tavalla kertomalla, että hänellä on perheensä kanssa ollut jo useamman vuoden asunto eräässä eurooppalaisessa kaupungissa, mutta siellä suuri osa tavaroista on edelleen purkamatta pahvilaatikoista. Toisaalta toinen haastateltavani kertoi omistaneensa talon, joka sittemmin tuhoutui tulipalossa.

“I was always saving for a house and I bought a little house from - - - with a little land and then it burnt down in the big fires. So I lost everything, it was kinda hard, but the hardest part is that you lose all the sentimental things that are important to you, like my first review from a French newspaper or things like that or my grandfather’s leather jacket or – but you realize also that stuff is not important. But it took me, I had to rebuild the house before I came to the realization that the thing that I thought would make me happy, the house, the place, a location to call home, actually home is very much a state of mind.” (John)

Hän kertoi surreensa menetettyjä muistoja, mutta todenneensa tapahtuman myötä entistä vahvemmin sen, että ”home is a state of mind” [koti on mielentila]. Samainen haastateltavani ja hänen vaimonsa pohtivat myös kodista seuraavasti:

John: so i’m very lucky, I have a wonderful partner and we’re twenty years together and home is - - Alice: home is this - John: home is being together.

Tämä varsin kaunis kuvaus siitä, mitä koti merkitsee heille, tuntuu myös kiteyttävän aikamonen muun mielipidettä ja yleistä asenneilmapiiriä siitä, kuinka koti on kenties enemmän koettu asia, kuin jokin konkreettinen, fyysinen asunto tai talo. Kotia tehdään siis usein abstraktien kiintopisteiden kautta; konkreettista kotipaikkaa tärkeämpää vaikuttaa olevan kuuluminen perheyksikköön tai identiteetin ja sitä kautta kodin ajatuksen rakentaminen liikkumisen ideologian kautta.

Suhtautuminen kotiin enemmän abstraktina ideana kuin konkreettisena lokaationa vaikuttaakin olevan sirkuslaisille laajemminkin tyyppillistä. Maria Alzagan tutkimuksen mukaan koti ei sirkuslaisille merkitse kuulumisen *paikkaa*, vaan kuulumisen *tunnetta*. Toisin sanottuna voi ajatella, että sirkuslaisten elämässä koti ei ole jotain, josta olla pois matkoilla ollessaan, vaan pikemminkin koti ja kiertäminen sulautuvat yhdeksi kokonaisuudeksi (Alzaga 2007, 51-52). Tämä selittää osaltaan myös oman tutkimukseni sirkuslaisten tapaa puhua kodista ja huomioni kiinnittyi myös siihen, millä tavoin sirkuslaiset käyttivät sanaa koti sekä millä tavoin he itse pohtivat aihepiiriä. Huolimatta siitä, että suurella osalla haastatelluistani ei ollut omaa, vakituista asuntoa missään, he puhuivat sujuvasti kodista; tosin sanan merkitys saattoi vaihdella jopa saman lauseen sisällä. Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että monille koti tarkoittaa itse asiassa sitä maata, josta he ovat alun perin lähtöisin, eli pikemminkin kotimaata tai -kaupunkia. Esimerkiksi *Adrian* puhui samassa lauseessa siitä, kuinka hän lomilla usein menee kotiin alkuperäiseen kotimaahansa, mutta jatkoi kertomalla siitä, kuinka hän on kotona sirkuksen omistamassa vaunussa. Totesin keskustellessani hänen kanssaan, että on hauskaa kuinka hän puhuu sekä kotimaastaan että sirkuksen vaunusta kotina, johon hän naurahtaen totesi ”yeah this is my house” [tämä on minun *taloni*]. Toisaalta jotkut vaikuttivat lähestyvän kotia virallisten reittien kautta; eräänkin haastateltavani mukaan koti on hänen isänsä luona, sillä hänen postinsa kannetaan siihen osoitteeseen.

Sirkuksen mukana kiertäminen tarkoittaa väistämättä myös sopeutumista vaihteleviin olosuhteisiin. Vaunuissa on usein liian kylmä tai liian kuuma, tämän huomasin itsekin kentällä ollessani. Kevät oli myöhässä ja ulkona oli vielä melko viileää – toisin kuin vaunuissa, joihin minut kutsuttiin. Keskustelin useammankin ihmisen kanssa siitä, kuinka vaunujen lämpötilaa on vaikeaa säädellä, mutta olin hieman yllättynyt siitä, kun minulle valiteltiin vaunujen kylmyyttä. Itse koin, että useammassakin vaunussa oli jopa liiankin

lämmin. Toisaalta myös kesäisin vaunuelämässä on ongelmansa, sillä ulkolämpötilan noustessa myös vaunun lämpötila kohoaa toisinaan melko vaikuttaviin lukemiin. Säätilat vaikuttavatkin paljon sirkuslaisiin, kun kotina toimii asuntovaunu, joka ei parhaassakaan tapauksessa ole juuri kerrostaloyksiötä suurempi. Asumistilanne myös vaihteli sirkuksen henkilökunnan kesken. Artisteilla oli yleensä joko oma asuntovaunu tai sirkukselta vuokrattu, ja lähes poikkeuksetta näissä vaunuissa oli enemmän tilaa. Muulla henkilökunnalla, kuten teltanrakentajilla, oli pienemmät tilat ja yhteiskäytössä olevat vaunut, joissa henkilökohtainenkin tila oli pienempi. Näissä vaunuissa en valitettavasti päässyt käymään sisällä, mutta minulle kerrottiin, että esimerkiksi pyykinpesuun ei näissä vaunuissa ole mitään mahdollisuutta. Tätä varten Sirkus Finlandian kiertueella onkin mukana pyykkäri, joka hoitaa pyykkihuollon niille, joilla ei siihen ole itsellään mahdollisuutta. Artistien vaunuissa puolestaan useimmiten on jonkinlainen mahdollisuus elämän perusaskareisiin, peseytymiseen ja ruuanlaittoon. Tilaa ei kuitenkaan kenelläkään ole kovin paljon. Ajattelenkin, että tämän kaltaisen liikkuvan elämäntyylin myötä suhtautuminen tilaan muokkautuu väkisinkin. Sirkuksessa myös suhde julkisen ja yksityisen tilan välillä muodostuu omalaatuiseksi. Koti, kuten teorialuvussa mainitsin, koetaan usein tekijäksi, joka luo eroa yksityisen ja julkisen välille (Hart & Ben-Yoseph 2005, 3). Sirkuksen kontekstissa konkreettinen asuinpaikka on kuitenkin siellä, missä työkin; astuessaan ulos vaunusta sirkuslainen on työpaikallaan, keskellä yhteisöä ja välittömästi niin sanotun julkisen tilan piirissä. Toisaalta taas erilaiset asuinolosuhteet sirkuslaisten kesken luovat kuvaa sirkuksen hierarkiasta; artisteilla tilaa on yleensä enemmän, kuin muulla henkilökunnalla, vaikkei sitä kenelläkään ole kovin paljon. Hierarkia onkin ollut sirkuksessa läsnä niin palkkojen, vaunujen järjestyksen kuin asuintilojen mukavuudenkin suhteen (Parker 2011, 11).

Mielenkiintoista on kuitenkin, etten kuullut kenenkään valittelevan tilan puutetta. Vaunujen lämpötilat ja ulkona vallitsevan säätilan vaikutukset kirvoittivat muutamia harmitteluja, mutta tilan vähyys ei. Päinvastoin, ainoat kommentit asiasta toivat esiin, kuinka mukavaa on, kun vaunussa on tilaa. Keskimäärin vaunut olivat keskenään melko samankaltaisia. Sisään astuttiin pienelle rappuselle nousten, lämpö tulvahti ympärille kylmän ulkoilman jälkeen. Vaunuissa itsessään oli maltillisesti tavaraa, asukkaista riippuen valokuvia tai pieniä esineitä, lasten leluja ja tietotekniikkaa. Kaikissa vaunuissa, joissa

kävin, ohjattiin minut pöydän ääreen istumaan, sohville tai nojatuoleille ei niissä ollut tilaa. Artistien vieraanvaraisuus oli paikoitellen jopa hieman häkellyttävää, minut otettiin hyvin avoimesti vastaan ja useimmiten ensimmäinen kysymys kosketti sitä, ottaisinko kahvia tai teetä. Oleskelutilan lisäksi käymissäni vaunuissa oli myös makuualue, jota ei kuitenkaan oltu selkeästi erotettu muusta tilasta esimerkiksi seinällä, vaan se sijaitsi vaunun perällä. Niissä vaunuissa, joissa asui useampia ihmisiä jotka eivät olleet perhettä, oli jokaisella oma sänky.

Seitsemän kuukautta kestävästä kiertueen aikana ei kuitenkaan yksityisyyttä liikaa ole, ainakaan jos sattuu asumaan samassa vaunussa taiteilijaryhmänsä tai perheensä kanssa. Ei ole poikkeuksellista, että yhdessä vaunussa asuu äiti, isä ja esimerkiksi kaksi lasta. Tämä vaikuttaa kuitenkin olevan lähinnä tottumiskysymys, sillä kuten *Claire* ja *Olivia* totesivat, perheen kanssa asumiseen tottuu, eikä se tunnu erikoiselta kun sitä on tehnyt koko ikänsä. Toisaalta nämä haastateltavani, kaksi teini-ikäistä tyttöä, kertoivat saavansa myös enemmän yksityisyyttä vanhemmiltaan mitä vanhemmiksi tulevat. Vaikuttaa myös siltä, että käsitys tilan pienuudesta tai suuruudesta on sirkuslaisilla kenties hieman tavallisuudesta poikkeava, eräskin haastateltavani kertoi käyneensä keskusteluja muiden, ei sirkuksen maailmassa mukana olevien ihmisten kanssa asuntojen koosta ja olleensa täysin eri linjoilla heidän kanssaan siitä, mikä on iso asunto ja mikä pieni. Minulle myös tuotiin muutamaan kertaan esiin sitä, että on hämmästyttävää, miten vähän ihminen lopulta tarvitsee ja kuinka vähällä pärjää. Kodin konkreettisen tilan merkityksen vähäisyys sirkuslaisille oli mielestäni jopa hämmästyttävää; vaikuttaa siltä, ettei koti konkreettisena paikkana ole monille sirkuslaisille kovin merkittävä. Sirkuslaisten kiinnittymistä kotiin voi peilata muiden tavalla tai toisella liikkuvien ryhmien kokemuksiin ja löytää niistä samankaltaisuuksia. Tästä esimerkkinä toimivat esimerkiksi Huttusen (2002) tutkimuksen Suomessa asuvat maahanmuuttajat, joiden tarinoissa kiinnittyminen perheeseen ja läheisiin ihmissuhteisiin oli monesti tärkeämpää, kuin esimerkiksi paikkaan tai kansakuntaan.

7. Tulokset

Olen kuljettanut tässä tutkielmassa lukijan sirkuksen institutionaalisen luonteen tarkastelun, tutkimusasetelmaani ja menetelmäni tutustumisen, kenttätöön pohtimisen, ja teoreettisen näkökulman kautta tutustumaan aineistooni, siihen, mitä se kertoo liikkuvuudesta sirkuslaisten maailmassa. Tämän tutkielman tutkimuskysymyksenä on toiminut *millaista sirkuslaisten liikkuvuus on* ja sitä täydentämässä ovat olleet kysymykset siitä, *mitä liikkuvuuden teorit voivat kertoa sirkuslaisten liikkuvuuden erityispiirteistä ja kuinka liikkuva elämäntyylä näyttäytyy sirkustaiteilijoiden elämässä ja miten sitä sanoitetaan*. Tavoitteena tutkielmassa on ollut ymmärtää ja selittää sitä, millä tavoin liikkuvuus ja liikkuva elämäntyylä muotoutuvat sirkuslaisten elämässä, millaisia reunaehtoja sille annetaan ja kuinka sirkuslaiset itse tulkitsevat ja sanoittavat sitä. Lähtökohtana tälle tarkastelulle on ollut ajatus siitä, että sirkus on instituutio, jonka kaikki tasot liikkuvuus ja liike läpäisevät.

Työssäni olen lähestynyt tutkimuskysymystä jakamalla aineistoni osa-alueisiin, joista jokainen kertoo omaa tarinaansa sirkuslaisten liikkuvasta elämäntyylistä. Ensimmäinen, monella tavalla abstraktein tarkastelun alue käsittelee liikkuvuuden konkreettisia ja abstrakteja tasoja sirkuslaisten elämässä. Tuloksistani käy selvästi ilmi, että hypoteesini liikkuvuuden tärkeydestä sirkuslaisten elämässä pitää paikkansa, joskin vielä syvemmin, kuin olin osannut ajatella. Liikkuva elämäntyylä on monille sirkuslaisille oleellinen osa elämää; ehdoton etu sirkuksessa työskentelemisestä. Liikkuvuus on tutkimukseni sirkuslaisille osa elämää sen kaikilla osa-alueilla, vaikka puheessa sitä usein lähestyttiin nimenomaan työn kautta. Työ kuljettaa sirkuslaisia ympäri maailmaa, uusia työsopimuksia solmitaan mieluiten paikkoihin, joissa ei ole aikaisemmin käyty ja monet muistivat mainita, kuinka hienoa on saada palkkaa siitä, että kiertää ja katselee ympärilleen. Tämän kaltainen elämäntyylä saa kuitenkin aikaan muutoksen myös siinä, kuinka matkustamiseen ja uusiin paikkoihin suhtaudutaan. Sirkuslaisille matkustamisen käytännöt ovat tuttuja, eikä matkustamiseen itsessään liitetty sen suurempaa jännitystä. Maantieteelliset paikat menettävät merkitystään; ei ole niin väliä, sattuuko olemaan Suomessa vai vaikkapa Saksassa. Toisaalta paikkojen merkitystä ei voi kuitenkaan täysin sivuuttaa, sillä monissa tapauksissa sirkuslaisille yhteistä vaikuttaa olevan uteliaisuus uuden edessä.

Tutkielmani perusteella on selvää myös, että sirkuslaiset edustavat nimenomaan liikkuvaa elämäntyyliä. Tämän elämäntyyliin sisältyy myös ajatus mahdollisesta paluusta alkuperäiseen kotimaahan - kun liikettä ei nähdä yksisuuntaisena ja suoraviivaisena paikasta toiseen suuntautuvana vaan korostetaan sen monipaikkaista luonnetta, on maailma eri tavalla avoin. Tutkielmani sirkuslaisille asettuminen aloilleen tuntui olevan kaukaista, mutta monet pitivät sitä tulevaisuudessa varteenotettavana vaihtoehtona. Toisaalta paikalleen asettuminen ja suhtautuminen paikkaan liittyvään kiinnittymiseen sekä sen pysyvyyteen on sirkuslaisten keskuudessa usein hieman erilaista kuin monilla muilla ihmisillä; pitkä aika viettää yhdessä paikassa tai pitkälle ulottuvat tulevaisuudensuunnitelmat eivät kuitenkaan tarkoittaneet kovin monia vuosia. Liikkuvuus on monissa tapauksissa muodostunut niin oleelliseksi osaksi elämää, että sen voi katsoa muodostuneen normaaliksi olotilaksi. Sirkuslaiset ovat globaalissa mittakaavassa monella tavalla etuoikeutetussa asemassa liikkuvuuden suhteen, sillä heidän liikkumisensa on usein varsin vaivatonta eikä maahan pääsyssä ole ongelmia. Tulokseni osoittavat, että monet sirkuslaiset myös näkevät asemansa erikoislaatuisuuden; mahdollisuuden käydä kiinnostavissa paikoissa, saada siitä palkkaa ja kiertää maailmaa ilman henkeä uhkaavaa pakkoa.

Sirkuslaistenkin liikkuvuutta säätelevät kuitenkin erilaiset byrokraattiset asetukset ja liikkuvuuden hallinnan menetelmät. Analyysini toisessa osiossa tarkastelin sirkuslaisten liikkuvuutta byrokratian valossa. Tulosteni mukaan sirkuslaiset eivät – etenkin suomalaisen elinkeinopolitiikan valossa – vaikuta asettuvan suoraan mihinkään kategoriaan työntekijöiden piirissä. Liikkuvan elämäntyylin kautta sirkuslaiset putoavat usein väliin, jossa byrokratiakoneisto ei tunnista heidän asemaansa, mikä osaltaan aiheuttaa hankaluuksia ja huomattavankin määrän paperitöitä. Toisaalta sirkuslaiset ovat kuitenkin myös byrokratian näkökulmasta helpommassa asemassa, kuin monet muut maailmalla liikkeessä olevat ryhmät. Tämä selittyy osin ajallisuudella; sirkuslaiset tulevat yleensä aina maahan tietyillä ehdoilla, työskennelläkseen tietyn kiertueen ajan tietyssä sirkuksessa, minkä jälkeen he jatkavat taas matkaansa. Toisaalta myös työnantajalla on tässä tapauksessa merkittävä rooli, sillä sirkuslaiset eivät saa Suomeen työskentelylupaa ilman, että heidät työllistävä sirkus tekee heidän kanssaan työsopimuksen. Toisin sanottuna sirkuslaisten maahantulo on monella tasolla byrokraattisesti kontrolloitua –

mutta verrattain yksinkertaista. Tulosteni valossa tämän voi myös laajentaa koskemaan muitakin maita, kuin ainoastaan Suomea. Haastateltavieni mukaan byrokraattisia hankaluuksia ei kuitenkaan tuota niinkään se, sattuuko menemään töihin esimerkiksi EU-alueelle vai sen ulkopuolelle, vaan tämä riippuu sen sirkuksen koosta ja laadusta, johon artisti menee töihin. Suuret ja keskisuuret sirkukset, kuten Sirkus Finlandia, hoitavat automaattisesti työntekijöidensä lupa-asiat, joten näihin kiertueelle lähtö on yksinkertaisempaa.

Kolmannessa analyysiosiossa tarkastelin sirkusta yhteisöjen, sosiaalisten verkostojen ja perheen kautta. On selvää, että liikkuvalla elämäntyyllillä on vaikutuksensa sosiaalisten verkostojen muodostumiseen. Sirkusyhteisö, jolla voidaan viitata niin kiertueella tietyssä sirkuksessa muodostuvaan ryhmään, kuin laajempaan transnationaaliin verkostoonkin, on monille sirkuslaisille oleellinen osa elämää. Sirkusyhteisö luo sisäpiiriä, jonka kautta liikkuvaa elämää elävät artistit voivat kiinnittyä toisiinsa, saada tukea ja tietoa mahdollisista työpaikoista. Sirkusyhteisöä muokkaa sirkusmaailman pienuus; kun ”kaikki tuntevat kaikki”, on todennäköistä, että vanhoihin tuttuihin törmää ennen pitkää uudelleen. Kiertueilla solmittuja ystävyysuhteita pidettiinkin arvossaan, vaikka niitä leimaakin ajallinen pysymättömyys. Sirkuslaisten sosiaalisille suhteille on tyypillistä, että ne ovat jonkin aikaa, yleensä kiertueen keston ajan, hyvin tiiviitä, kunnes kiertueen päätyttyä kukin lähtee eri suuntaan, eikä varmuutta seuraavasta tapaamisesta ole. Tätä kautta sirkuslaisille on kuitenkin muodostunut kattava, hyvin transnationaali kartta sosiaalisista suhteista ympäri maailmaa. Monet sirkuslaisten sosiaaliset suhteet muodostuvat sirkusmaailman sisällä ja on tyypillistä, että esimerkiksi parisuhteet ja perheet syntyvät sirkuksessa. Ei-liikkuvaa elämää viettävät ystävät ja sukulaiset eivät aineistoni mukaan myöskään aina ymmärrä liikkuvan elämän mukanaan tuomia rajoitteita, minkä monet kokivat raskaaksi. Toisaalta monet sirkusartistit ovat uravalinnan tehdessään myös pohtineet aihetta ja hyväksyneet sen, että tämän kaltainen liikkuva työ vaikuttaa väistämättä sosiaaliseen elämään.

Uravalinta vaikuttaa myös elämän muihin osa-alueisiin perheen lisäksi, kuten käsitykseen kodista. Analyysini viimeisessä osassa tarkastelin kotia sirkuslaisten näkökulmasta – aihepiiri, joka nousi yllättävänkin usein keskusteluissa esiin. *Liikkuvuutta* käsittelevässä tutkielmassani en esimerkiksi ollut alun perin varautunut antamaan kodin käsitteille ja sen

pohtimiselle kovin suurta roolia, sillä – jälkikäteen melko lailla vääräksi – osoittautunut käsitykseni oli, että koti ei varsinaisesti muodostaisi kovinkaan paljoa sirkuslaisia puhuttavaa kategoriaa. Varsin perinteisen ja suppean käsityksen mukaan ajattelin itsekin kotia lähinnä maantieteellisesti lokalisoituneena konseptina, kenties jonain, minkä sirkuslaisille muodostaa esimerkiksi kotimaa. Aineistostani kuitenkin nousi selvästi esiin, että koti puhuttaa sirkuslaisia. Sirkuslaisten liikkuvan elämäntyylin kautta koti tarkoittaa harvalle varsinaista konkreettista, maantieteellistä paikkaa, vaan sen merkitykset ovat usein perin abstraktilla tasolla. Kotia tehdään liikkeessä ja liikkuvuuden kautta; varsinaisen materian kerääminen on tutkimukseni perusteella sirkuslaisille melko harvinaista. Useille sirkuslaisille koti onkin monimerkityksellinen sana, yhtä lailla alkuperäisestä kotimaasta, asuntovaunusta tai parisuhteesta voi puhua kotina. Kiinnittyminen perheysikköön ja kodin idean luominen liikkuvan elämäntyylin kautta on tulosteni mukaan tyypillistä. Sirkuslaisillakin saattaa toki olla koti jossakin konkreettisena paikkana, mutta usein siellä vietetään vain vähän aikaa eikä se muodostu elämän konkreettiseksi kiintopisteeksi.

7.1 Lopuksi

Liikettä sirkuksen kontekstissa voi siis tarkastella niin instituution itsensä, show'n, kuljetuskaluston, teltan ja vaunujen kautta, kuin myös artistien, yksittäisten taiteilijoiden kuin perheiden ja sosiaalisten verkostojen kautta. Sirkusta voi ajatella eräänlaisena vastalauseena paikallaanpysymisoletukselle (sedentary paradigm, ks. esim. Glick Schiller & Salazar 2013, Malkki 2012). Sirkuslaisten kohdalla liikkuvuus on usein normaaliksi muuttunut olotila, jonka voi – paradoksaalista kyllä – nähdä pysyvyyttä edustavana elementtinä taiteilijoiden elämässä. Näin ollen olen tässä tutkielmassa jonkin verran normalisoinut liikkuvuutta näiden neonomadien elämän peruspilarina, vaikka kuten Glick Schiller ja Salazar (2013) esittävät, tulisi liikkuvuutta tutkia siten, ettei kumpaakaan, paikallaan pysymistä tai liikkuvuutta normalisoitaisi yli toisen. Tutkimuksestani käy ilmi, että sirkuslaiset itse luonnollistavat liikkuvuutta elämässään ja liikkuvuuden kokonaisvaltaisuus kuulsikin läpi kautta koko tutkimusaineistoni.

Luvussa 5.1 esitin kysymykset siitä, kenellä on oikeus liikkua, millä ehdoilla liikkuminen on mahdollista ja kenen on pakko lähteä. Olen liikkuvuuden teorian kautta pyrkinyt luomaan

käsitystä siitä, miten valtavan laajasta kokonaisuudesta liikkuvuuden tutkimuksessa on kyse – onkin jopa perusteltua kysyä, voiko liikkuvuuden tutkimuksesta puhua lainkaan tutkimuksen alana, vai onko pikemminkin kyseessä kattokäsite, jonka alle mahtuvat niin tutkimukset diasporisista yhteisöistä, elämäntapasiirtolaisista kuin vaikkapa nomadeistakin. Mikäli liikkuvuutta kuitenkin halutaan tarkastella laajemman linssin läpi, ovat Ninna Nyberg-Sörensen ja Thomas Gammeltoft-Hansen (2013) esittäneet tähän hyvän välineen; muuttoliikkekoneiston (migration industries, ks. luku 4.1 tässä tutkielmassa) käsitteen. Sirkus instituutiona sijoittuu tietyssä määrin muuttoliikkekoneiston positiivisiin, maahanmuuttoa laillisesti järjestäviin tahoihin, vaikka kirjaimellisesti tulkittuna sirkus ei varsinaisesti järjestäkään maahanmuuttoa, vaan tilapäistä maassa oleskelua. Tästä positiivisesta lähtökohdasta huolimatta sirkus ei ole irrallinen kontekstistaan; siihen vaikuttavat niin valtioiden kansalliset hallintajärjestelmät kuin maailmanpoliittinen tilannekin. Kilpailu työpaikoista ja osin tiukentuneet liikkumiseen sovellettavat byrokraattiset määräykset koskevat myös sirkuslaisia, vaikka tutkimukseni mukaan onkin niin, että yleensä voi sanoa sirkusartistien olevan toivottuja tulijoita. Historiallisesta perspektiivistä tarkasteltuna tämä on varsin mielenkiintoista, sillä siinä missä sirkus on varhaisempina vuosinaan usein yhdistynyt ihmisten mielissä alempien kansanluokkien kiertolaisuuteen, on se nykyään kohonnut salonkikelpoiseksi taiteenlajiksi, jonka ammattilaiset toivotetaan useisiin maihin tervetulleiksi itsestään selvästi. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii se, että Suomessa sirkustaide hyväksyttiin Kansalliseen Elävän perinnön luetteloon osana aineetonta kulttuuriperintöä 23.11.2017.²⁴

Tutkimusasetelmani johdatteli ajatukset liikkuvuuden kysymyksiin sen hypoteesin kautta, että liikkuvuus läpäisee sirkuslaisten elämän ja sirkuksen instituutioon monella eri tasolla. Tulokseni vahvistivat tätä hypoteesiani, tosin kävi ilmi, että liikkuvuus näyttelee sirkuslaisten maailmassa vieläkin suurempaa roolia, kuin olin etukäteen uskonut. Tämä tutkielmani on ikään kuin yleiskatsaus sirkuslaisten liikkuvuuden erityispiirteistä; jatkotutkimuksissa olisi kiinnostavaa paneutua vielä tarkemmin yksittäisiin elementteihin, joista sirkuslaisten elämäntapa ja liikkuvuus muodostuvat. Tutkielman suurimpana rajoitteena on mielestäni kenttätöihin käytetty aika, olisin viihtynyt mielelläni kentällä huomattavasti pitempään. Se ei kuitenkaan käytännössä osoittautunut mahdolliseksi, sillä

---

²⁴ <http://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/toimeenpano-suomessa/kansallinen-luettelo>

kuten Haastattelut-luvussa (4.3) totesin, en usko, että muutama lisäpäivä olisi tuonut kovinkaan paljon lisää informaatiota. Kentällä olisi pitänyt viettää paljon pidempi aika – mieluiten kiertueen mittainen. Tämä ei kuitenkaan ollut mahdollista, sillä gradun puitteissa käytettävissä oleva aika oli kohdallani rajallinen. Toisaalta sirkuskaan ei kenttänä olisi mahdollistanut pitkää kenttätöitä, sillä minun olisi pitänyt hankkia asuntovaunu jolla kulkea sirkuksen mukana. Uskonkin keränneeni aineiston, jolla voin perustella hyvin sen, millaista sirkuslaisten liikkuvuus on, miten se resonoi liikkuvuuden teorioiden kanssa ja mistä se koostuu. Valitsemani teoriavälineet, transnationalismi, liikkuvuuden teorit, kuten neomadismi ja liikkuvan elämäntyylin käsitteet toimivat hyvin osoittamassa sitä, miten monen tason liikkuvuudesta artistien, sirkuslaisten kohdalla on kyse. Tutkielmasta voivat mielestäni hyötyä niin sirkuslaiset kuin (sosiaali)tieteilijätkin; se tuottaa tietoa liikkuvuuden osa-alueesta, jota on tutkittu varsin vähän. Käytännön asiat, kuten matkailuvaunuissa, karavaaneissa, asuminen, jatkuva pyörien päällä olo ja esitykseen sekä harjoitteluun liittyvät konkreettiset reunaehdot muokkaavat sirkuslaisten arkea, mutta samaan aikaan siihen vaikuttaa taustalla koko ajan liikkuvuus; sen konkreettiset rakenteet ja abstraktimmat, niin tunne- kuin aatemaailmaan vaikuttavat tekijätkin.

LÄHTEET

Alzaga, Maria 2007. The travelling lives of Circus Artist: Home and Homelessness in a Nomadic Life. Teoksessa Löfgren, Orvar (toim.) Double Homes, Double Lives? *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnography*. 37:1-2. Museum Tusulanum Press.

Anderson, Benedict 2006. *Imagined Communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. London, New York: Verso cop.

Bouissac, Paul 2010. *Semiotics at the Circus*. Walter de Gruyter: University of Toronto.

Bourdieu, Pierre 1986. The forms of capital. Teoksessa J. Richardson (toim.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood.

Carmeli, Yoram 2001. Circus Play, Circus Talk and the Nostalgia for Total Order. *Journal of Popular Culture*; Winter 2001; 35, 3.

Cohen, Anthony 1985. *The Symbolic Construction of Community*. Routledge.

Cohen, Scott A. & Duncan, Tara & Thulemark, Maria 2013. *Introducing Lifestyle Mobilities*. Farnham: Ashgate.

Cresswell, Tim 2006. *On the Move: Mobility in the Modern Western World*. Taylor & Francis.

Davies, Charlotte Aull 2002. *Reflexive Ethnography : A Guide to Researching Selves and Others*. Taylor & Francis e-Library ed. London: Taylor & Francis Routledge.

D'Andrea, Anthony 2006. Neo-Nomadism: A Theory of Post-Identitarian Mobility in the Global Age, *Mobilities*, 1:1, 95-119.

David, Gwenola & Sagot-Duvaouroux, Dominique 2001. Muutoksen taloudelliset haasteet. Teoksessa Guy, Jean-Michel (toim.) *Sirkuksen vallankumous*. Suomentanut Maija Paavilainen, 2005. Helsinki: Like. Ranskankielinen alkuteos 2001.

Davis, Janet M. 2002. *The Circus Age. Culture & Society under the American Big Top*. Chapel Hill & London: The University of North Carolina Press.

Ecotec 2008. *Study on the school education of children of occupational travellers in the EU: A Final Report to the Directorate General for Education and Culture of the European Commission*.

Elliott, Anthony & Urry, John 2010. *Mobile lives*. Oxon: Routledge.

Emerson, Robert M. & Fretz, Rachel I. & Shawn, Linda L 2011. *Writing Ethnographic Fieldnotes, Second Edition*. Chicago: The University of Chicago Press.

Eriksen, Thomas Hylland & Nielsen, Finn Sivert 2013. *History of Anthropology. Second edition*. Lontoo: Pluto Press.

Euroopan komissio, a., 2017. Vapaa liikkuvuus – EU-kansalaiset. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=457&langId=fi>. Viitattu 16.8.2017.

Euroopan komissio, b., 2017. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille ja neuvostolle. Schengen-alueen säilyttäminen ja vahvistaminen. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=COM%3A2017%3A570%3AFIN>. Viitattu 3.9.2017.

Faist, Thomas 2010. Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners? Teoksessa Bauböck, Rainer & Faist, Thomas (toim.) Diaspora and Transnationalism: Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods. University of Amsterdam Press.

Geertz, Clifford 1973. The Interpretation Of Cultures. Basic Books.

Ginrich, Andre 2010. Transitions: Notes on Sociocultural Anthropology's Present and Its Transnational Potential. American Anthropologist. Vol. 112, Issue 4.

Glick Schiller, Nina & Salazar, Noel B. 2013. Regimes of Mobility Across the Globe. Journal of Ethnic and Migration Studies, 39:2, 183-200.

Guy, Jean-Michel 2001. Johdanto. Teoksessa Guy, Jean-Michel (toim.) Sirkuksen vallankumous. Suomentanut Maija Paavilainen, 2005. Helsinki: Like. Ranskankielinen alkuteos 2001.

Hannerz, Ulf 2003. Being there...and there...and there! Reflections on multi-site ethnography. Ethnography. Vol 4 (2): 201-216.

Harrington, Katharine N. 2013. Writing the Nomadic Experience in Contemporary Francophone Literature. Rowman & Littlefield.

Hart, Mechthild & Ben-Yoseph, Miriam 2005. Introduction: Shifting Meanings of Home. Teoksessa Hart, Mechthild & Ben-Yoseph, Miriam (toim.) Psychological, Political, and Cultural Meanings of Home. Taylor and Francis.

Hart, Mechthild 2005. The Nomad at Home. Teoksessa Hart, Mechthild & Ben-Yoseph, Miriam (toim.) Psychological, Political, and Cultural Meanings of Home. Taylor and Francis.

HE 217/2013. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi teatteri- ja orkesterilain muuttamisesta 2013. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2013/20130217>. Viitattu 28.9.2017.

Hodak-Druel Caroline 2001. Sirkuksen eläimet. Teoksessa Guy, Jean-Michel (toim.) Sirkuksen vallankumous. Suomentanut Maija Paavilainen, 2005. Helsinki: Like. Ranskankielinen alkuteos 2001.

Huttunen, Laura 2010. Tiheä kontekstointi: Haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.

Huttunen, Laura 2002. Kotona, maanpaossa, matkalla: kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ingold, Tim 2000. The Perception of the Environment. Essays on livelihood, dwelling and skill. Lontoo: Routledge.

Jacob, Pascal 2001, Sirkuksen globalisaatio. Teoksessa Guy, Jean-Michel (toim.) Sirkuksen vallankumous. Suomentanut Maija Paavilainen, 2005. Helsinki: Like. Ranskankielinen alkuteos 2001.

Jacob, Pascal 2001. Sirkuksen uudistuminen – Haltuunottojen historiaa. Teoksessa Guy, Jean-Michel (toim.) Sirkuksen vallankumous. Suomentanut Maija Paavilainen, 2005. Helsinki: Like. Ranskankielinen alkuteos 2001.

Kela 2017. Suomesta ulkomaille. <http://www.kela.fi/sosiaaliturvaan-kuuluminen-suomesta-ulkomaille>. Viitattu 8.12.2017.

Kempny, Marta 2002. Polish Migrants in Belfast: Border Crossing and Identity Construction. Cambridge Scholars Publishing.

Korpela, Mari 2009. More vibes in India: westerners in search of a better life in Varanasi. Tampere: Tampere University Press.

Korpela, Mari 2013. "Westerners" in Varanasi, India: A Permanent yet Temporary Community. Teoksessa Dervin, Fred & Korpela, Mari (toim.). Cocoon Communities: Togetherness in the 21st Century. Cambridge Scholars Publishing.

Kreusch, Elena 2016. Circus Mobilities: Zwischen Alltag und Projektion. # 39|2016: Mobilität. <https://politixblog.wordpress.com/2016/10/10/circus-mobilities-zwischen-alltag-und-projektion/>. Viitattu 20. 12.2017.

Linnakangas, Esko & Juanto, Leila 2016. Verojen historia: Synty, kehitys, kuolema, ylösnousemus, reinkarnaatio. Helsinki: Grano Oy.

Maahanmuuttovirasto 2017. Muut oleskelulupaa vaativat työt. http://www.migri.fi/tyoskentely-suomessa/tyontekijat_ja_tyonteko/muut_oleskelulupaa_vaativat_tyot. Viitattu 16.8.2017.

Maffesoli, Michel 1997. Du nomadisme - Vagabondages initiatiques. La Table Ronde.

Magkou, Matina 2012. Geographies of Artistic Mobility for the Formation and Confirmation of European Cultural Citizenship. European House for Culture. European Union Culture Programme.

<http://www.houseforculture.eu/upload/Docs%20ACP/ACPtheculturalcomponentofcitizenshiponlinecopy.pdf#page=5>.

Malkki, Liisa 2012 (2007). Perinteet ja improvisointi etnografisessa tutkimuksessa. Teoksessa Huttunen, Laura (toim.). Kulttuuri, paikka ja muuttoliike. Tampere: Vastapaino.

Malkki, Liisa 1992. National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees. *Cultural Anthropology*. Vol. 7, No. 1, Space, Identity, and the Politics of Difference (Feb., 1992), pp. 24-44.

Maryanski, A. & Turner, J.H. 1992. *The Social Cage: Human Nature and the Evolution of Society*. Stanford: Stanford University Press.

Mendolicchio Herman Bashiron & Huleileh Serene 2015. *The Challenges of Mobility: Research, Debates and Practices*. Cambridge Scholars Publishing.

Morley, David 2000. *Home Territories. Media, Mobility and Indentity*. Lontoo: Routledge.

Neirick, Miriam 2012. *When Pigs Could Fly and Bears Could Dance. History of the Soviet Circus*. University of Wisconsin Press.

Nyberg-Sörensen, Ninna & Gammeltoft-Hansen, Thomas 2013. *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration*. Lontoo & New York: Routledge.

Olwig, Karen Fog & Nyberg Sörensen, Ninna 2002. *Work and Migration: Life and Livelihoods in a Globalizing World*. Lontoo: Routledge.

Parker, Martin 2011. Organizing the Circus: The Engineering of Miracles. *Organization Studies* April 2011 vol. 32 no. 4.

Purovaara, Tomi 2005. *Nykysirkus. Cirko - Uuden Sirkuksen Keskus*.

Purovaara, Tomi 2008. *Ihmeen väkeä! Suomalaisen sirkuksen sankaritarinoita. Sirkuksen tiedotuskeskus*. Like: Helsinki.

Richards, Greg & Wilson, Julie 2004. *The Global Nomad: Backpacker Travel in Theory and Practice*. Clevedon: Channel View Publications.

Schrijvers, Erik & Kremer, Monique & Holtslag, Jan Willem 2013. *Making Migration Work: The Future of Labour Migration in the European Union*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Sluka, Jeffrey A. & Robben, Antonius C. G. M. 2012. *Fieldwork in Cultural Anthropology: An Introduction*. Wiley-Blackwell.

Somersville, Peter 1992. Homelessness and the Meaning of Home: Rooflessness or Rootlessness? *International Journal of Urban and Regional Research*, 16: 529–539.

Stoddart, Helen 2000. *Rings of Desire: Circus History and Representation*. Manchester: Manchester University Press.

Sugarman, Robert 2007. The many worlds of circus. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Taivalsaari, Eero 2006. Sirkuselämää. Suomalainen sirkus kautta aikojen. Helsinki: Otava.

TE-Palvelut 2017. Ohjeet - Kuka tarvitsee työluvan? <http://toimistot.te-palvelut.fi/tyolupa-asioiden-ohjeet>. Viitattu 4.10.2017.

Todorov, Tzvetan 1988. Knowledge in Social Anthropology: Distancing and Universality. *Anthropology Today*, Vol. 4, No. 2 (Apr., 1988), pp. 2-5.

Ulkoasiainministeriö 6.10.2015. Schengen-alueella liikkuminen. <http://www.formin.finland.fi/public/default.aspx?nodeid=49393>. Viitattu 16.8.2017.

Urry, John 2002. Mobility and Proximity. *Sociology* Volume 36, Number 2, May 2002.

Urry, John 2007. *Mobilities*. Polity Press.

Van Hear, Nicholas, 2010. Theories of Migration and Social Change. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36:10, 1531-1536, DOI: 10.1080/1369183X.2010.489359.

Vertovec, Steven 2009. *Transnationalism*. Routledge.

Vuorela, Ulla 2009. Kulttuureja paikantamassa. Suomalaisten antropologien kenttätömatkat. Teoksessa Vuorela, Ulla (toim.). *Suomalaiset tutkimusmatkat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Wimmer, Andreas & Glick Schiller, Nina 2002. Methodological Nationalism and Beyond: Nation-state building, migration and the social sciences. *Global Networks* 2, 2002. <http://www.columbia.edu/~aw2951/B52.pdf>. Viitattu 18.12.2017.

667/1986. Päätös sirkuksessa ja muussa siihen verrattavassa näytöksessä käytettävistä eläimistä. <http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1986/19860667>. Viitattu 29.9.2017.

Kuva 5. Teltta on oleellinen osa perinteistä sirkusta. R.J. 2016.

Kuva 6. Kenttä muodostuu aina uudelleen. R.J. 2016.

Kuva 7. Melkein valmista! R.J. 2016.

Kuva 8. Hevoset kuuluvat perinteiseen sirkukseen. R.J. 2016.